

II. évfolyam. 1929. 3-4. szám.



(Pinxit: Dr. Julius de Madarász.)

K Ó C S A G

Laptulajdonos főszerkesztő: Dr. szalóki Navratil Dezső
Társszerkesztő: Dr. Greschik Jenő

HERMAN OTTÓ-ÜNNEPI SZÁM

**A „KÓCSAG“ szerkesztősége és kiadóhivatala:
Budapest I, Budakeszi-út 63.**

Laptulajdonos főszerkesztő: *dr. Szalóki Navratil Dezső* egyet. magántanár. Társszerkesztő: *dr. Greschik Jenő*, Budapest 80, Magyar Nemzeti Múzeum Állattára. Előfizetési ára: Magyarországon évi 5 pengő, külföldön évi 6 pengő.

Owner and chief-editor: *Dr. Desiderius Navratil de Szalók*, lecturer at the University. Budapest I, Budakeszi-út 63. Co-editor: *Dr. Eugene Greschik*, Budapest 80, Hungarian National Museum. Subscription 6 P yearly. Subscriptions accepted at the office: Budapest I, Budakeszi-út 63.

Inhaber und Hauptredakteur: Privatdozent *Dr. Desider Navratil von Szalók*, Budapest I, Budakeszi-út 63. Mitredakteur *Dr. Eugen Greschik*, Budapest 80, Ungarisches National Museum. Bezugspreis P 6— jährlich. Zu beziehen durch den Verlag: Budapest I, Budakeszi-út 63.

Possessore del giornale e redattore principale: libero docente d'Università *Dottor Desiderio Navratil di Szalók*, Budapest I, Budakeszi-út 63. Redattore associato: *Dottor Eugenio Greschik*, Budapest 80, Museo Nazionale Ungherese. Abbonamento annuale P 6—. Ordinamento all'amministrazione: Budapest I, Budakeszi-út 63.

Propriétaire et rédacteur en chef: *le docteur Didier Navratil de Szalók*, professeur agrégé, Budapest I, Budakeszi-út 63. Rédacteur associé: *le docteur Eugène Greschik*, Budapest 80, Musée Nat. Hongrois. Abonnement P. 6—. pour un an. Souscription par l'administration: Budapest I, Budakeszi-út 63.



K Ó C S A G

MADÁRTANI ÉS MADÁRVÉDELMI ÉVNEGYEDES KÉPES FOLYÓIRAT
A MAGYAR ORNITHOLOGUSOK SZÖVETSÉGÉNEK ÉS A TISZÁNTÚLI MADÁRVÉDELMI EGYESÜLETNEK
HIVATALOS KOZLÖNYE

*Quarterly Periodical for the Study and Protection of Birds.
Official Organ of the Association of the Hungarian Ornithologists,
and the Society for the Bird-Protection in East-Hungary.*

*Vierteljährliche Zeitschrift für Vogelkunde und Vogelschutz.
Organ des Bundes der Ungarischen Ornithologen und des
Vogelschutzvereins für Jenseits der Tisza.*

*Rivista trimestrale per lo studio e la protezione degli uccelli.
Organo Uffic. della Associazione degli Ornith. Ungheresi e dell
Società per la protezione degli uccelli nell'Ungheria Orientale.*

*Bulletin trimestriel pour l'Étude et la Protection des Oiseaux.
Periodique officielle de la Ligue des Ornith. Hongrois, et de la
Société pour la Protection des Oiseaux en Hongrie Orientale.*

BEVEZETŐ AZ ÜNNEPI SZÁMHOZ

HERMAN OTTÓ

ORNITHOLOGUS
EMLÉKÉNEK SZENTELVE

Írta: Dr. GRESCHIK JENŐ,
a Magyar Ornithologusok
Szövetsége ügyvezető alelnöke



AMIKOR a »Kócsag« ezen ünnepi száma elhagyja a sajtót, éppen 15 éve, hogy Herman Ottót, a nagy magyar tudóst elvesztettük. 15 év nem nagy idő, de elég ahhoz, hogy még jobban érezzük azt a veszteséget, ami e nagy magyar őserő elhalálózásával a magyar tudományt érte, mint éreztük akkor, amikor ott álltunk elárvult lélekkel a budapesti Kerepesi-temetőben azon a szomorú, esős decembervégi délutánon s hallgattuk a koporsójára hulló rögök tompa koppanását. Az azóta elröppent évek ködében Herman Ottó markáns egyénisége csak nyert jelentőségében. A magyar ornithologia ma szárnyaszegetten, de büszkén tekint vissza arra a boldog időre, amikor felejthetetlen mesterünk irányítása mellett magasan ívelt a levegőben. Mert minden polihisztorkodása mellett is a mienk volt ő valójában! A madártan adott sokat hányatott életének végül hajlékot. Az általa alapított »Magyar Ornithologiai Központ« és az »Aquila« hasábjain írja

madártani dolgozatainak javát. Onnan hirdeti az aviphaenologiai hálózat megteremtésének szükségét itt e hazában és a külföldön, onnan levelez, buzdít s folytat polémiát ha kell a madárvonulás tanulmányozása érdekében, majd e század fordulóján a gazdasági madártan s madárvédelem ügyében. Elmegy a párizsi, londoni s berlini nemzetközi madártani kongresszusokra s bámulatos energiával, ritka szónoki képességgel iparkodik meggyőzni igazáról külföldi szak társait. S midőn látja, hogy álma: az egész Európát átfogó aviphaenologiai hálózat megvalósítása nem sikerül — nem sikerülhet, mert hol van még akkora buzgalom, mint a magyar erdészeti karban és a magyar tanítószágban, hol akkora ügyszeretet, mint a köréje csoportosult ornithologus megfigyelő-gárdában, — nem csügged, hanem kitartó szívóssággal tovább tökéletesíti a magyar megfigyelő-hálózatot. Ráakat a dán Mortensen példájára alumíniumgyűrűket a madarak lábára és meggyőződik, hogy a hazai költöző madarak igazi búcsújáró helye nem annyira a Borasszus-pálmák hazájában, a Kongó-folyó derekán van, ahová a Szent Ibiszek öreg sejkje a vezérfülemülének¹ megmagyarázta az utat, hanem inkább attól északra és délre. Áthozatja a német Berlepsch báró madárvédelmi rendszerét s bevezeteti a »Madarak és Fák napját« a magyar iskolákba.

Ezzel a munkálkodásával az aviphaenologia és a madárvédelem terén, sajátos, nemzeti bélyeget nyom rá a magyar ornithológiára. Neve az aviphaenológiától és a madárvédelemtől elválaszthatatlan. Ezen a téren alkotott ő maradandót. De szerezhetett volna ő a madártan más terén is elévülhetetlen érdemeket. Ha végig tekintünk madártani dolgozatainak hosszú során, az 1864/65-ben megjelent »Falco subbuteo L.« című első dolgozatától egészen az 1914-ben megjelent »Kísérleti adatok az erdei szalonka vonulásához« és a »Petényi emlékezete« címűekig, melyek félszázad munkásságát felelelik, akkor nem egy olyan dolgozat ötlük szemünkbe, melyben csodás fényben ragyog mesterünk tehetsége. A »Kócsag« multkori számában alkalmam volt rámutatni, hogy Herman Ottót a kékcsőrű récéről szóló, 1873-ban megjelent dolgozatában már a tollzat színének kifejlődése foglalkoztatta. Ki tudja, hová fejlődik ebbeli tudásunk, milyen irányt vesz a hazai tudományos madártan, ha Herman ezt az utat tovább követi. De az ő sokoldalúsága a madártan terén nem engedi, hogy egy kérdéssel sokáig foglalkozzék. Ez alól a szabály alól csupán az aviphaenologia kivétel.

Már erdélyi tartózkodása idején, mikor a Mezőség tavaira kirándul, foglalkoztatja a madárvonulás titokzatos problémája, majd Palmén: Über die Zugstrassen der Vögel című könyve és az Állandó Nemzetközi Madártani Bizottság által kiadott Évi Jelentések megérlelik benne azt a gondolatot, hogy Magyarországon is próbát tegyen a madarak érkezését figyelő hálózattal. Jön a II. nemzetközi madártani kongresszus sikere, az »Ornithologiai Központ« és az »Aquila« alapítása, melyek mind az aviphaenologiai kutatásoknak köszönhetik létüket. Csak természetes tehát, hogy ez a probléma Herman Ottót mindhalálig kíséri.

De érdekli őt minden, ami a madártannal összefügg: a műnyelv, a magyar madártan irodalma, a torzcsőrű madarak, Norvégia madárvilága, a tarvarjú (*Geron-ticus eremita*) emléke Magyarországon, az alakkörök, a madáranatomia, sőt az aviatika is, mindennél jobban azonban Petényi, a magyar tudományos madártan megalapítója.

Herman Ottónak az sikerült, ami még senkinek hazánkban: »A madarak hasznáról és káráról« című pompásan megírt könyvével, melyhez Csörgéy Titusz és Vezényi Elemér rajzoltak gyönyörű képeket, bejut a nádfödeles kunyhókba is

¹ Célzás Herman Ottó bájos meséjére: A fülemüle utazása. L. Úti Rajzok és Természeti Képek. Budapest. (Évszám nélkül.) A Mária Dorothea-Egylet Könyvtára. IV. Ennek kapcsán fölvetem a kérdést: Miért nem akad magyar kiadó, ki Herman Ottó remek tárcáit csokorba kötve újra megjelentetné?

és ezzel példát mutat, hogy lehet a nép legszélesebb rétegeibe belevinni a tudományt, fölkelteni a madárvilág iránti szeretetet.

Ezt tűzte ki egyik feladatául a »Magyar Ornithologusok Szövetsége« is. Azért elzarándokolt Lillafüredre, hogy ott emléktáblával jelölje meg Herman Ottó kedves nyári lakát, a »Peleházát«, ahol nagynevű mesterünk oly szívesen pihent s ahová lelke mindig visszavágyott.

Legyen az ott lezajlott emlékünnepegy és az ennek kapcsán támadt értékes irodalom újabb erőforrás, melynek vizéből szomjunkat csillapítva, hazafias buzgalommal folytassuk azt az utat, melynek Herman Ottó tűzte ki irányát!

*

Folyó évi október hó 10-én, zuhogó esőben gyűltek össze Lillafüreden Herman Ottó tisztelői, tanítványai, barátai, hogy a »Magyar Ornithologusok Szövetségétől« rendezett Herman Ottó-emlékünnepegyen lerójják kegyeletüket a nagy mester iránt.

Az emléktábla előtt dr. szalóki Navratil Dezső, a »Mosz« országos elnöke üdvözölte a megjelenteket, majd Pfeiffer Gyula, miniszteri tanácsos, a földműv. miniszter képviselője mondta el költői szárnyalású avatóbeszédét:

Peleháza, egyszerű kis emlék, mély megilletődéssel állunk előtted. Falaid között a magyar ornithologia megteremtője, halhatatlan apostola, a nagy Herman Ottó élete legszebb napjait töltötte. Mély megilletődéssel állunk előtted, amikor faladon márványban rójjuk le az utókor háláját. A márványtábla csak kezdete a hála lerovásának, mert ezt a hajlékot, Herman Ottó Peleházát magyar közkinccsé kell tenni. Ezért, amikor ezt a márványtáblát a Magyar Ornithologusok Szövetsége nevében átadom Borsod megye közönségének, kegyeletes gondozás és megőrzés végett, ezt azzal a kéréssel teszem, hogy Borsod megye közönsége indítson mozgalmat ennek a hajléknak megvásárlásához szükséges összeg előteremtésére és annak Herman Ottó-Múzeum márványtáblájának átalakítására. Ezzel áldozhatunk méltóképpen Herman Ottó nagy emlékének, mert így tehetjük lehetővé, hogy az ő kedvelt hajléka a késő utókornak is hirdesse a magyar tudomány nagyságát és a magyar élniakarás erejét, ne csak a magyarságnak, hanem Lillafüred naggyáfejlődésével az egész világ itt megforduló fiai előtt.

Az avatóbeszéd után előtűnnek a márványtábla aranybetűi:

HERMAN OTTÓNAK,
A MAGYAR ORNITHOLOGIA ATYAMESTERÉNEK.
SZÜLETETT 1835. MEGHALT 1914.
HÁLÁJA JELÉÜL EMELTE
A MAGYAR ORNITHOLOGUSOK SZÖVETSÉGE.

Az első koszorút József királyi herceg nevében vitéz Tanító Béla, őrnagyszárnysegéd helyezte az emléktáblára. Utána dr. Jalsoviczky Károly min. tan., a vallás- és közokt. miniszter képviselőjében; Csiki Ernő, a Magyar Nemzeti Múzeum Állattárának igazgatója, a Tudományos Akadémia, a Nemzeti Múzeum, a Természettudományi Társulat Állattani Szakosztálya és a Rovartani Társaság nevében; Csörgéy Titusz, a Madártani Intézet igazgatója, intézete és a földművelésügyi minisztérium kísérletügyi osztálya; dr. Györffy István, a szegedi egyetem ezévi rektora, a szegedi egyetem nevében a magyar pusztákról összegyűjtött árvalányhaj bokrétával; Pawlas Gyula ezredes, a Magyar Ornithologusok Szövetsége, dr. Hankó Béla egyetemi tanár, a debreceni egyetem, Véssey Mihály miniszteri tanácsos, a magyar királyi állami erdészeti tisztikar nevében rózta le kegyeletét.

Az emléktábla mellől azután az ünneplő közönség bevonult a Palota-szálló

nagytermébe, ahol megkezdődött az ünnepi ülés. Dr. Navratil Dezső elnöki megnyitója után Hans Dressler, német ornithologus, híres állatfestő emelkedett szólásra, aki épp akkor érkezett dr. Greschik Jenő ü. v. alelnök kíséretében Boroszlóból s a következő beszédet mondotta:

Mélyen tisztelt ünneplő Közönség!

A »Sziléziai Ornithologusok Egyesülete« azzal bízott meg, hogy Önöknek a mai ünnepély alkalmával legbensőbb üdvözlésünket átadjam. Örömmel vállaltam a megbízást, mert Herman Ottó előttünk, németek előtt sem idegen. Bizvást mondhatjuk, hogy Herman nemcsak legmarkánsabb képviselője volt a magyar ornithológiának, hanem egyenesen neki köszönhető, hogy a magyar madártant a külföld is elismerte és megbecsülte. Herman rendezte csaknem 40 évvel ezelőtt a II. nemzetközi ornithologiai kongresszust Budapesten, mely jelzőkő a madártan történetében. Herman tette a magyar fővárost a madárvonulás kutatásának világközpontjává; ő alapította a híres »Ornithologiai Központot« és az »Aquila« című klasszikus folyóiratot, amelyekért nem egy nemzet irigylő Önöket.

Fogadják a »Sziléziai Ornithologusok Egyesülete« nevében legbensőbb szerencsekívánatainkat, hogy ez a férfiú, aki mint ornithologus, ethnologus, politikus és ember egyaránt nagy volt, Önök közül való volt.

Az elnök köszönő szavai után a délelőtti folyamán a következő előadások hangzottak el:

Matusovits Péter, miniszteri tanácsos: Herman Ottó élete és működése.

Csörgey Titusz, a Magyar Kir. Madártani Intézet igazgatója: Herman Ottó egyénisége.

Dr. Navratil Dezső, a »Mosz« orsz. elnöke: Herman Ottó mint ornithologus.

Csiki Ernő, a Magyar Nemzeti Múzeum Állattára igazgatója: Herman Ottó mint pókász és rovarász.

Dr. Madarassy László, a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának igazgatója: A pásztorélet tudományos fölfedezése. Emlékezés Herman Ottóra.

Dr. Unger Emil, a M. Kir. Halélettani Állomás adjunktusa: Herman Ottó mint halbiológus.

Dr. Vigh Gyula, a M. Kir. Földtani Intézet osztálygeologusa: Herman Ottó mint praehistorikus.

Dobay László, Dicsőszentmárton: Herman Ottó mint oologus.

Csath András, Kispereg: A Nagyalföld madárvilága hajdan és ma.

A elnök köszönetet mond az előadóknak értékes előadásukért s mindegyiknek Herman Ottó arcképével díszített emlékplakettet nyújt át. Ezután Pfeiffer Gyula min. tanácsos meghívására az erdészeti kincstár vendégeként ebédre gyűlt össze az ünneplő közönség. Ebéd után Pfeiffer Gyula vezetése mellett a megjelentek nagyobb csoportja megtekintette az újonnan föltárt cseppkőbarlangot, a gyönyörű tájképekben bővelkedő vidék egyik nevezetességét. A késő délutáni órákban azután ismét megkezdődtek a szakelőadások:

Bodnár Bertalan, Hódmezővásárhely: Diákkori találkozásom Herman Ottóval.

Meszleny Pál, Velence: Reminiscenciák Herman Ottóról.

Breuer György, Brennbergbánya: A kócsag ezévi fészkelőtelepei a Fertőn.

Dr. Thóbiás Gyula, Felsőlanc: A madárvédelem megszervezése.

Dobay László, Dicsőszentmárton: Az Oxyura leucocephala Erdélyben.

Radetzky Dezső, Székesfehérvár: Oologia.

Csörgey Titusz, Budapest: Saját festésű madárképeinek bemutatása.

Pawlas Gyula, Sashalom: A széncinege gyűrűzése.

Dr. Gelei József, Szeged: A madár szervezetének felsőbbbsége.

Dr. Dorning Henrik, Budapest: Miért kell védenünk a madarakat? Fölolvasta Pawlas Gyula.

Agárdy Ede, Püspökszenterzsébet: A ragadozók és hollók fészkelése a Mecsekben.

Dr. Szlávny Kornél, Mohács: Madárfényképek. Bemutatta Dr. Navratil Dezső.

Muraközy Dezső, Kecskemét: A madártan népszerűsítése.

Bodnár Bertalan, Hódmezővásárhely: A madárvonulás kérdéséről.

Vásárhelyi István, Lillafüred: A sarlósfecske fészkelése a Jászságban.

Az ünnepély alkalmából számos madártani dolgozat érkezett hozzánk, melyek Lillafüreden az idő rövidsége következtében nem kerülhettek bemutatásra. Ezek az ünnepi számból helyszűke miatt kimaradtak, de a következő számban megjelennek.

Mindazoknak, akik közreműködésükkel és megjelenésükkel az ünnepély fényét emelték, a Magyar Ornithologusok Szövetségének elnöksége ezúton is hálás köszönetét fejezi ki.

ZUR EINFÜHRUNG DER FESTNUMMER

DEM ANDENKEN

DES ORNITHOLOGEN OTTO HERMAN GEWIDMET

Von Dr. EUGEN GRESCHIK, 2., geschäftsführender Vorsitzender des Bundes Ungarischer Ornithologen

ZURZEIT, wo diese, dem Andenken Otto Hermans gewidmete Festschrift des »Kócsag« erscheint, sind es eben 15 Jahre, dass wir diesen grossen ungarischen Gelehrten verloren haben. Dieser verhältnismässig kurze Zeitraum genügte, um die Lücke, die der Abgang Otto Hermans in der ungarischen Wissenschaft riss, noch fühlbarer zu gestalten. Die Bedeutung, die seine markante Persönlichkeit sich in unserem geistigen Leben erobert hatte, ist während der verflossenen Jahre nur umso klarer zutage getreten.

Die ungarische Ornithologie — heute nicht auf Rosen gebettet — blickt stolz auf jene glückliche Periode zurück, in welcher sie unter Führung ihres unvergesslichen Meisters einen ehrenvollen Platz errungen hatte. Denn Otto Herman war trotz seiner vielen, wichtigen Arbeiten auf anderen Gebieten der Unsere! Die Ornithologie gab seinem vielgeprüften Lebensschiff endlich Unterkunft. In der von ihm gegründeten »Ungarischen Ornithologischen Zentrale« und »Aquila« schrieb er die meisten seiner ornithologischen Aufsätze. Von dort aus weist er auf die Notwendigkeit der Errichtung eines ornithologischen Beobachtungsnetzes in Ungarn und im Ausland hin, von dort aus korrespondiert und kämpft er im Interesse der Vogelzugforschung, wie auch der wirtschaftlichen Ornithologie und des Vogelschutzes; besucht die internationalen Ornithologen-Kongresse zu Paris, London und Berlin und sucht mit bewunderungswürdiger Energie und seltenem rednerischen Talent seine Fachgenossen von seinem Rechte zu überzeugen. Und als er sieht, dass sein Traum: ein ganz Europa umfassendes ornithophäenologisches Beobachtungsnetz sich nicht verwirklicht, sich nicht verwirklichen kann, baut er,

dank der regen Mitarbeit der ungarischen Forstbeamten, Lehrer und der um ihn geschaarten Ornithologen-Garde unverdrossen sein ungarisches Beobachtungsnetz weiter aus, lässt Aluminiumringe an die Füße der Vögel befestigen und lernt die Winterquartiere ungarischer Zugvögel näher kennen; pflanzt den von Berlepschschen Vogelschutz in heimatlichen Boden und führt den »Vogel und Baumtag« in die ungarischen Lehranstalten ein.

Mit seiner Tätigkeit auf dem Gebiete der Ornithophänologie und Vogelschutz gab Otto Herman der ungarischen Ornithologie eine eigene, nationale Prägung. Sein Name ist von der Ornithophänologie und vom Vogelschutz untrennbar, auf diesen Gebieten hat er unvergängliches geschaffen. Doch waren ihm auch andere Gebiete der Vogelkunde nicht fremd. Wenn wir die lange Reihe seiner ornithologischen Schriften überblicken, von seiner 1864/65 erschienenen ersten Arbeit »Falco subbuteo L.« angefangen bis zu den 1914 geschriebenen »Experimentelle Daten zum Zuge der Waldschnepfe« und »Petényi zum Gedächtnis«, welche den Zeitraum eines halben Säkulums umfassen, so trifft unser Blick manche Arbeit, die uns durch ihre Originalität fesselt. Im vorigen Heft des »Kócsag« konnte ich darauf hinweisen, dass Otto Herman in seiner 1873 erschienenen Arbeit über die Ruderente die Entwicklung und Verwandlung des Kopfgefieders beschäftigte und wir können vom Standpunkte der heimatlichen Vogelkunde nur bedauern, dass er diesen Weg nicht weiter verfolgte. Seine Vielseitigkeit liess ihn jedoch nicht lange bei einem Thema verharren. Von dieser Regel ist bloss die Ornithophänologie eine Ausnahme.

Bereits während seines Aufenthaltes in Siebenbürgen, als er die Mezöséger Teiche besuchte, wendete er seine Aufmerksamkeit dem so geheimnisvollen Vogelzuge zu. Das Palménsche Werk: Über die Zugstrassen der Vögel und die vom Permanenten Internationalen Ornithologischen Komitee herausgegebenen Jahresberichte führen ihn auf den Gedanken, auch in Ungarn ein die Ankunft der Vögel registrierendes Beobachtungsnetz zu organisieren. Es kommt der Erfolg des II. internationalen Ornithologen-Kongresses, die Gründung der »Ornithologischen Zentrale« und der »Aquila«, die alle den ornithophänologischen Forschungen ihre Entstehung verdanken. Ist es da zu verwundern, dass Herman diesem Problem bis zu seinem Tode treu blieb?

Es interessierte ihn aber noch mancherlei, was mit der Ornithologie zusammenhängt: die ungarische Kunstsprache, die Literatur der ungarischen Vogelkunde, die Vögel mit difformen Schnäbeln, die Vogelwelt Norwegens, das Andenken des Kahlrabens (*Geronticus eremita*) in Ungarn, die Formenkreise, die Vogelanatomie und sogar die Aviatik, vor allem aber Petényi, der Begründer der wissenschaftlichen Ornithologie in Ungarn.

Otto Herman ist es gelungen mit seinem prächtigen Buche: Über Nutzen und Schaden der Vögel, gut illustriert von Titus Csörgy und Elemér Vezényi, selbst in die Hütten der Landbauern einzudringen, ornithologische Kenntnisse in den breitesten Schichten des Volkes verbreitend und Liebe zur Vogelwelt erweckend.

Dies ist auch eine der Aufgaben des »Bundes der Ungarischen Ornithologen«. Darum gingen wir nach Lillafüred, um das Sommerhäuschen Otto Hermans, wo unser Altmeister so gern weilte, mit einer Gedenktafel zu schmücken.

Möge die dort abgehaltene Feier eine neue Anspornung werden auf dem Wege, dessen Richtung uns Otto Herman vorzeichnete!

Am 10. Oktober d. J. versammelten sich zu Lillafüred Verehrer, Schüler und Freunde Otto Hermans, um an der, vom Bunde der Ungarischen Ornithologen veranstalteten, dem Andenken dieses grossen Meisters gewidmeten, mit einer Gedenktafel-Enthüllung an seiner Sommerwohnung daselbst verbundenen Feier teilzunehmen.

Vor der Gedenktafel begrüßte Dr. Desider Navratil von Szalók, 1. Vorsitzender des Bundes, die Anwesenden. Hierauf hielt Ministerialrat Julius Pfeiffer, in Vertretung des ung. Ackerbauministers, folgende Ansprache:

Tief bewegt stehen wir hier vor diesem Häuschen. Unter seinem Dache verbrachte der unsterbliche Meister und Verkünder der ungarischen Ornithologie, der geniale Otto Herman die schönsten Tage seines Lebens. Wir versammelten uns hier, um dem einstigen Bewohner dieses Häuschens mittelst einer Marmortafel den Dank der Nachwelt abzustatten. Doch soll diese Marmortafel bloss die erste Gabe unseres Dankgefühls sein. Wir müssen trachten, dass dieses Häuschen Otto Hermans in Gemeinbesitz der Ungarischen Nation übergehe. In dem ich nun hier im Namen des Bundes der Ungarischen Ornithologen diese Marmortafel dem Publikum des Borsoder Komitates zur pietätvollen Pflege und Aufbewahrung übergebe, spreche ich den Wunsch aus: Möge das Publikum des Borsoder Komitates Wege und Mittel finden, dieses Häuschen käuflich zu erwerben, um dasselbe zu einem Otto Herman-Museum umzugestalten. Auf diese Weise werden wir erst dem Andenken Otto Hermans würdig huldigen, denn so wird sein Lieblingssitz auch der späteren Nachwelt die hohe Stufe der ungarischen Wissenschaft und den Lebenswillen der Ungarischen Nation verkünden, nicht nur im Lande, sondern mit dem weiteren Ausbau des Badeortes Lillafüred auch vor den hier Erholung suchenden Söhnen und Töchtern des Auslandes.

Nachdem diese Worte gesprochen, fiel die Hülle von der Tafel und es wurde folgende Inschrift sichtbar:

OTTO HERMAN
DEM ALTMEISTER DER UNGARISCHEN ORNITHOLOGIE.
GEBOREN 1835. GESTORBEN 1914.
AUS DANKBARKEIT ERRICHTET
VOM BUNDE DER UNGARISCHEN ORNITHOLOGEN.

Danach legte Flügeladjutant Major Béla von Tanitó im Namen des Erzherzogs Josef den ersten Kranz nieder. Es folgten Ministerialrat Dr. Karl Jalsoviczky, in Vertretung des ung. Kultusministers; Ernst Csiki, Direktor der zoologischen Abteilung des National Museums, im Namen der Wissenschaftlichen Akademie, des National Museums, der zoologischen Sektion der Naturwissenschaftlichen Gesellschaft und der Entomologischen Gesellschaft; Titus Csörgey, Direktor des Ornithologischen Institutes, im Namen dieser Anstalt und des Versuchswesens des Ackerbauministeriums; Dr. Stephan Györffy, diesjähriger Rektor der Universität Szeged, im Namen dieser Universität mit einem Strauss aus Reihergräsern, gesammelt auf den ungarischen Puszten; Oberst Julius Pawlas im Namen des Bundes Ungarischer Ornithologen, Professor Dr. Béla Hankó im Namen der Universität Debrecen, Ministerialrat Michael von Véssey im Namen der kgl. ungarischen Forstbeamten.

Die Versammelten begaben sich darauf in den Grossen Saal des pompösen Palace Hotels, wo die Festsitzung ihren Anfang nahm. Nach der Eröffnungsrede des 1. Vorsitzenden, Dr. Desider Navratil von Szalók, erhob sich in Ver-

treterung des Vereins Schlesischer Ornithologen, Hans Dressler, der in Begleitung des 2., geschäftsführenden Vorsitzenden des Bundes Ungarischer Ornithologen, Dr. Eugen Greschik, von der ornithologischen Tagung in Breslau eben eingetroffen war und sprach folgende Worte:

Hochverehrte Festversammlung!

Der Verein Schlesischer Ornithologen hat mich beauftragt, Ihnen zum heutigen Festtage unsere herzlichsten Grüsse zu übermitteln. Ich habe diesen Auftrag mit Freude angenommen, denn Otto Herman ist auch uns Deutschen kein Fremder. Man darf wohl getrost behaupten, dass Herman nicht nur der markanteste Vertreter der ungarischen Ornithologie gewesen ist, sondern gerade ihm ist es zu verdanken, dass die ungarische Vogelkunde auch im Ausland die ihr gebührende Anerkennung und Würdigung gefunden hat. Herman war es, der vor fast 40 Jahren den II. ornithologischen Kongress in Budapest organisierte, der zu einem Meilenstein in der Geschichte der Vogelkunde wurde. Herman hat auch Ungarns Hauptstadt zum Weltzentrum für die Erforschung des Vogelzugs gemacht; er begründete die berühmte »Ungarische ornithologische Zentrale« und die klassische Zeitschrift »Aquila«, um die sie manch andere Nation beneidet.

Dass Sie diesen als Ornithologen und Ethnologen, als Politiker und Menschen in gleicher Weise hervorragenden Mann einen der Ihren nennen durften, dazu spreche ich Ihnen im Namen des Vereins Schlesischer Ornithologen unsere herzlichsten Glückwünsche aus.

Nachdem der 1. Vorsitzende den Dank des Bundes Ungarischer Ornithologen dem Delegierten des Schlesischen Vereines für seine von Herzen kommende Ansprache ausgedrückt hatte, wurden im Laufe des Vormittages folgende Vorträge gehalten:

Peter Matusovits: Leben und Wirken Otto Hermans.

Titus Csörgey: Individualeigenschaften Otto Hermans.

Dr. Desider Navratil von Szalók: Otto Herman als Ornithologe.

Ernst Csiki: Otto Herman als Spinnenz und Insektenforscher.

Dr. Ladislaus von Madarassy: Die wissenschaftliche Entdeckung des »Hirtenlebens.« Erinnerung an Otto Herman.

Dr. Emil Unger: Otto Herman als Fischereibiologe.

Dr. Julius Vigh: Otto Herman als Praehistoriker.

Ladislaus von Dobay, Dicsőszentmárton: Otto Herman als Oologe.

Andreas Csath, Kispereg: Die Vogelwelt der Grossen-Tiefenebene einst u. jetzt.

Der Vorsitzende dankte den Vortragenden für ihre Mühe und überreichte ihnen zur Erinnerung an diese Festversammlung ein mit dem Bildnis Otto Hermans geschmücktes Plakett. Dann begaben sich die Teilnehmer, der Einladung von Ministerialrat Julius Pfeiffer Folge leistend, zum Festessen in den Speisesaal des Kleinen Hotels. Nach dem Essen besuchte ein Teil der erschienenen Gäste unter Führung Julius Pfeiffers die neuerschlossene Tropfsteinhöhle, eine Sehenswürdigkeit der an landschaftlichen Reizen reichen Gegend. In den späten Nachmittagsstunden folgten dann noch folgende Vorträge:

Bartholomäus Bodnár, Hódmezővásárhely: Erinnerungen an Otto Herman aus meiner Studentenzeit.

Paul von Meszleny, Velence: Reminiszenzen an Otto Herman.

Georg Breuer, Sopron-Brennbergbánya: Die diesjährigen Brutkolonien des Edelreihers am Fertősee.

Dr. Julius Thóbiás, Felsőlanc: Organisierung des Vogelschutzes.

Ladislaus von Dobay: Oxyura leucocephala in Siebenbürgen.

Desider Radetzky, Székesfehérvár: Oologie.

Titus Csörgey, Budapest: Vorzeigen selbstgemalter Vogelbilder.

Julius Pawlas, Sashalom: Beringung der Kohlmeisen.

Dr. Josef Gelei, Szeged: Die Entwicklungshöhe des Vogelorganismus.

Dr. Heinrich Dorning, Budapest: Warum wir die Vögel schützen müssen?

Vorgetragen von Julius Pawlas.

Eduard Agárdy, Püspökszenterzsébet: Das Horsten der Raubvögel und Raben im Mecsek-Gebirge.

Dr. Kornél von Szilávy, Mohács: Vogelphotographien. Vorgezeigt von Dr. Desider von Navrátil.

Desider Muraközy, Kecskemét: Popularisieren der Vogelkunde.

Bartholomäus Bodnár, Hódmezővásárhely: Zur Frage des Vogelzuges.

Stephan Vásárhelyi, Lillafüred: Nisten des Mauerseglers in der Jászság.

Die Feier zeitigte eine Fülle von ornithologischen Beiträgen, die in Lillafüred wegen Zeitmangel nicht sämtlich vorgetragen werden konnten und die wir wegen des uns hier zur Verfügung stehenden beschränkten Raumes erst nach und nach in den Heften des »Kócsag« bringen werden.

Allen Teilnehmern und Mitarbeitern, die uns die Feier verschönern halfen, spricht der Vorstand des Bundes Ungarischer Ornithologen auch an dieser Stelle seinen herzlichsten Dank aus.

HERMAN OTTÓ ÉLETE ÉS MŰKÖDÉSE

Írta: MATUSOVITS PÉTER, miniszteri tanácsos

HERMAN OTTÓT ünnepelte a »Magyar Ornithologusok Szövetsége«. Emléktábláját leplezte le annak a férfinak, ki működésével külföldön is becsületet szerzett nagy, boldog Magyarországnak.

Herman Ottó Breznóbányán¹ született 1835. évi június hó 26-án. Atyja Károly kamarai orvos volt, de e mellett a természetnek is élt. Összekötötésben állott Petényi János Salamonnal, Brehm K. Lajossal és Naumann Jánossal. Fiának, Ottónak élete rendkívül kalandos. Eleinte Breznóbányán járt iskolába, majd 1847—50 években a miskolci ágostai hitv. esperesi közép-tanodába. Magyarul csak hét éves korában tanult. Rendkívül virgonc fiú volt és meghűléstől kissé nagyot hallott — később majdnem teljesen süket lett. Tizenöt éves korában megszökött, hogy beálljon honvédnek, de vézna volta miatt hazabocsátották.

A világsi fegyverletétel annyira hatott lelkületére, hogy többé nem akart tanulni és így édesatyja beadta Miskolcra lakatosinasnak, később pedig a korompói gépgyárba. Azután beiratkozott a bécsi politechnikum előkészítő tanfolyamára, de atyja halála miatt 1854 május 29-től kenyérkereset után kellett néznie és mint géplakatos több bécsi cégnél dolgozott 1856 december hó 17-ig. Bécsi tartózkodása alatt a bécsi Naturalienkabinet és Brunner von Wattenwyll híres gyűjteményénél kezdte meg zoológiai és ornithologiai működését. 1857-ben besorozták büntetésből, hogy katonának nem jelentkezett, 12 évre az osztrák hadseregbe. Katonai szolgálatát Zólyomban kezdte. Innen Bécsen át Fiuméba, majd Zarába került és 1861-ben mint k. k. Feldwebel, obsittal elbocsátott. Utána a külföldet járta.

¹ Lambrecht Kálmán: Herman Ottó.

1863-ban Kőszegen telepedett meg, mint fotografus és állatpreparátor, mely utóbbi mesterségre még atyja oktatta. Ott ismerkedett meg Chernel Kálmán földbirtokossal, ki felismervén praeparatori tehetségét, támogatta. Ekkor történt, hogy Brassai Sámuel konzervátori állásra pályázatot hirdetett. Herman Ottó egy kitömött pacsirta-albinó és Chernel kísérőlevelével pályázott. Így került Brassai Sámuel meghívására 1864-ben Kolozsvárra, ahol Brassai oldala mellett dolgozott.

Később az »Erdélyi Múzeum-Egylet« múzeumánál őrségéd és mint ilyen megteremtője lett az ottani állattani gyűjteménynek. 1872—1875-ig a Nemzeti Múzeumnál őr. Akkor indította meg a »Természetrizsi Füzetek« című folyóiratot. 1875-ben országgyűlési képviselő és 1886-ig függetlenségi programmal Szeged, Miskolc és Törökszentmiklóst képviselte. 1885 július hó 26-án nőül vette Borosnyay Camilla irónőt, ki Judith álnéven feltűnéstkeltő tárcákat írt a kolozsvári »Ellenzék«-be.

1891-ben rendezte a II-ik nemzetközi madártani kongresszust. 1894-ben megalkotta a »Magyar Ornithologiai Központ«-ot, melynek tiszteletbeli igazgatója lett. Ugyanazon évben a kormány támogatásával megalapította az »Aquila« című madártani folyóiratot, 1896-ban a millenniumi kiállítás történeti osztályának keretében ő rendezte az ősfoglalkozásokat. Ugyanezt rendezte 1900-ban a párizsi világkiállításon. Akkor kapta a francia becsületrendet. Meghalt 1914. évi december hó 27-én, életének 80-ik évében Budapesten.

Herman Ottó munkássága kiterjedt a zoológián kívül a néprajz, az anthropológia és publicisztikára. Rendkívül sokágú irodalmi munkássága a magyar stílus remeklése. Senki sem hinné, hogy ő, ki hétéves korában tanult csak magyarul és akinek német neve volt, oly szépen írhatott magyarul. Ez jele, hogy nem a név, hanem a lélek teszi a magyart magyarrá.

Főbb művei: Erdély bőr- és egyenes röpüi; Magyarország pókfaunája; Ueber Thysa pythonissaeformis; A galambóci légyről; Egy kártékony rovarról; Korcsbogarak; Erismatura leucocephala L. a magyar ornisban; A magyar madárvilág ezidei vendége; Korcscsőrű madarak; A magyar madártan irodalma; Xema Sabinii a magyar madárvilágban; A Mezőség; Reliquia Petényiana; Carnivora Chiroptera Trochilium apiforme; Egy hermaphrodita; Umbra canina; A magyar halászat könyve; Az éjszaki madárhegyek tájáról; A halgazdaság rövid foglalata; Az ősfoglalkozások; Halászat és pásztorélet; A magyar ősfoglalkozások köréből; A magyarok nagy ősfoglalkozása: Előtanulmányok; A magyar nép arca és jelleme; A madarak hasznáról és káráról (megjelent német és angol nyelven is); Az 1902. évi nemzetközi madárvédelmi egyezmény és Magyarország; A madárvonulás elemei Magyarországon 1891-ig; A miskolci palaeolith-lelet; Zum Solutreen von Miskolc; Das Palaeolithicum des Bükkgebirges in Ungarn; Petényi J. S. élete (németül is). Ezekon kívül sok dolgozata jelent meg a »Természettudományi Közlöny«-ben, az általa kiadott »Természetrizsi Füzetek«-ben és az »Aquila« című madártani folyóiratban, az »Ethnographiá«-ban, a »Budapesti Szemlé«-ben, a »Budapesti Hírlap«-ban, a »Vasárnapi Ujság«-ban és az »Erdészeti Lapok«-ban. Ez utóbbiban jelent meg talán utolsó közleménye, az 1914. évi május hó 15-i füzetben »Kísérleti adatok az erdei szalonka vonulásához« címen.

Herman Ottó, mint függetlenségi ember, jó hazafi volt. Mint író úgynevezett »Universal Genie«, ki nagy szorgalmával és természetes eszével saját maga képezte ki magát sokoldalú tudóssá. Művei mesterművek úgy tartalmuknál, mint irányuknál fogva. Számos kisebb dolgozata, mint stilisztikai mestermű, még a tankönyvekbe is került. Tudása nagy. Műveit az eredetiség és a magyaros zamat és stílus jellemzik. Legszebb és maradandó értékű munkái: a háromkötetes »Magyarország pókfaunája«, a kétkötetes »A magyar halászat könyve«, »Az éjszaki madárhegyek

tájérol«, »Az ősfoglalkozások«, »A magyar nép arca és jelleme«, »A madarak hasznáról és káráról«, »A magyar pásztorok nyelvkinccse« és »Az 1902-ik évi nemzetközi Madárvédelmi egyezmény és Magyarország« című történeti vázlat.

»A madarak hasznáról és káráról« című és a m. kir. földművelésügyi minisztérium kiadásában 1901. évben megjelent műve, melynek élethű szép illusztrációit Csörgéy Titusz rajzolta, rendkívül értékes és 88 hazai madárnak tartalmazza vonzóan megírt rövid, de zamatos magyarstílusú leírását. Ez a munka a magyar madárvédelem kávéja.

»Az 1902. évi nemzetközi Madárvédelmi egyezmény és Magyarország« című, ugyancsak a m. kir. földművelésügyi minisztérium kiadásában megjelent munkája a madárvédelem történetét tárja elénk. Ennek az általános részét képező »A madár a természetben« című fejezete leírja tömören a madár jelentőségét a természet és az ember háztartásában. Megállapítja a madárvédelem tételét a következőkben: »Az embernek meg kell védenie a saját érdeke szempontjából hasznos madarakat és korlátoznia kell azokat, amelyek kártékonyak. A védelem alatt azt is kell értenünk, hogy meg kell adni a hasznos madaraknak a fennmaradás minden feltételét, tehát a megélhetést és a szaporításra való alkalmat is.« »A madár és az ember« című fejezetben leírja az emberi barbárságot, mellyel a madarakat pusztítják. A történeti részben a madárvédelem fejlődését írja le és a védelmezendő madarak névsorát. Ez a munka madárvédelmi egyezményeivel alapja a Magyar Ornithologusok Szövetsége madárvédelmi működésének.

Herman Ottó a Természettudományi Társulatnak, melynek kiadásában több műve megjelent, választmányi tagja volt. Ugyancsak választmányi tagja volt a »Magyar Nyelvtudományi Társaság«-nak, tevékeny tagja volt a Magyar Földrajzi Társaságnak, az »Erdélyi Múzeum-Egylet«-nek, a »Magyar Földtani Társulat barlangkutató bizottságának« és számos külföldi ornithologiai egyesületnek.

Kiváló munkásságáért a »Magyar Iskola-Egyesület«-től az Andrássy-érmét, a Természettudományi Társulattól pedig a Szily Kálmán-aranyérmét kapta. Herman Ottó a patriarkák korában megérte a világegést, a világháború borzalmait, de Isten megkímélte attól, hogy szeretett hazájának szomorú sorsát is megérje. Magyar lelke azonban bizonyára siratja az elszakított részeket — Erdélyt, ahol működését kezdte, hol az ideális lelkű Borosnyay Camillával megismerkedett. A magyar Felvidéket, melyben a napvilágot meglátta és a természet szépségeit — a madárdalt megismerte, amelyet oly költőien leírt a »Madarak hasznáról és káráról« című könyvében.

Midőn a »Magyar Ornithologusok Szövetsége« Herman Ottó kis hajlékát, a »Peleházat«, melyben Herman oly sok boldog órát töltött, emléktáblával ellátja, — ez nemcsak a magyar ornithologusnak, de az izig-érig magyar hazafinak is szól. Legyen ez az emléktábla egyben mementó arra, hogy ne feledjük: Herman Ottó a boldog integer Magyarország tudósa volt.

LEBEN UND WIRKEN OTTO HERMANS

Von Ministerialrat PETER MATUSOVITS

VERFASSER schildert den Lebenslauf und die Tätigkeit Otto Hermans. 1835, den 26. Juni zu Breznóbánya geboren, kam er nach harter Vorschule 1864 nach

Kolozsvár, wo er die zoologische Sammlung des Siebenbürgischen Museum-Vereines ins Leben rief. In den Jahren 1872—75 war er im National-Museum zu Budapest, und begründete hier die Zeitschrift: Természetrázi Füzetek. Von 1875 bis 1886 wirkte er als Landtags-abgeordneter mit unabhängigem Pro-

gramm. 1885 vermählte er sich mit der Schriftstellerin Kamilla von Borosnyay. Nach den Erfolgen des II. Internationalen Ornithologen-Kongresses gründete er 1894 die »Ungarische Ornithologische Zentrale« und die Zeitschrift »Aquila« 1896, während der Millenniumsausstellung errichtete er im historischen Pavillon die Abteilung der Urbeschäftigungen, die allgemeines Aufsehen erregte, so dass dieselbe auch auf der Weltausstellung 1900 zu Paris zur Vorführung kam. Er starb 1914, am 27. Dezember. Seine Tätigkeit erstreckte sich ausser Zoologie auch auf die Gebiete der Ethnographie, Anthropologie und Publizistik. Seine vielseitigen Abhandlungen und Bücher sind Meisterwerke des ungarischen Stils. Es werden im ungarischen Text auf S. 102 seine hauptsächlichsten Werke aufgeführt. Herman war ein »Universal-Genie«. Er bildete sich durch grossem Fleiss selbst-

ständig zu einem grossen Gelehrten heran. Seine Werke zeichnen sich durch Originalität und ungarischen Geist aus. Die schönsten und wertvollsten darunter sind: Die Spinnenfauna Ungarns (3 Bände), Das Buch der ungarischen Fischerei (2 Bände), Aus der Gegend der nördlichen Vogelberge, Die Urbeschäftigungen, Gesicht und Charakter des ungarischen Volkes, Nutzen und Schaden der Vögel (auch deutsch und englisch erschienen), Wortschatz der ungarischen Hirten. Die internationale Vogelschutzkonvention vom Jahre 1902 und Ungarn. Die Gedenktafel des »Bundes der Ungarischen Ornithologen« an dem Sommerhäuschen Otto Hermans ist nicht nur dem ungarischen Ornithologen, sondern auch dem grossen Patrioten gewidmet, sie diene gleichzeitig als Memento, dass Otto Herman, der Gelehrte des unzerstückelten glücklichen Ungarns war.

HERMAN OTTÓ MINT PÓKÁSZ ÉS ROVARÁSZ

Írta: CSIKI ERNŐ

A »MAGYAR ORNITHOLOGUSOK SZÖVETSÉGE« mai ünnepélye, melyet nagy ornithologusunk, Herman Ottó emlékének szentel, kötelességünké teszi, hogy az utolsó polihisztor azon munkálkodásáról is megemlékezzünk, amellyel más téren is szolgálta a tudományt és a magyar közművelődést. Így nekem jutott a feladat, hogy Herman Ottót, a pókászt és rovarászt szűkreszabott keretben bemutassam, ezen a téren való működését ismertessem. Feladatom nehéz, de nehéz lesz az mindenkör másnak is, hiszen egy kiváló egyéniség kiváló munkálkodását, az írásnak és szónak utólérhetetlen mesterét sokoldalúságával vázolni, működésének és munkáinak eredményét helyesen értelmezni, felette nehéz feladat. Megkönnyíti feladatomat az, hogy mintegy két évtizeden át élvezhettem ismeretségét, hallgathattam előadásait, figyelemmel kísérhettem működését, egy évtizeden keresztül pedig mint munkatársa jól megismerhettem egyéniségét, biológiai kutatásokban pedig célkitűzését. Így alkalmam volt atyai barátomat jól megismerni, megszeretni, érte rajongani és tőle főleg sokat tanulni. Mint sokan a biológia mai napszámosai közül, magam is, amikor felsőbb tanulmányaim elvégzésére Budapestre kerültem, nem mulasztottam el egyetlen alkalmat sem, hogy Herman Ottó előadásait a Kir. Magy. Természettudományi Társulat népszerű estélyein és állattani szakértekezletein meg ne hallgassam vagy mások előadásaihoz fűzött hozzászólásait, kritikai megjegyzéseit, melyek mind egy nagy elme dús tapasztalataiból fakadtak, ne élveztem volna. Még most is felejthetetlen marad előttem az az ülés, amelyet a Természettudományi Társulat az Újguineában elpusztult Fenichel Sámuel emlékének szentelt és amelyen Herman Ottónak jutott feladatul az elhunyt magyar kutatóról meg-

emlékezni. A megemlékezés olyan szép, olyan mesteri, annyira lelkesítő volt, hogy lebilincselte, elragadta az összes jelenlévőket, úgyhogy elfeledve Újguinea gyilkos klímáját, talán mind elment volna az elpusztult magyar kutató munkáját folytatni. És nemsokára el is indult Herman beszédének hatása alatt a megszakadt feladat folytatására Bíró Lajos, aki azt derekasan el is végezte.

De térjünk a tárgyra, Herman Ottó működésére, mint pókász és rovarász. Tudjuk, hogy az ornithologus ezen a téren való működése akkor vette kezdetét, amikor 1864-ben Brassai Sámuel az Erdélyi Múzeumhoz saját költségén konzervátorul fogadta. Ennek a múzeumnak gyűjteményeit kellett kiegészíteni, illetőleg egyes állatcsoportokban megteremteni. Herman ezért nemcsak Kolozsvár környékét járja be, hanem Erdély távolabbi át nem kutatott vidékeit is. Hosszabb időt tölt az erdélyi Mezőség tavai körül, meglátogatja Közép-Erdély több pontját, majd átkél a Hargittán, hogy Gyergyó állatvilágát is megismerje. Gyűjtés közben egyre figyelni az állatok életjelenségeit, hogy megfigyeléseivel nemcsak a tudományt szolgálhassa, hanem ezekkel szélesebb körök érdeklődését felhívhassa, oktathasson, a magyar közművelődést fejlessze és a természettudománynak hívőket szerezzen. A gyűjtött anyagot Herman nemcsak preparálja, hanem fel is dolgozza vagy feldolgoztatja, az adatokat publikálja, jegyzeteit pedig halmozza, hogy majdan nagyobb munkáihoz felhasználhassa. Akkoriban Erdély, sőt egész Magyarország állatvilágából legkevésbé annak pók- és egyenesszárnyú rovarfaunáját ismertük, azért Herman ezek gyűjtésére, megfigyelésére és ismertetésére fekteti a fősúlyt, mert Erdély bogarait Bielz és Fuss, lepkéit pedig Franzenau közlései alapján már akkor eléggé ismerték. Kolozsvári tartózkodása alatt Herman tehát madártani megfigyelésén kívül csak pókokról és egyenesszárnyúakról publikál, azonban kiadja a bécsi Oskar Kirchsberg jegyzékét az erdélyi bogarokról és Franzenauét a lepkékről, mely utóbbihoz később egy pótlékot bocsát közre. Erdély egyenesszárnyú rovarainak jegyzékét, pontos elterjedési és biológiai adatokkal fűszerezve 1870 és 1871-ben közli. 1871 június végén lemond és megvált az Erdélyi Múzeumnál betöltött állásáról és eleinte újságírással foglalkozik, majd barátja Bedőházy János meghívására másfél évig a kisküküllőmegyei Szászvesszősön folytatja természettudományi gyűjtéseit és tanulmányait. 1873-ban Bécsbe készült, hogy először Brunner von Wattenwyll híres gyűjteményében folytassa orthopterologiai tanulmányait, majd kutatóútra induljon Nyugat-Afrikába, Kamerunba. De csak Pestig jutott, itt Szily Kálmán és Frivaldszky János lefogták, nem engedték tovább. A Természettudományi Társulat ekkor megbízza Magyarország pókfaunájának megírásával és ellátja még egy nagyobb tanulmányi stipendiummal, hogy anyagát az Alföld, a Délvidék és a Felvidék adataival is kiegészíthesse. Miután még a bécsi múzeum anyagát is áttanulmányozta, visszavonul és sógoránál Boroszlón megírja hatalmas munkáját, amelynek három kötete közel 700 oldalnyi szöveg és 10 táblarajzzal 1876—79-ig meg is jelenik. A pókfauna Magyarország első modern természetrajzi monografiája volt, mely német szövege révén a külföldnek is hozzáférhetővé vált, a külfölddel is megismertette a magyar zsenialitás ezen mesterművét, amilyenvel a nagy nemzetek a legújabb időkig sem rendelkeznek. Herman művével elsősorban a magyar közművelődésnek akart szolgálatot tenni, alapot akart szolgáltatni további bűvárkodásokhoz, amit rövidesen el is ért, amennyiben a közegészségügy néhai őrében, dr. Chyzer Kornélban jeles utódot kapott, aki pókjainkról való ismereteinket nagyban kiegészítette.

Herman pókfaunájának különösen első eredeti kötetével ért el nagy sikert, mely kötet még ma is talán az egyedüli forrásmunka. Ebben a kötetben Herman a pókok életjelenségeit tárgyalja, a kifejlődést, vedlést, lakást, építményeket, táplál-

kozást, szaporodást, vándorlást, stb., mind olyan témákat, amelyek könyvét nem csak a belföldön, hanem a külföldön is keresetté, olvasottá tették, hiszen megfigyeléseinek gazdag tárháza annyi új és ismeretlen életjelenség leírását tartalmazza remek előadásban, hogy munkája rövid néhány év alatt teljesen elfogyott és ma már a legnagyobb ritkaságok közé tartozik. Herman pókfaunája még ma, 40 év múltán is forrásmunka, melynél jobbat újabban sem produkáltak a pókok újabb kutatói.

Herman minden munkájában arra törekedett, hogy tudományos műnyelvünket egészséges alapokra fektesse, nem faragott új szavakat, hanem a nép nyelvéből vette a megfelelőket. Fontosnak tartotta közművelődésünk szempontjából, hogy mindent, amit a tudomány terén produkálunk, anyanyelvünkön és csak azután valami más világnyelven is publikáljunk, hogy ezzel nemcsak az általános tudományt vigyük előbbre, hanem, hogy munkálkodásunk eredményei itthon is közkinccsé váljanak. »Az anyanyelv ápolásával — írja — az ifjú nemzedékben korán lehet a tudományos hajlamot felébresztetni, azt ápolni, növelni és helyes irányban megtartani.« Mind ezt el is érte, pókmunkájával olyan munkát nyújtott, amely egész generációt nevelt és ezt a generációt munkájában a helyes útra terelte. Sajnos, ma már nincs Herman Ottónk, aki ilyen munkákkal újra nevelne generációkat! A mai ifjúság még nem is mélyedhet Herman munkáiba, mert azok elfogytak, a közkönyvtárakban való olvasásuk és használatuk tárgyuknál fogva pedig nem elegendő.

A pókmunka megjelenése után Herman Ottó nemzeti múzeumi működése, majd politikai szereplése után az izeltlábú állatok tanulmányozásával már alig foglalkozik, de azért nem lett hűtlen az állattan ezen ágához. Ekkor kezdődik harca, ha így szabad kifejeznem, a tudatlanság ellen. Ebben az időben kezdi a filokszéra szőlőinket pusztítani, a folyóvizek szabályozásával kiszárított Alföld mezőgazdasági vidékeit pedig a marokkói sáska megdézsmálni és a kultúra terjedésével sok más rovarellenség kártékony munkáját, az országnak tetemes károkat okozván — és emellett az érdekeltek természettudományi iskolázottságának hiánya következtében mindenütt a legnagyobb nemtörődömség akadályozza az okszerű védekezést. Amíg szakembereink az országot járják és vezetik a kártevők elleni védekezést, mentik a szőlőt, mezőt, gyümölcsöt, Herman Ottónak jut a feladat mesteri szóval és írással a nemtörődömség ellen a harcot felvenni, felvilágosítani, tanítani, a tudományos kísérletek eredményeit közkinccsé tenni. És itt elemében találjuk, számos előadást tart, a szak- és napilapokba cikket cikk után ír, amíg végre sikerül a jeget megtörni és az érdekelteket saját érdekükben jobb belátásra bírni. Hihetetlen dolgok ezek, de ez így volt! Hogy csak egy példával szolgáljak, még a 80-as évek elején történt, hogy képviselőtársainak az országgyűlés folyosóján egy kártevő rovar elleni védekezéssel kapcsolatban magyarázta a rovarok átalakulását. Ezzel a magyarázásával elérte, hogy egyenesen bolondnak tartották, mert lehetetlennek tartották, hogy a petéből hernyó, a hernyóból báb és a bábból lepke legyen. A képviselők gúnyolódásának csak a nagytekintélyű koszorús írónak, Jókai Mórnak váratlan odaérkezése vetett véget, aki Herman Ottó állításait megerősítette. Jókainak nagy volt a tekintélye, vele már nem mertek ellenkezni, elhallgattak, de gyanakodva nézték most már mindkettőjüket. Ennek a kis történetnek következménye volt, hogy Herman Ottó kénytelen volt újra a felvilágosításhoz fordulni, ez volt az indítóoka annak a szép és tanulságos előadásnak, amelyet a Kir. M. Természettudományi Társulat egyik népszerű estélyén tartott »Az átalakulások világáról« és amely kellően illusztrálva kis könyv alakjában is megjelent.

Herman Ottó utolsó rovar-tani gyakorlati működése talán az volt, amikor a madárhegyek tanulmányozására Norvégiába utazott, amely alkalommal a kezébe került rovarokat is gyűjtötte és elhozta a Magyar Nemzeti Múzeumnak. Ebben

a gyűjtésben a különben elég jól átkutatott Norvégiából is került sok érdekesség, sőt újdonság is, melyek közül a kék futrinka egy szép fajtája az ő tiszteletére kapta az Ottonis nevet.

Herman Ottónak a pókok és rovarokra vonatkozó műveinek és cikkeinek száma 62, melyekkel a magyar rovar-tani és pókászati irodalomban maradandó nyomot és elévülhetetlen emléket hagyott.

OTTO HERMAN ALS SPINNEN- UND INSEKTENFORSCHER

Von ERNST CSIKI

VERFASSEN würdigt die Tätigkeit Otto Hermans als Spinnen- und Insektenforscher, die im Jahre 1864 an der Seite Brassais zu Kolozsvár begann. Das Hauptergebnis seiner diesbezüglichen Tätigkeit ist das im Verlage der Kgl. Ung. Naturwiss. Gesellschaft 1876—79 erschienene 3-bändige Werk über die Spinnenfauna Ungarns, ein Meisterwerk ungarischen Geistes. Es war dies die erste moderne naturwissenschaftliche Monographie Ungarns, die, weil zugleich in deutscher Sprache erschienen, auch dem Auslande zugänglich wurde. Besonders der erste Band des Werkes, welcher die Lebensweise der Spinnen behandelt, ist einzig in seiner Art. Auch für den weiteren Ausbau der ungarischen wissen-

schaftlichen Terminologie übte die »Spinnenfauna« einen wohlthuenden Einfluss aus. Ausser Orthopteren beschäftigte er sich dann auch mit der Reblausfrage. Dieses gefährliche Insekt begann eben zu dieser Zeit die Weinstöcke Ungarns zu vernichten und Herman trug viel mit seinen aufklärenden Schriften zur richtigen Wahrnehmung dieser Gefahr bei. Auch später, während seiner Reise nach Norwegen sammelte er noch Insekten für das Ung. National-Museum und Verfasser konnte in diesem Material eine neue Form des violetten Laufkäfers (Goldleiste) entdecken, die er zu Ehren Hermans Ottonis benannte. Die Zahl der von O. Herman über Spinnen und Insekten veröffentlichten Arbeiten beträgt 62, die ihm in der diesbezüglichen ungarischen Literatur ein unvergängliches Andenken sichern.

HERMAN OTTÓ MINT HALÁSZATI BIOLÓGUS

Írta: DR. UNGER EMIL,
a m. kir. halélettani és szennyvíztisztító-kísérleti állomás adjunktusa,
a »HALÁSZAT« szerkesztője.

HERMAN OTTÓ egészen saját szerű halászati biológus volt, mint ilyen világszerte páratlan, ha meggondoljuk, hogy hosszú munkás életének alig néhány esztendejét szentelte csak ichthyológiai és halászati tanulmányoknak, s e közben is halakkal, mondhatnám, csak mellékesen foglalkozott. És mégis, Méhely Lajosnak igaza van, midőn azt mondja, hogy: »A Magyar Halászat Könyve Herman Ottónak kétségkívül legjelesebb alkotása«. »Élete főműve.«¹

Herman Ottó biológiai kutatásának főtárgya nem is a vízben nyüzsgő élet, hanem a vizen járó halász és pedig a magyar halászember. Ő tulajdonképpen a magyar ember és a halak biológiai vonatkozásait kutatta, ez érdekelte leginkább, ez tette őt fáradhatatlan buvárkodóvá.

A halászemberrel való bizalmas érintkezés, a halászeszközök és a halásznyelv mesterszavainak gyűjtése közben szerzett impressziói révén lesz mindinkább

¹ Méhely Lajos: Herman Ottó emlékezete. Term. tud. Közlöny. 1915 febr. 1. (XLVII. köt., 89. lap.)

a magyar nép, s a magyar nyelv rajongó szerelmesévé. Isten áldotta őstehetségén kívül tehát a lángoló hazaszeretet, a legtisztább nemzeti eszme Herman Ottó halászati biológiai munkálkodásának igazi mozgató energiája.

»A magyar tudományosságot meggyökereztetni és kiművelni, naggyá, hatalmasná, s a külföld valamennyi nemzete előtt tiszteltté tenni: volt lelkének bálvány, életének fenntartója, s egyetlen célja.«¹

Ez a magyarázata az ő hasonlíthatatlan sikerének, népszerűségének is. A Magyar Halászat Könyve a benne tündöklő nemzeti eszme erejével keresztül tört a szakemberék érdeklődési körén és szétröppent széles e hazában, szíveket hódítva mindenütt, ahol csak művelt magyar emberek komolyabb tárgyú magyar könyveket olvasnak. Hódított csodálatos magyar nyelvezetével és tárgyával egyaránt és a művelt közönség széles rétegeiben is felébresztette az érdeklődést az akkor erősen hanyatló magyar halászat ügye iránt.

Ez a könyv teremtette meg országszerte azt a légkört, amelyben azután a halászati törvény elkészülhetett, s evvel kezdetét vehette hazánkban a már-már pusztulás felé néző halászati termelés fellendítésére irányuló gyakorlati alkotó munka.

Ebből nem kért részt magának. A halászati törvényhez csak szakszerű magyarázatokat fűzött Herman Ottó, de megjelölte az utat, melyen haladva hazánk haltermelése fokozható. A halászati törvénnyel ugyanazon esztendőben, 1888-ban, lát napvilágot »A halgazdaság rövid foglalatja« című munkája, ugyancsak a Kir. Magyar Természettudományi Társulat kiadásában. Ezzel a kicsi, de az akkori tudás színvonalán álló, s a hazai viszonyokhoz helyesen alkalmazkodó művével fejeződik be Herman Ottó halászati munkássága, mely tehát három főrésze oszlik:

1. A magyar halász és halászat multja és jelene az ő korában. (»A Magyar Halászat Könyve« I. kötete.)

2. A halak általános és a hazai halfauna részletes ismertetése. (Ugyanazon mű II. kötete.)

3. Útmutatás a hazai halászati termelés föllendítésére. (»A halgazdaság rövid foglalatja.«)

Az első rész voltaképen néprajzi kutatásainak eredménye, mellyel éppen ezért bővebben nem is foglalkozhatom, bár ebben tündöklök az ő sajátos egyénisége a legfényesebben.

A második: a halak általános jellemzésével, a természet háztartásában elfoglalt helyzetével és szerepével, s a hazai fajok rendszeres leírásával foglalkozik és — főleg Petényi feljegyzéseire támaszkodva — hazai halrajzi vázlatot is ad.

Mindent olyan világosan, röviden, de alapos tudással tárgyal, hogy a Magyar Halászat II. kötetét a hazai ichthyologia alapvető és legjobb forrásmunkájának kell mondanunk, melyet senki sem nélkülözhet, aki a magyar halfaunát kutatja. »A hal és a tudomány«, »A hal a természet háztartásában« és e kötet többi fejezete is szak- és nyelvi szempontból egyaránt mindenkoron mintaserűek lesznek a magyar ichthyologiai és oekológiai szakirodalomban.

Herman Ottó nagysága megmutatkozik azonban az ő harmadik — utolsó — halászati művében is, melyet különösen kiemelendőnek vélek, mert nem olyan általánosan ismeretes, mint a »Magyar Halászat Könyve«, de éppen abban az irányban volt alapvető fontosságú, amely irányban azóta a legtöbb történt, s a legnagyobb közgazdasági eredmény mutatható fel nálunk: a haltenyésztés terén.

A »Halgazdaság rövid foglalatja«-ban Herman Ottó elsőnek mutatott rá a

¹ Méhely Lajos idézett emlékbeszédében. (U. ott, 83. l.)

hajdan oly mesésen gazdag halasvizeink termelőképességének csökkenését előidéző okokra. Éles elméje, tisztán látó természettudományos gondolkodása azonnal rávezeti őt a helyes nyomra, melyen a hazai haltermelés útján indulni kell. Látja, hogy nem a pisztráng, hanem a pontytenyésztés az, melytől nagy, nemzetgazdaságilag is jelentős siker várható. Valóban mesteri az, amelyet e kis könyv bevezető részében ad a magyar folyók és tavak régi és jelen állapotáról a haltermelés szempontjából, tudományosan megokolva a halbőséget és a halszükét. A még nem szabályozott folyók ártereiben, rétségeiben, s a tavasszal rendszeren megújuló áradásokban megtalálja a pontyféle halak legtöbb fájának kedvező életfeltételeit. De hallgassuk őt magát:

»A halak ivása élettanilag csak az áradáson lehet foganatos, a kérdés tehát az egyszerű: miért?

Tudnunk kell mindenek előtt, hogy a hal megívásához az ivadéknak az ikrából való kikeléséhez bizonyos fokú melegség okvetlenül szükséges. Az ivó halat csak melegedő vízben szállja meg az ivás gerjedelme; a megtermékenyített ikrát csak a meleg víz költheti ki.

Minél mélyebb a víz tömege, annál nehezebben, illetőleg későbben melegszik át, sőt egyenletes átmelegedése — kivált a lassú folyású és álló vize — tulajdonképpen nem is következik be: amidőn a felső réteg már átmelegedett, az alsók még hidegek. Világos tehát, hogy az áradó víztömegben a medret járó, mint legmélyebb rész, legkésőbb melegsik át. Ellenben a kiáradt részt úgy sekélységénél, mint annál a körülménynél fogva, hogy a nap nagy felületeken éri, a meleg nemcsak megüti, hanem fenéig át is hatja.

A hal tehát a fölgerjedéshez — halásznyelven szólva fiasításhoz, — az ivadék a kikeléshez, az áradás szélvizében kapja meg leghamarább és legtökéletesebben a szükséges föltételeket; ebben rejlik tehát a szélvizek haltermő voltának egyik főoka s élettani jelentősége.

A másik, az előbbivel egyenrangú okot a következő viszonyban találjuk: A gyorsabban, illetőleg korán átmelegedő szélvíz nemcsak a halat, nemcsak ivását, ivadékának kikelését érinti, hanem érinti az állatéletnek, szövetkező a növényekével, egész köreit és sorozatait is, amelyek a halnak és különösen ivadékainak táplálkozására döntő hatással vannak.«

Herman Ottó e megállapítása és minden egyes szava, amit idéztem, tökéletesen megfelel a tudomány mai álláspontjának is.

Az árterek rétségei az általa kifejtett módon okozták a régi halbőséget, azért, mert nemcsak a halak ivóhelyei, hanem a kikelt ivadékok óriási tömegeinek tápláléktermő helyei is voltak egyben és csaknem minden tavasszon, mindaddig, amíg ezt az állapotot a vízszabályozó munkálatok meg nem szüntették, s a folyómedrek árterületeit az anyamedertől végleg el nem vágták. Ezután természetesen fokozatosan be kellett következnie a halszükének.

A rétségek szerepének ismertetésével vezeti rá az olvasót Herman Ottó a pontyos tógazdaságok természettudományos alapelveire is, a Dubicsféle rendszert követve: Ő abban állapodott meg, hogy rértérmetű tósorozatokat kell teremteni akként, hogy a víz teljesen a gazda hatalmában legyen; hogy tehát a vizet tetszés szerint felduzzaszthassa, lebocsáthassa, s így a területet víz alatt vagy szárazon tarthassa; e zel elérte azt, hogy a tóterület tápláló erejét felújíthassa.

Továbbá abban állapodott meg, hogy egy-egy tóba csak egyívású, vagyis egykorú, s egyforma nagyságú halat bocsát be, nehogy az erősebb a gyengébbet a tápláléktól elüsse: ezzel elérte azt, hogy a növekedést számbavehette s meghatározhatta a halak száma és a terület nagysága közötti viszonyt.

A hal és terület közötti helyes viszonyból, legvégül is, kikapta azt, hogy egy adott területet hány és milyen terjedelmű régi tóvá kell alakítani, hogy azon bizonyos számú és súlyú hal nevelhető legyen. Íme így tanította Herman Ottó olvasóit a tógazdaság alapelveire. Az idézett sorokból, mint Herman Ottó minden írásából, kiviláglik az ő ritka sajátsága, hogy »népszerű és egyben tudományos is.«¹

Negyven évet meghaladt haltenyésztési könyvecskéjében, melyet ő maga »rövid foglalatnak« nevezett, természetesen sok minden hiányzik, amit ma már tudunk s egyes megállapításai már túlhaladottak. Bámulattal kell azonban adóznunk, ha az ő természettudományos gondolkodásának élességét, megfigyelőképességét, kifejezéseinek világosságát és meggyőző erejét olvasás közben lapról-lapra tapasztaljuk. Még azt is ösztönszerűen helyesen állapítja meg, amit meg sem vizsgálhatott! Példa erre könyvecskéje függelékében az önmaga által föltett kérdés, s a reá nyomban megadott felelet: »Vajjon folyóvizeink mostani állapotokban természetek-e annyi táplálékot, hogy a mai halnépségnél nagyobbat is biztos eltarthassanak és fölneveljenek? A felelet határozottan: igen!«

»A felelet ott keresi alapját, hogy a folyók virágzása, t. i. a kérészek fejlődése a szabályozás és hajózás során nem fogyott meg, s ennél fogva nincsen okunk arra a föltevésre sem, hogy a medrek állatélete is gyökeresen megváltozott.«

Eddig Herman Ottó. Én pedig ma mindenben megerősíthetem az ő állítását. A folyó Dunavíz medre kotróhálóval vizsgálva olyan tömeg természetes hal-táplálékot, Amphipoda-rákot és rovarlárvét hoz felszínre az év minden szakában, csaknem mindenütt, hogy bámulatba ejti az embert a fenékfauna gazdagsága, mely, kellő számú fogyasztó hal hiányában, sokhelyütt szinte parlagon hever.

Ezért azonban nem kell szomorkodnunk. Herman Ottó a nyomdokaiba lépőket nem tanította hiába. Napjainkban nem jön be hozzánk cseh-ponty, mint ezt a nyolcvanas években az ő hazafias lelke panaszolta, hanem mi viszünk ki minőségre európai viszonylatban is első helyen álló magyar nemes pontyot, többek közt Csehországba is. Ott és Ausztria, Németország, Lengyelország halaspiacain a magyar hal közismert és megbecsült árucikk, melyből kereken 20.000 métermázsát exportálunk évente s a fölösleges ivadékból jut a hazai közvizek népesítésére is.

A jövő még biztatóbb, hiszen olyan bevált intézményeink vannak és dolgoznak részben tudományos, részben gyakorlati irányban, melyeknek a halászat és haltenyésztés terén való munkálkodás az életcéljuk.

Herman Ottó szelleme, tanítómesterünk, maradj velünk! Járj előttünk, követni akarunk! És tudjuk, hogy akkor követünk Téged, ha a mi munkánkat is az inspirálja, ami Neked munkakedvet, erőt és sikert adott: a hazaszeretet!

OTTO HERMAN ALS FISCHEREIBIOLOGE

Von Dr. EMIL UNGER, Adjunkt der Kgl. Ung. Versuchsstation für Fischereibiologie und Abfallwasser-Reinigung, Redakteur des »Halászat«.

HERMAN war ein ganz eigenartiger Fischereibiologe. Sein Hauptinteresse galt nicht den im Wasser pulsierenden Lebewesen, sondern dem unga-

rischen Fischer. Er suchte die Beziehungen zwischen diesem und der Biologie der Fische festzustellen. Während er die Fischereigeräte und die Kunstwörter der Fischersprache sammelte, lernte er das Fischervolk schätzen und wurde ein begeisterter Verkünder des ungarischen Volkes. Neben seinem urwüchsigen Talent war daher sein feuriger Patrio-

¹ Méhely Lajos idézett emlékbeszédéből.

tismus die eigentliche Triebfeder seiner fischereibiologischen Tätigkeit. Daraus erklären sich seine unvergleichlichen Erfolge und seine Popularität. Die Tätigkeit Otto Herman's auf dem Gebiete der Fischerei kann in 3 Hauptabschnitte geteilt werden:

1. Vergangenheit und Stand zur Zeit Otto Hermans des ungarischen Fischers und Fischerei. (I. Band des »A Magyar Halászat Könyve«, Buch der ungarischen Fischerei.) Es werden in diesem Bande eigentlich die Ergebnisse seiner ethnographischen Forschungen geschildert. Hier glänzt die eigene Individualität Otto Herman's am meisten.

2. Schilderung der Fische im allgemeinen und der ungarischen Fischfauna im besonderen (II. Band des vorher erwähnten Werkes). Dieser Band muss als grundlegendes und bestes Quellenwerk der ungarischen Ichthyologie bezeichnet werden.

3. Ratschläge zum Aufschwung der ungarischen Fischerei-Produktion. (»A halgazdaság rövid foglalatja«, Kurzes Kompendium der Fischwirtschaft.) In diesem Werke werden auf wissenschaftlicher Grundlage die Ursachen des Fischreichthums und Fischmangels behandelt und auf die nationalökonomische Wichtigkeit der Karpfenzüchtung hingewiesen.

MEGEMLEKEZÉS HERMAN OTTÓRÓL MINT PRAEHISTORIKUSRÓL

— Rövid, felolvasott bevezetés —

Írta: DR. VIGH GYULA

Mélyen tisztelt ünneplő közönség!

HERMAN OTTÓ nagy szelleme leng körülöttünk . . . Az Ő kiváltságos szelleme itt keresett pihenést a susogó erdő szegélyezte völgyben, a zúgó patak partján . . . s mikor a miskolci Bársony-ház telkéről 1891 augusztusában előkerül Nagymagyarország területéről az első kőszakóca, Herman Ottó azonnal felismervén azok emberkéztől való származását, váteszi lélekkel mutat ide a Bükkre, a Bükk barlangjaira, hogy innen, ezekből fog, innen, ezekből kell előkerülnie az ősember magyarországi tartózkodását igazoló maradványoknak, az ősember kőszerszámainak, esetleg az ősember csontjainak is.

A tudományos fórumok azonban ellene fordulnak s tagadják a lelet palaeolith voltát. Hosszú, heves vita támadt, melyből — ha 13 évi konok küzdelem árán is — Herman Ottó kerül ki győztesen. Az Ő mély tudása, az Ő törhetetlen, dacos, kemény magyar akarata, az Ő soha nem nyugvó lángszelleme diadal-maskodott a tagadás szellemén és az Ő pillanatra sem szünő agitálására 1906-ban megindulnak a kérdés tisztázását célzó hivatalos, tudományos vizsgálatok, melyek fényesen igazolták Herman Ottót.

A földtani vizsgálatok a jégkorszaki üledékek jelenlétét igazolták, a Herman Ottó útmutatása szerint megindult barlangkutatók pedig a jégkorszakbeli ősember kőszerszámainak százait hozzák napvilágra a Hámor-környéki barlangokból.

Herman Ottó ragyogó szelleme tehát diadalt aratott, lángelméjű irányítása nyomán nem várt siker fakadt: a kőkorszaki ősember klasszikus szerszámait, a jégkorszaki állatvilág tengernyi csontmaradványát mind több és több barlangból

hozzák napfényre az ásatások, sőt 1909-ben a répáshutai Balla barlangból a »hazai földön élt ősember eddig egyetlen csontmaradványa«: a magdaléni kor végén élt gyermek koponyája és csontvázmaradványai is előkerülnek már!

Herman Ottó lángelméjének, tündöklő szellemének köszönhetjük a magyar ősemberkutatás megindítását, Ő rakta le a magyar barlangkutatás alapjait, az Ő soha nem szűnő buzdítására alakul meg a Magyarhoni Földtani Társulat Barlangkutató Szakosztálya s az Ő lángelméjének irányítása mellett érik el az első és döntő sikereket. Herman Ottó legnagyobb, soha el nem évülő érdeme éppen az, hogy — bár alig volt praehistoriai iskolázottsága, mégis — sokoldalúsága, lángelméjének fogékonysága, kutató szellemének zsenialitása alapján a kezébe került kőszakócák palaeolith-voltát azonnal fölismerte és a figyelmet az eddig teljesen elhanyagolt bükki barlangok átkutatásának szükségességére és fontosságára ráirányította, hogy a kutatások megindítását pillanatra sem csüggedő energiával kiharcolta s hogy megjelölte az utat, sőt a módot is, ahogy ezen az új ösvényen haladni kell. »Ne szorítkozzunk a pontra — mondta —, hanem vegyék elő a környezetet, a viszonyokat is. Ne turkáljanak, ne piszkáljanak módszer, rendszer nélkül, hanem . . . rétegről-rétegre kell haladni, hogy minden tárgy fekvése rögzíthető legyen. Mert különben a csak kifosztott barlang oekológiai tanulságai elnémulnak.« Rámutat a kutatás végcéljára, mely szerinte »nem az egyoldalú, mesterséges és mesterkelt alakrendszerek alkotása, hanem az ősember fejlődésének és összes életviszonyainak megállapítása a természet alakulatainak mentében. A kutató vessen számot az ősember összes szükségleteinek lényegével és vegye számba azt is, amit ezek mondanak neki.«

Megalapítója lett hazánkban két új tudományágnak: a praehistoriának, ősembertannak és a barlangtannak, melyek gyorsiramú fejlődésükkel rövidesen kitöltötték azt az űrt, mely tudományos életünkben a külfölddel szemben oly kirívóan tátongott és a külföld által is elismert eredményei hamar kiegészítői lettek a »művelt Nyugat« régidők óta folyó kutatási eredményeinek!

Herman Ottónak megadta a sors — mely egyébként eléggé mostoha volt hozzá —, hogy megérte tudományos meggyőződésének győzedelmét. S mikor a külföld is elismeri a magyar kutatások eredményét, mikor látja, hogy az általa ültetett, az általa életrehívott legifjabb tudományszakunk fiatal csemetéje terebélyes fává növekedett, akkor az agg tudós visszavonul, »hogy más téren bevégezze azt, ami szoros kötelessége«. Ám — bár búcsúzik, de még a búcsú szava is biztatás, célkitűzés, iránymutatás: »Az ifjú, erőteljes nemzedék lépjen a rogyó vének helyére — mondja — s a palaeolith kutatásánál használják fel Miskolc és a borsodi Bükk hegység tanulságait.« Még az ősemberkutatásban is a törhetetlen, magyar érzés vezérli s a magyarság szent ügyének eszméjét látja, mert: »Legsajátabb anyaföldünk, hazánk legnagyobb kincsének, az ember őstörténetének megállapításáról van szó, amely érdekünk, de fő kötelességünk is«, írja. Még végszavából is kicsendül az a ritka lelki nagyság, mely Herman Ottót, mint mindenben, úgy itt a praehistoria terén is vezérelte: nem öncélért küzdött, hanem a tudományért magáért és általa elárvult szegény hazánkért s ezt jelölte ki követendő útnak is, amikor azt mondta: »Induljanak a fiatalok s ha valaki: én kívánok nekik teljes sikert. S amidőn a sikerért küzdenek, gondoljanak a magyar tudományosság s benne édes magyar hazánk kulturális érdekére, jövődjére, mert mindnyájunknak, akik magyarok vagyunk, elsősorban ezt kell szolgálnunk!«

Budapest, 1929. október hó 10.

ERINNERUNGEN
AN OTTO HERMAN
ALS PRAEHISTORIKER

Von Dr. JULIUS VIGH

VERFASSER weist darauf hin, dass eben in der Nähe von Lillafüred, in Miskolc 1891 der erste Faustkeil aus ungarischem Boden gefunden wurde. Otto Herman erkannte denselben sofort als von Menschenhand herrührend und gab seiner bestimmten Hoffnung Ausdruck, dass hier in den Höhlen des Bükk-Gebirges Steingeräte, eventuell auch Knochen des Urmenschen aufgefunden werden müssen. Die wissenschaftlichen Kreise leugneten jedoch, dass der Fund palaeolithisch sei. Es entstand ein langer und heftiger Streit, der nach 13jährigem hartnäckigen Kampfe mit dem Siege Otto Hermans endete. Auf seine unermüdliche Agitation begannen 1906 die amtlichen, wissenschaftlichen Ausgra-

bungen, welche die Anwesenheit eiszeitlicher Ablagerungen bewiesen und Hunderte von Steingeräten des eiszeitlichen Urmenschen aus den Höhlen der Umgebung von Hámor zu Tage förderten. Die weiteren, auf mehrere Höhlen ausgedehnten Ausgrabungen brachten immer reichere Funde und 1909 wurden in der Balla-Höhle von Répáshuta sogar Schädel und Skeletteile eines Kindes aus dem Ende des Magdalénien entdeckt. Dem genialen Geist Otto Hermans ist der Anfang der ungarischen Urmenschenforschung zu verdanken. Er legte den Grundstein zu den ungarischen Höhlenforschungen, seinem Eifer zufolge konstituierte sich die Sektion für Höhlenforschung der Ungarischen Geologischen Gesellschaft und Otto Herman begründete damit folgende neue Wissenszweige in Ungarn: Praehistorie, Urmenschenkunde und Höhlenkunde.

A PÁSZTORÉLET TUDOMÁNYOS FÖLFEDEZÉSE¹

— Emlékezés Herman Ottóra —

Írta: Dr. MADARASSY LÁSZLÓ, nemzeti múzeumi igazgatóőr

AMAGYAR halászat szénája a mult század nyolcvanas éveinek végére, legalább is tudományos téren már rendben volt. Herman Ottónak az 1885-ös országos kiállításra összehordott halászati gyűjteménye a legmagasabb hivatalos körök elismerését is kivívta s a kiállítás lezajlása után a nemzet tulajdonába, a Nemzeti Múzeumba került. »A Magyar Halászat Könyvé«-nek 1887-ben megjelent két vaskos kötetét pedig a művelt magyar társadalom valósággal szétkapkodta. Herman Ottó ragyogó írásművészete révén a halak és a halászok életének ismerete a legjobb körökbe is bevonult, hogy ne mondjam: salonképessé lett.

Ugyanakkor, amikor a halászat a közérdeklődés középpontjába került, az állattartásról és a pásztorokról a művelt társadalom alig tudott valamit. És ha tudott is, nem volt abban sok köszönet! A városi ember a nyájak, kondák, gulyák, ménesek világát, a délibábos pusztát, a pásztorokkal, juhászokkal, kanászokkal, gulyásokkal, csikósokkal egyetemben csak költemények, regények, népszínművek romantikus beállításából ismerte. A falusi, tanyai ember viszont, aki verset, regényt nem olvasott, színházba nem járt s így a romantika italából nem ihatott, a pásztorokat amolyan kapa-kaszakerülő, minden huncutságra kapható betyárnépségnak tartotta. Fiatalabb esztendeimből magam is jól emlékszem a kiskúnfélegyházi gazdák panaszára, mely a tanyák között előfordult minden tolvaj-

¹ Herman Ottó lillafüredi emléktáblájának leleplezése alkalmából a Magyar Ornithologusok Szövetségének vándorgyűlésén, 1929 október 10-én tartott előadás.

lásért, lókötésért, csendháborításért Kecskemétet, mint a bugacmonostori pásztorok fenntartóját okolta. A pásztorokkal még a néprajzi tudomány sem foglalkozott komolyan, legalább is tárgyi téren, mert nem kereste fel hajlékaikat, nem írta le szokásaikat, nem figyelte meg az állattal való bánásmódjukat, nem gyűjtötte szerszámaikat, a szerszámjárással és a szókinccsel együtt.

Ezért keltett olyan nagy föltűnést, mikor az ezredéves országos kiállítás munkálatainak megindításakor felállt Herman Ottó és kívánta a pásztorélet anyagának a történelmi főcsoportba való fölvételét. Erről maga Herman Ottó később, a kiállítási főjelentés ösfoglalkozási fejezetében így nyilatkozik: »Azon az első, alakuló értekezleten, amely 1893-ban összejött és Lukács Béla akkori kereskedelemügyi miniszter, továbbá Vaszary Kolos hercegprímás elnöklete alatt tárgyalt, a történelmi főcsoport részletes programja is döntés alá került. Ekkor a főcsoport kilencedik alcsoportjába a történelmi vadászat, halászat, mezőgazdaság és bányászat volt fölvéve. Engem azonban a történelmi és népies halászat kutatása körül tapasztaltak arra indítottak, hogy a mondott csoportba a pásztorélet fölvételét indítványozzam, ami el is fogadtatott. Noha bizonyos kételkedést tapasztalnom kellett, mely különösen onnan fakadt, hogy sokan a pásztorélet fogalmát nem annak tárgyi, hanem inkább élő szokása részéből merítették, amit a kiállítható történelmi jelleggel összeegyeztetni alig, vagy éppen nem is lehetett volna.«

Mikor Herman Ottó indítványát megtette, már elevenen élt benne a meggyőződés, hogy az állattartás és a vele kapcsolatos pásztorokodás a magyarságnak éppen olyan mértékben és jelentőségben igazi ösfoglalkozása, mint a halászat, melynek tehát tárgyi anyagát, nyelvkincsét, embertani és történelmi vonatkozásait fölgyűjteni, elraktározni, földolgozni és publikálni elsőrendű nemzeti érdek. Mi vezette Herman Ottót erre a meggyőződésre? Bizonyára nem csupán az, amit a történelmi és népies halászat kutatása körül tapasztalt, hanem nyomósabban az, hogy a pókászati, halászati, madarászati munkái érdekében tett utazásaiban, faluzásaiban, pusztázásaiban pásztorokkal is sűrűn találkozott és velük szóba állt. Elszórva megjelent értekezéseiből tudjuk, Herman Ottó már akkor gyűjtött pásztoréleti tárgyakat, amikor annak országos fölgyűjtéséről szó sem eshetett. 1891 nov. 28-án a Magyar Néprajzi Társaságban, a Hunfalvy Pál tiszteletére tartott díszülésen magyar pásztorok remekléséről tart előadást. Előadásában beszél egy karikásostor nyeléről, amit a tihanyi apátság számadó kondásától szerzett »egy malac áráért«, meg egy másikról, amelyik a vasmegyei, koltai öreg kondás mestergerendájáról került hozzá. De bemutatja azt a sótartót is, amivel egy somogyi, tótszentpáli kanászbojtár, bizonyos Cséplő József, madarászatai közben megajándékozta. Erre a sótartóra Cséplő fölvéste Herman Ottót, a feleségét, meg a kutyáját. »Gyarlón — úgymond —, de beremekelt a fedéllel, amelyen darvakból, gémekekből, vércséből, hollóból, fülemülékből, cinegéből, harkályból, szárcsából és szirmokból alkotta meg a díszet.«

A magyar pásztor-nép művészkedő hajlama, fafaragó, tülökvéső, kobakkarcoló, berakó, színező, szíjfonó, szironyozó tehetsége volt az első, amelyik a pásztoréletben Herman Ottó figyelmét legelőször és legjobban megragadta. Azután a dísz, az ornamentika, mely — az ő szavai szerint — »a pásztoroknál olyan nagyon uralkodó és magyar szempontból oly mélyen bevágó, t. i. a legkényesebb kérdések egyikébe, mely az eredetet, az átvételt és esetleg az eltulajdonítást veti fel«. Ha útinaplójába nézünk, akkor azt is megtudjuk, hogy a pásztorornamentika tisztázása érdekében már 1891-ben levelezést folytat unokaöccsével, Szeőts Bélával, aki is a zemplénmegyei Csákyóról közli vele az ú. n. ívökürtök díszítésére vonatkozó észleléseit.

Elég az hozzá, az ezredéves országos kiállítás rendezőse elfogadta Herman Ottó indítványát. És nemcsak elfogadta, hanem, mint a kiállítás beszámolójában mondja: »az ezredéves kiállítást intéző férfiak, ki-ki a maga hatáskörében, megtették mindazt, ami törekvésemben támogatható; megtiszteltek oly bizodalommal, amelyet csak erőm és akaratom legjavának latbavetésével, teljes odaadással viszo-
nozhattam — tettem, ahogyan emberileg bírtam«.

Hát tette is, emberileg, sőt emberfölöttileg! Tisztában volt vele, hogy föl-
fedezésének, a »pásztorélet«-nek további sorsa az eljövendő gyűjtőmunkától függ. Tudta azt is, hogy töretlen út áll előtte vagy ahogyan egyik tanulmányában írja: »A pásztoréletre vonatkozólag meg kellett találni az utat és ha nem akadt, az úttöréshez kellett folyamodni. Tárgyi irányban a Nemzeti Múzeum néprajzi os tálya igen-igen keveset nyújtott s e kevés sem volt rendszeres gyűjtés eredménye; így az egész soron igazán úttörő munkát kellett végezni«.

Ötvenkilencedik évét taposta Herman Ottó, amikor útinaplói »Uton-útfélen« c. sorozatának I. kötetében, az 52. lap élére följegyzi: »1893. Ezredéves kiállítás. Pásztorélet. Túrkeve«. Az úttörésnek erről az első napjairól beszéljen maga a napló!¹

*

»Augusztus 22-én elindultam Túrkevébe. Kisújszállásról Gaal Kálmán polgármester azt írta, hogy Csege a kolera miatt el van zárva, azért választottam Túrkevét kiindulási pontul. Kísért a feleségem, hogy a népnyelvi anyagot gyűjtse.« — (Herman Ottónak erre végzetes nagyothallása miatt volt szüksége!) — »Vitem magammal Hieronymi belügy-
miniszter 'Nyílt levelét' valamennyi törvényhatósághoz, melynek szövegét magam tudattam a miniszterrel . . . Túrkeve polgármestere, Kenéz Béla hivatalosan értesített, hogy a hatóság és polgárság a legnagyobb örömmel vár s fölajánlja a vendégszereteten kívül legbuzgóbb közreműködését is. Este félhatkor Túrkevében voltunk, hol Kupa Árpád várt a vasúton. A vendéglőbe szállva, a város színe-javával megvacsoráltunk. A terv az volt, hogy 23-án reggel 8 órakor indulunk s bejárnuk az összes, még fennálló pásztor-kunyhókat . . .«
— Másnap elindulnak két kocsin a híres Ecseg pusztá eléjére. — »Ez a pusztá még érintetlen őselegelő s ami még ősbibb zamatú pásztorélet akad, az leginkább itt található. Az ú. n. Kőrezugon legelőször is Csikós Sándornál, Túrkeve csikósánál állapodtunk meg. Nádkunyhója hegyes csúccsal, de sajátosan tevépúpos, ázsiai forma és jó kötésű. Elég terjedelmes. Kívül-belül négy korc, nádból rakva, gúzzsal kolbászosan s átkötve. A középső korcon kívül-belül és köröskörül pecek, amelyekre a cók-mókot fel lehet akasztani. A kunyhó ajtóval van ellátva, retesszel és lakattal elzárható. Mindjárt az ajtó mellett kezügybe a korbba dugva pár nádsíp, mellyel a lapos csobolyóból vizet isznak. A korb ajtó fölötti részében két *török* . . . rendkívül érdekes, teljesen praehisztórikus jellegű, árforma szerszám . . . mely a lószárcsontból készül, még pedig hasítás útján is. Ez a nevezetes szerszám lószerszám varráskor, helyesebben szíjjal való varró-kötéskor a lyukak tágitására szolgál, hogy a szíjat tova lehessen fűzőgetni. Kaptam itt egy fából faragott evővillát is, melyen semmi jellemző nincsen . . . A lovak éppen össze voltak terelve s a csikós egy párt a *fogóköttel* kifogott. A kötelet vaskarikával alakítja hurokra. A vetés azonban nem volt valami nagyon biztos. Útközben betekintettünk még egy igen gondosan megszerkesztett bogárhátú kunyhóba is. Az építmény nádból való, jól van karcólva, de alacsony, úgy, hogy az ember nem állhat fenn benne. Rendkívüli tisztaság uralkodott benne, a padló gondosan fel volt sikálva — híg sárral —, hátul egy kicsiny, régi hombár sajátos ékítésekkel. Nagy bunda. Az eleség tiszta zacskóba kötve; a kenyérnek külön polc. A tűz számára egy kis vájás a kunyhó közepén. Az ajtó mellett itt is a nádsípok. Szép időben a főzést a szabadban végzik, az edény a bogrács, mely fülénél fogva oly szolgafára van akasztva, aminőt sok helyt, a vándor halászok használnak. Az ú. n. Lukácson éppen itatóra jött a gulya, azután delelt s mi is megpihentünk. Ezután a Simonék tanyája felé a Bürkös pusztára vettük az irányt. Útközben egy kb. 30 darabból álló tűzokfalka gyönyörködttetett. Vagy 200 lépésre bevárt; öre egy remek vén kakas külön a falkától úgy 20 lépésnyire állott. A lábtartást — amikor föl-röpltek — nem bírtam megkülönböztetni. Simon Imre és László tanyáján — a Kürtösön

¹ Az útinaplónak ezt a részét a Kir. Magyar Természettudományi Társulat szíves engedélyével közlöm.

igazi magyar vendégszeretettel fogadtak és jóltartottak. Innen átvágtunk a Bokroszugon, hol Finta Miklóst, a számadó gulyást és csikóst — egykoron híres haramiát — egy pompás magyarembert vettünk a kocsira s elhajtattunk a kunyhóházhoz, mely azonban egy kis házikó. Az öregnek — ki 20 évet töltött Vácon — csak úgy ragyogott az arca, igazán gavallérosan viselkedve mindent a legnagyobb szívességgel ideadott, pénzt nem fogadott el a világtól sem. Itt szereztem egy szép fonású és felszerelésű karikást, tűzszerszámot, késtokat, betyártükröt, a ma már igen ritka, kovácsolt *kásakavarót* . . . ami azonban a szerzemények legremekebbjé, az egy villa, mely a kanalasgém . . . alsó kávjából készült s régentén, amikor a vizek még megvoltak s az a madár itt sűrűn költött, a pásztoroknál közhasználatú volt. Innen tovább mentünk Fábrián Mihály juhász tanyájához, hol feleségem a népnyelvi anyagot szedegette össze. Én megnéztem a *karámot* — Biharban szárnyék —, mely itt háromágú, nádból való s egy korcra van kötve . . . A juhok maguk válogatják meg éjjelre a széltől szabad oldalt. Itt csak tulokszarvból készült zsirtartók kerültek . . . A juhász egyszersmind gazda és bérlő, jól berendezett házikóban tanyázott. Míg a zsendice elkészült, Kupával átrándultunk Kukora Kis István uramhoz, ki nem messze őrizte gulyáját. Kunyhója az ázsiai forma s egészen tipikus. Itt kaptam egy tútartót, mely tűzoktollból készült s egy tűzszerszámot, erszényt, benne tapló helyett a Typha buzogányának a magvát és tűzkő gyanánt egy egészen tipikus praehistoricus *kovanyílhegyet*, melyről azt mondja a gulyás, »ez *termés kova*, itt terem, eső után tanáljuk«. Meghatott az, hogy itt a szelíd pásztortűzet oly kován élesztik, mely ezeken a tájakon nyíl korában talán embert ölt . . . Körülbelül este 8 óra volt, mire visszakérültünk Túrkevére, hol egyszerű, de jó vacsora várt reánk. Ezzel itt a pásztoréletet illető kutatás körülbelül be volt fejezve s átmehettem némely népnyelvi dolog megállapításához.«

Az augusztus 24-ét s részben 25-ét — úgylátszik — a napló összeállításával, a népnyelvi anyag rendezésével tölti. 25-én este átmegy Mezőtúrra, ahol azonban olyan közönyösség fogadja, hogy ezeket írja naplójába: »Maholnap negyven éve, hogy hazámban utazgatni kezdtem s ma mondhatom, hogy soha, sehol sem akadtam a mezőtúrihoz fogható fogadtatásra. A jóakarát teljes hiánya, szövetkezve a bámulatos tudatlanságból eredő meg nem értésével annak a feladatnak, amelynek megoldására vállalkoztam: ez köszöntött itt oly mértékben, hogy mély undorodás fogott el s este megérkezve, reggel elutaztam.« — Karcagra megy át, ahol Madarász Imre képviselőtársa készítettt elő mindent s így a képzelhető legjobb fogadtatásban volt része. 27-én »Rimaszombati uram vezetése mellett« kirándulnak »az Ecse domb tájára, közel Kúnágota felé«. Leginkább juhászokkal találkoznak. »Az egész úton már csak egyetlen, de tökéletlen ázsiai formájú kunyhóra akadunk, melyben az üllőkék *lókoponyák* voltak; ez itt Karcagon a rendes juhászszék, ezen ül a bács, mikor a juhokat feji. Ilyenkor odaszól a bojtárnak: »Hóc ide a lúfejemet, hadd üljek rá!« . . . Delelés idején egy gulyáshoz értünk. Vasárnap lévén, felesége, lánya kijöttek s folyt a főzés: egy fazékban Lebbencs vagy Lacsuha lére . . . a bográcsban pörkölt készült, a hús igen gyanús kinézésű volt. A tüzelő száraz ganaj . . . Igen határozottan mondta, hogy étlen-szomjan el nem bocsát; de azután bevallotta, hogy a hús »igen jó, kövér dögből való«, nem is kellett több! de kenyeret enni kellett.« — Ennek az esetnek néprajzi tanulságát Herman Ottó a naplóban így vonja le: »Az ember itt ganajtűzön dögöt főz és ezt *lókoponyán ülve költi el!*«

*

Ennyit a naplóból, mutatónak! A napló első része, mely az ezredéves kiállítás jegyében íródott, 1895 október 15-én a hevesmegyei Ivádon zárul, amikor is Herman Ottó, csak a pásztorélet szempontjából már 143 pusztát, határrészt kutatott át. A két esztendő alatt összehordott pásztoréleti anyag szenzációs volt! Erre vonatkozólag, egyik tanulmányában maga Herman Ottó így nyilatkozik: »Semmi kétség, hogy a kutatott pontok száma az ország területéhez, vidékeihez és pontjaihoz viszonyítva rendkívül gyér hálózatot jelent és ebből a szempontból véve a gyűjtésnek összege csak vázlat számba mehet; de már ez a vázlat is oly eredményt nyújtott, mely itthon közföltűnést, a külföld szakköreiben nagy figyelmet keltett.« A hazai közvéleményt Lambrecht Kálmán így rekonstruálja abban a standard-művében, amit Herman Ottó életéről és koráról írt: »Ha a halásznem anyag nem is, annál újabb és meglepőbb volt a pásztoréleti kiállítás. Elsőül volt itt bemutatva az ősi pásztorlakások sora: a cserény, a vasaló, kontyos kunyhó,

a hamvas, szárnyék, putri, kunyhó; a csikós és juhász, a gulyás és kanász szerszáma, készsége stb. . . . Uj, még csak nem is sejtett értékek revelálódtak a szemlélő előtt: Herman Ottó sasszeme újra felfedezett egy olyan kimeríthetetlen, megmérhetetlen értékű forrást, mint egy évtized előtt a halászat néprajzi anyagát és ez a . . . pásztorokdás tárgyköre.« Az ezredéves országos kiállítás zsürijébe meghívott 13 kiváló külföldi tudós, meglepve az ősfoglalkozási gyűjtemény újszerűségétől, levelet írt Herman Ottónak. Ennek egyik fejezete — magyarra fordítva — így szól: »Nekünk az Ön gyűjteménye megnyilatkozás volt s nem akarunk távozni anélkül, hogy Önnek műveért legnagyobb bámulatunkat ki ne fejezzük. Mintaszerű módon vannak megőrizve oly művelődésnek maradványai, mely már eltűnőfélben van. Hogy Ön ezt az igénytelen, de az emberiség fejlődéstörténete szempontjából oly végtelenül fontos anyagot egész lényege szerint helyesen felismerte s annyi belátással és hazafias szeretettel összefoglalta: ebben mi az oly dicsőséges történelmi kiállításnak egyik legfényesebb alkotását látjuk« . . .

A nevezetes pásztoréleti gyűjtemény rendkívüli hatásáról magamnak is vannak egykorú emlékeim. A szülői szeretet gondoskodása, mint leendő hetedikosztályos gimnázistának, annak idején nekem is lehetővé tette, hogy az ezredéves kiállításban egy egész héten át gyönyörködhessek. Ennek az egy hétnek számomra legnagyobb, mondhatni: egyetlen látványossága és élménye Herman Ottó ősfoglalkozási gyűjteménye volt. A látványosság olyan hatással volt reám, hogy elhatároztam, hogy magam is a néprajzi gyűjtés hímes mezejére lépek. Hazatérésem után mindjárt az első héten összevásároltam a környék összes pásztorbocskorait; a következő héten pedig egy, a Tiszán himbálódzó, gazdátlan csolnaktól előzetes engedély nélkül kiemelttem a horgászó picét, a vízmergető szapolyt és a halak étkéül szolgáló galacsint. A dolognak természetesen rossz vége lett és én hamarosan leléptem a néprajzi gyűjtés tövisek mezejéről. Azonban — úgylátszik — ekkor írták be a sors könyvébe, hogy nekem nyolc esztendő múlva mégis csak bocskorok, picék, szapolyok és galacsinok közé kell ülnöm, tartósan, — egész életemre!

Az ezredéves kiállítás ősfoglalkozási csoportjának példátlan sikerével a »pásztorélet« további sorsa a tudományban egyszer s mindenkorra meg volt pecsételve. Ami e téren ezután következett — a párizsi világkiállítás gyönyörű magyar ősfoglalkozási csoportja, a Mezőgazdasági Múzeum bájos sarokszobája, az értekezések és könyvek hosszú sora, tanítványok, követők föllépése — az mind ebből a sikerből táplálkozott. Az igénytelen, lenézett »pásztorélet«-ből, egy kivételes tehetségű nagy magyar tudós akarateréje és fanatizmusa révén, a további esztendők folyamán »a magyarok nagy ősfoglalkozása« és a néprajzi bűvárokodás egyik klasszikus területe lett. Mi, akik az ő nyomdokain járunk, hálával gondolunk reá, amiért népéletünknek ezt az egész világrészt számunkra fölfedezte és hogy az utolsó órában megakadályozta, hogy ez az érdekes és tanulságos világrész nyom nélkül süllyedjen el a haladó, változó idők tengerében!

DIE WISSENSCHAFTLICHE ENTDECKUNG DES »HIRTENLEBENS«

— Erinnerung an Otto Herman —

Von Dr. LADISLAUS von MADARASSY, Ung. Nat. Mus., Ethnogr. Abt.

DAS HIRTENWESEN ist wie die Fischerei und Jägerei ein Urbeschäftigungszweig des ungarischen Volkes. Der Aus-

druck »ősfoglalkozás« — »Urbeschäftigung« wurde von Otto Herman 1887 eingeführt und 1897 zuerst analysiert. Seine Beobachtungen, die er während seinen Forschungen über das historische und volkstümliche Fischereiwesen machen konnte, führten Otto Herman gleichzeitig zur wissenschaftlichen Entdeckung

des Hirtenlebens, auf den Gedanken, dass die Viehzucht und die damit verbundene Hirtenbeschäftigung eine ebenso wichtige und wahre Urbeschäftigung des ungarischen Volkes sei, wie die Fischerei. So kam es, dass Otto Herman sich in den letzten 22 Jahren seines Lebens mit ethnographischen Studien, mit Sammeln von auf das Hirtenwesen bezüglichen Gegenständen, mit Aufzeichnung des Wortschatzes, Feststellen, Bearbeiten und Publizieren der anthropologischen und historischen Beziehungen beschäftigte. Nachdem er es durchgeführt hatte, dass auch das Material des Hirtenlebens in die historische Hauptgruppe der Millenniumsausstellung im Jahre 1896 aufgenommen werde, begann er 1893 eine grosszügige Sammeltätigkeit und besuchte in 2 Jahren 143 Ortschaften. (Sein über diese Reise sorgfälliger geführtes und illustriertes Tagebuch erscheint in Kürze im Verlage der Kgl. Ung. Naturw. Gesellschaft.) Seine 2jährigen Bemühungen zeitigten im Inland sowohl wie im Ausland einen grossartigen wissen-

schaftlichen Erfolg. Es wurde hier zum erstenmal eine schwindende Welt vorgezeigt. Die zur Jury berufenen 13 ausländischen Gelehrten, drückten in einem Briefe Otto Herman ihre volle Anerkennung aus, erstaunt von der Neuheit und Grossartigkeit der Urbeschäftigungssammlung. Nach diesem beispiellosen Erfolg war das weitere wissenschaftliche Studium des Hirtenwesens ein für allemal gesichert. Was auf diesem Gebiete später folgte: die Gruppe der ungarischen Urbeschäftigungen auf der Pariser Weltausstellung, das berühmte Eckzimmer des Ung. Landwirtsch. Museums, die lange Reihe der Abhandlungen und Bücher, das Auftreten von Schülern und Anhängern, fusst alles auf diesem Erfolge. Aus dem bis dahin unbekanntem »Hirtenleben« wurden dann im Laufe der Jahre durch die Willensstärke und Begeisterung eines grossen Gelehrten »A magyarok nagy ősfoglalkozása« — »Die grossen Urbeschäftigungen der Ungarn« und ein klassisches Gebiet der ungarischen ethnographischen Forschungen.

HERMAN OTTÓ EGYÉNISÉGE

Írta: CSÖRGEY TITUSZ

AZ ILY rövid kivonatban alig visszaadható lélektani vázlat H. O.ét, az utolsó magyar polihisztort mint univerzális lángelmét, mint tudóst, művészt, író, szónokot, hazafit és magánembert ismerteti. Zsenialitása s a velejáró alkotó fantázia és művészi alkotóképesség nyomja reá a legerősebb bélyeget. Kiegészíti mindezt a tudós rendkívül fejlett biológiai érzéke és kitartó elmélyedése, a művész fiatalos hevülete s az élet jelenségeinek áhitatos csodálata, amely páratlan finomságú rajzaiban is megnyilvánult.

Nagy volt mint író is, nemcsak ragyogó stílusában, hanem elsősorban ama képességében, amellyel az olvasó eszéhez és szívéhez egyaránt tudott szólani, mindig szórakoztatva oktatni. Remek szónoklatait pedig az elmondottak igazságának őszinte átérzése tette oly szuggesztív erejűekké.

Mint hazafi a magyarság lelki értékeinek leglelkesebb csodálója és hirdetője, jövőjének fáradhatlan munkása, a magyar fajvédelem egyik úttörője volt. Mint magánembert a puritán egyszerűség, a szegénységnek büszkén viselni tudása jellemezte. Mindig adni akart semmint kapni és a szerény megélhetésért kulturális kincsek halmazát adta nemzetének cserébe. A Szily-éremmel járó jelentékeny pénzösszeget is e szavakkal adta vissza: »ami engem működésre serkentett, ...

annak csak egy jutalma lehet: a híven teljesített hazafias kötelesség tudata, az ebből folyó megnyugvás».

»Ily jellembeli kiválóságoknak, ekkora önzetlenségnek, ennyi idealizmusnak kellett benne az univerzális lángelme alkotóerejével egyesülnie, hogy kulturális életünknek oly hivatott irányítója lehessen, aminőnek őt ismertük és ma ünnepeljük.«

INDIVIDUALEIGENSCHAFTEN OTTO HERMANS

Von TITUS CSÖRGEY

MIT kurzen, warm empfundenen Worten hebt Verfasser in Otto Herman, dem letzten ungarischen Polyhistor, hervor: die universale Genialität des Gelehrten, den jugendlichen Feuereifer des

Künstlers, den meisterhaften Stil des Schriftstellers, den suggestiv wirkenden Redner, den die Seelenschätze seines Volkes tief bewundernden und begeistert verkündenden Patrioten und den in puritanischer Einfachheit lebenden Privatmenschen. Herman gab der ungarischen Nation eine Menge kultureller Schätze in Tausch für eine bescheidene Existenz.

DIÁKKORI EMLÉKEIM HERMAN OTTÓRÓL

Írta: BODNÁR BERTALAN

EZ ALKALOMMAL nem céloim a mi halhatatlan, nagy tanítómesterünknek beható méltatását, vagy az ő hatalmas egyéniségének a jellemzését adni. Nem is mint az egyenesség, becsületesség és a meleg baráti szív emberét, vagy mint etnografust, lelkes politikust, nagy vitatkozót, az írói toll koszorúsát, az ősi magyar nyelvünk és foglalkozásaink emlékeinek a megmentőjét vagy az autodidakta polihistorikusok utolsó mohikánját, eddig bizonyára legnagyobb biológusunkat és madarászunkat s a honi barlangkutatás megindítóját állítom olvasóim elé.

Az én céloim most nem szoboremelés a nagy mester, a magyar madártan apostola számára! Ha valaki elmondhatta halála percében a nagy római költővel az »exegi monumentum aere perennius«-t, úgy Herman Ottó volt az. Az ő emléke örök, mert szívökbe zárták azt azok, akik őt megismerték s éppen azért meg is szerették; szentül őrzik tanítványai s mindazok, akik ezektől tanulják és a nagy mester szellemében tanítják tovább a madárismeretet, oltogatják a szívekbe a madár szeretetét és folytatják azt az értékes tudományos munkát, amelyet ő indított meg hazánkban. Ha az igazi, derék magyar embert akarnók szimbolizálni, úgy az ő alakját kellene a véső elé állítani mintául!

Én, elmondandó szerény visszaemlékezéseimben csak egy, igénytelen mezei virágokból font kis koszorút akarok ráhelyezni az ő, minden madarász előtt megszentelt sírhalmára. Abból az időből szeretném őt az emlékezés megelevenítő erejével az olvasók elé állítani, mikor ő is tapasztalta, hogy az ő nép! bizony ingatag. Mikor t. i. az országgyűlésbe régi kerülete, Szeged már csak 300 szó- többséggel választotta be. Hozzájárult a jólismert Clair-Szemec-féle nagyon kínos affér, amely Herman Ottót magát is tettelegességre ragadta s csak a gondviselés bölcs akarata nem engedte meg, hogy az reá nézve végzetessé váljon. Akkor ismerte meg ő is a nagy igazságot, hogy csak egy van, amiben sohase csalatkozhatik, ami mindig csak örömet okoz s tartalommal tölti el az emberi életet: az ismeretszerzés, a mindenség nagy temploma. Akkor tért ő vissza vele-

született tudásvágyától is sarkalva régi, igaz szerelméhez: a természetkutatáshoz, mely mindig az ég felé, a boldogság forrásához vezet.

Akkor 1884 júniusában jött el Herman Ottó Nagykárolyba, hogy onnan kirándulva az igazi, vérbeli tudós lelkesedésével az Ecsedi láp pókfaunáját, madárvilágát, de legfőképen halászatát, csikfogását, pákászeszközeit tanulmányozza. Sok anyagot gyűjtött itt a már tíz évvel előbb megjelent Pókfaunához, de még többet az 1887-ben két nagy kötetben már meg is jelent, minden idők egyik legklasszikusabb munkájához, a Magyar halászat könyvéhez.

Jól emlékszem rá, VI. osztályos kis diákkoromban, mikor éppen Zsuffa Pál, boldog emlékü természetrajztanárom tartott órát, akkor lépett be egy lengő szakállú, erősen öszülő, nagybajuszú, nagyhajú, kemény arckifejezésű, de derült, szelíd, meleg szemű robusztus ember s azt kérte, — előttünk kissé furcsán hangzó, recsegős orrhangján a tanártól, hogy ajánlana neki egy olyan diákot kísérő famulusnak néhány napra, aki a nagy láp világát és annak útvesztőit jól ismeri. Zsuffa professzor, aki már ismerte Herman Ottót, a nagy tudóst megillető tisztelettel ajánlott engem e célra, mint aki sokat járja a lápot a vakációkban és a gimnázium múzeumába is sokféle, másutt nem is élő bogarat, pókot, szitakötőt, halat és madarat hozott már be onnan.

Így lettem én öt teljes napig nagy mesterünk hűséges kísérője és vezetője a láp útvesztő csatornáin és egyben sokat tanuló tanítványa. Ő, óriási elfoglaltsága mellett nem csoda, ha teljesen meg is feledkezett az egykori fényesszemű, áhítatosan figyelő kisfiúról, de én soha, sohase tudtam elfeledni többé az ömellette töltött időt; emlékezetembe zártam alakját, markáns vonásait, valami szokatlan, evangéliumi egyszerűséggel mondott szavait, különös járását és meggyerő tanításmódját. Őneki köszönhetem elsősorban, hogy magam is biológiával foglalkozó tanárember lettem!

Ennek a visszaemlékezésnek a megszentelt perceiben gyakran száll ma is lelki szemeim elé boldog ifjúkorom aranyos ködéből egy kép!

Tüzelő nyári napfényben a beláthatatlan messzeségig hajladozó nádrengetegben keskeny, feketevízű csatornán egy korhadta csónak leng. A csónak orrán egy 15 éves fiú csillogó szemmel és áhítatos feszült figyelemmel néz az előtte álló, szélesvállú hatalmas férfira, aki valami nagyon érdekes dolgokat mondhat neki s beszéd közben hol a magas ég kékjén lebegő pacsirtát, hol a nádas felett alacsonyan húzó vadrucacsapatokat nézi, hol meg a síkvíz szélén a nádszálak közt hálót bogozó pókok munkáját lesi el. Valami olyasfélét mondhat el a nagy láp titkos életéből, amit még a csónakot villás ruddal hajtó börvelyi csikász is kíváncsian hallgat, — mert ő is megérti!

És a kis bábó diák, aki azt hitte, hogy most ő fogja tanítani a nagy embert, egészen zavarba jött!

Én, aki úgy ösmertem az Ecsedi láp Nagykároly felől eső részét, mint a tenyeremet; a késő este sötétjében is el tudtam igazodni a kanyargós csatornákon és behúnyt szemmel is elvezettem csónakomat a kálmándi lápról a kaplonyira vagy a börvelyire; aki tudtam, hogy melyik nagy zsombékon van a vörös gémekek tanyája; hol őrizi kicsinyeit a görbényakú búbos vöcsök s melyik suhóban kell keresni nyár elején a kis füles bagolyt; melyik lápi fán fészkel a nagy kárókatona és a fekete gólya; akinek minden lengő tócsa, minden messziről integető nyárfa jó ismerősöm volt; aki a láp minden úszó szigetén robinzonoskodtam s viaskodtam a vérszívó szúnyoghadakkal; tudtam, hogy hol vannak a jajgató bibic fészkei, hol költ a kanalas gém és csonka kupacos nádfészken a piros lábú dankasirály; hol tanyásznak nagy bőségben a csíkok: mondom én, aki azt hittem,

hogy nálamnál jobban senkise ösmerheti a nagy lápot, ott a csónak orrában állva elámultan hallgattam ennek a csudálatosan zengő szavú embernek a beszédes ajkáról, hogy mennyi titka van még a lápnek, melyek addig előttem ismeretlenek voltak.

És miközben én hűségesen elkormányoztam csónakunkat minden felsorolt és más, az emlékezetemből már kitörlődött érdekességekhez és elmondtam mindent, amit csak tudtam a lápról, még az ecsedi vár alatt levő, minden lápjáró által rettegett, mert feneketlennek hitt tóról is, ő közben fáradhatatlanul beszélt a víz életéről. Azokról a piciny, csak fegyverzett szemmel látható állatkákról, amelyek ott hemzsegnek a pocsolyás vízben, ahol az én addigi hitem szerint csak giliszta és nadály él a halakon és békákon kívül. Ő tőle hallottam először a pókok hálósövő tudományáról; elmagyarázta, miből élnek az apró halak, milyen különös szerkezetű a béka nyelve, miért nem látszik meg egykönnyen a bölömbika a nád közt, hogy vágja fel bőrünket a nadály s hogy szívja ki a vért? Ő tőle tanultam meg, hogy a szúnyog a vízben hemzsegő pondrókból lesz, amelyek örökké lefelé szállnak a vízben levegőt keresve; miért száll oly könnyen a madár és hogy hová lesznek télen a fecskék meg a gólyák?

Minden szava, minden figyelmeztetése tanítás volt nekem. Szomjas füllel hallgattam a nagy embert s akkor ismertem és szerettem meg az ezerarcú természetet.

De megfigyeltem ugyanott, a lápon bámulatos emlékezőtehetségét is. Jól emlékszem, mennyire feltűnt előttem, hogy az összes kaplonyi és ecsedi csikfogó embereket ösmerte névszerint, pedig több mint tíz éve, hogy mint pókgyűjtő találkozott velük utoljára a lápmenti falvakban. Tíz éve nem látta őket, mégis jól emlékezett azoknak a legaprólékosabb családi viszonyaira is. Hanem azok az egyszerű emberek is igazi meleg szeretettel üdvözölték a körükbe visszatért tudóst s nem győzték eléggé megköszönni, hogy a »ténsúr« nem felejtette el Pesten az ígéreteket s »kijárta« számukra a kedvezményeket. Tíz év előtt panaszták el ők neki szúnyogsongásos estéken bolyongva a mocsár útvesztőin a lápi ember ezernyi baját s kérték azokra az akkor még nem remélt orvoslást. Most is látom Herman Ottó jóságos arcát, midőn mondogatta a hálálkodónak: mit köszöni kend, hisz csak az igazság derült ki!

Tizenöt éve már, hogy kihűlt a meleg szív. Az 1914. téli síkos út és a buta teherkocsi ott a régi »Szikszay« előtt lett a végzete. December 27-ikének szomorú vasárnapján búcsúzott el az ablakhoz vitt ágyában az utolsó, neki oly drága napsugártól! A megbénult kézből kihullt a toll, amellyel annyi szépet, fönségeset leírt s annyiunkat gyönyörködtetett és tanított. Itt hagyta a politikai élet porondját a becsületesség mintaképe, a magyar Arisztidész. A biológia nagy törvényeit kutató hatalmas agy örökre megpihent. Elnémult a nyelv, melynél szebben még senkise dicsőítette a madárvilágot s nem nyílik többé kérdezősködő, bátorító, biztató szóra az ajak.

És mi megdöbbenve állunk meg a Kerepesi nagy temetőben ott a kilencedik parcella első sorában a Herman Ottó virágos sírja mellett s félve gondolunk arra, vajjon akad-e még az övéhez hasonló hivatott toll, mely úgy meg tudná szerettetni a néppel és úgy meg tudná védelmezni a durva lelkűekkel szemben továbbra is az erdő és a mező kis énekeseit, mint ő. Mert, hogy már-már pusztulásnak indult madárvilágunk újra kezd gyarapodni, hogy kertünk ismét hangos a csicsergéstől s hogy udvarunk bokrairól bizalmasan tekintgetnek reánk a fényes kis madárszemek: azt mind Herman Ottónak köszönhetjük elsősorban!

Ha nem is a nemzet temette el, azért az egész ország halottja volt ő, ki megérdemli, hogy a nemzet apraja-nagyja megsirassa, mert nála alaposabban, igazabban alig ismerte valaki a jó magyar népet s éppen azért oly izzó szeretettel se igen szerette más a halászó és földművelő népet, mint Herman Ottó.

És ha valakinek a sírja felett hosszan virraszt a hű emlékezés, úgy az övé lesz ilyen, mert azon időtlen időkig mindig fog zengeni a sohasem szűnő hálás madárének!

Ez az én kis reminiscenciám is legyen egy szerény szál virág a legnagyobb magyar ornithologus feltámadást hirdető sírvirágai közt!

ERINNERUNGEN
AN OTTO HERMAN
AUS MEINER STUDENTENZEIT

Von BARTHOLOMAUS BODNÁR

VERFASSER legt mit seiner Arbeit einen kleinen Blumenstrauss der Erinnerung auf den geweihten Grabhügel des Meisters, dessen Lehren in die Herzen vieler tausend Schüler ihren Weg fanden und die es als ihre heilige Pflicht betrachteten, seine wissenschaftliche Tätigkeit fortzusetzen und die Liebe zur Vogelwelt wach zu erhalten. Seine Erinnerungen stammen aus der Zeit, als Herman, eine Zeit lang von der Politik enttäuscht, wieder zur naturwissenschaftlichen Forschung zurückkehrte. Im Juni 1884 kam Herman nach Nagy-Károly, um die reiche Vogel- und Spinnenfauna, besonders aber die Fischerei am »Ecsedi láp« zu studieren. Da sah Verfasser als Schüler der VI. Klasse eines Tages, während des naturwissenschaftlichen Unterrichts im Gymnasium, einen grossbärtigen, langhaarigen, robusten Herrn in das Klassenzimmer treten, aus dessen strengen Gesichtszügen 2 fröhliche, treuherzige Augen hervorschauten. Es war Otto Herman, der den Oberlehrer Zsuffa ersuchte, ihm einen Studenten zu empfehlen, der im grossen Moore gut Bescheid wusste. Die Wahl fiel auf den Verfasser, der dann ein treuer Begleiter und Führer des Altmeisters in dem Kanallabyrinth des Moores wurde. Dort lehrte Otto Herman den Verfasser die Natur kennen und lieben und ihm

verdankt er es, dass er ebenfalls Biologe wurde.

»Im weihevollen Augenblick der Erinnerung — fährt Verfasser fort — sehe ich ihn noch heute, wie er in der glühenden Sonnenhitze, im bewegten Rohrwald, aus einem Boot, welches auf schwarz-wasserigen Kanälen dahingleitet, die niedrig streichenden Entenschwärme und die netzestrickenenden Spinnen bei ihrer Arbeit beobachtet und den Worten des mit einer langen gabelförmigen Stange seine Arbeit verrichtenden Boottreibers lauscht. Und ich, der da glaubte, dass mir alles bekannt sei, was das Moor bietet, weil ich mit verbundenen Augen aus den schlängelnden Kanälen heraus wusste, den Stand der Reiherhorste kannte und auf den schwimmenden Inseln des Moores viele Robinsonaden durchmachte, hörte erstaunt von diesem mitteilbaren Manne, wie viele, mir noch unbekannt Geheime dieses grosse Wasser in sich birgt. Damals lernte ich die vielgestaltige Natur kennen und lieben! Doch auf dem »Ecsedi láp« konnte ich auch die bewunderungswürdige Erinnerungsgabe Otto Herman's beobachten. Vor 10 Jahren sah er zum letztenmal diese Grundelfänger und doch erinnerte er sich ihrer verschiedenen Klagen und Beschwerden, denen er mittlerweile abgeholfen hatte. Noch jetzt sehe ich sein gütliches Gesicht, wie er zu den dankenden Menschen sagte: »Was dankt Ihr, es kam doch bloss Euer Recht an den Tag!«



(Pinxit: Titus Csörgy.)

MEZEI VERÉB.

SEVEN WEEKS IN ICELAND

By Major W. MAITLAND CONGREVE, M. C., M. B. O. U., A. A. O. U

I HAVE been asked to write something about my recent visit to Iceland — from the point of view of the birds chiefly, as is only right and proper in an article for an ornithological journal; however it is possible that my readers may care to hear something about the country in general before I write anything about the birds in particular.

Getting to Iceland now presents no difficulty. There are frequent services of boats from Britain, Denmark and Norway and these boats are, generally speaking, of modern construction and reasonably comfortable. By consulting time tables it is possible to plan a trip right round the island and this means innumerable visits of short duration to various ports, big and little.

As there is practically no »night« during the summer months, one can view and explore the stopping places by day or night, with equal facility.

The most civilised portion of Iceland is in the neighbourhood of Reykjavik, the capital. This, I understand, is a modern town of some 25,000 inhabitants and is the chief tourist port of entry. Numbers of roads are now being constructed and one sees a good many automobiles but I have yet to hear of motor travel facilities anywhere except in the coastal districts for it must be realised that about two thirds of the island consists of uninhabited desert. Iceland is not nearly so far north as its name implies since it only just touches the Arctic circle at its most northern extremity and the climate is by no means severe as compared with many parts of Northern Europe. It is true that we found the month of June cold and wet during our recent visit, but that we understood was exceptional — the normal June being fairly warm and pleasant.

If I was asked to criticise Iceland from the point of view of its comforts and discomforts, I should at once say — flies and to a limited extent, food. The Iceland black fly is beyond all description for sheer beastliness when one is in the neighbourhood of a river on a fine day. One simply cannot open one's mouth to speak without swallowing them, they bite viciously and in fact reduce one to complete misery. It is true one can wear a veil and gloves and personally I always wore the former but it seriously reduces one's powers of vision (I found it extremely difficult to watch birds with or without field glasses) and is hot and uncomfortable. As regards food — that is certainly good of its kind but one badly feels the loss of all green food in the way of vegetables and fruit; certainly one has potatoes (imported) and I suppose one really has nothing to grumble at, as the bread, milk, butter, coffee, eggs, fish etc. are all as good as one can wish for. The inhabitants we found almost invariably, to be kind, hospitable and pleasant. A few appear to think that visitors are »fair game« as regards extortionate charges but these are the exception rather than the rule and on the whole the country is a cheap one in which to travel — the average charge for board and lodging being 6 Icelandic Crowns per day (say 7.6 pengoes), pony hire 5 Crowns each per diem and motor car hire compares favourably with normal European charges. Included in my recent visit of some 7 weeks to this hitherto somewhat ungetatable portion of the world were about 7 days occupied in coasting from the South-East corner at Djupivogur,

along the Eastern coast where we called at various ports, round the North Eastern corner and along a portion of the Northern coast to Husavik.

My chief impressions of this coastal trip were the forbidding grandeur and the awful desolation of the snow covered mountains, the numerous fjords and their little villages redolent with an all pervading stench of rotting fish used as manure for the wretched patches of meadow grass, and last but not least, the wealth of bird life. To sit on ship deck, glasses and notebook in hand, was a perpetual delight and it was rarely difficult for anyone versed in the subject to have much difficulty in identifying the various species of sea birds which continually flew or swam in the steamer's vicinity. Before we reached the first port Fulmar Petrels (*Fulmarus glacialis*) became common, and in fact numbers were to be seen all the way between Scotland and Iceland. On the near approach to land Kittiwake Gulls (*Rissa tridactyla*) became increasingly prevalent. Two other species of Gull which we frequently saw were the Greater Black Backed (*Larus marinus*) and Glaucous (*Larus hyperboreus*). The Iceland Gull (*L. leucopterus*) — a badly named species as regards its English name for it does not, as far as present known, breed in Iceland — was only represented by specimens in immature plumage. These immature plumaged birds and those of the Glaucous Gull being somewhat of a puzzle to my companion and myself at first — the only apparent difference being as regards size and one is also liable to confuse them with the rare Ivory gull (*Pagophila eburnea*) at a distance. All these three species lack the black tipped primaries common to other species of Gull known to European waters and all the former — in immature plumage — are much alike in their dirty white general appearance. This only leaves size and colour of legs as aids to identification and these are not easy points to observe with a Gull on the wing, at a distance. Lesser black-backed Gulls (*L. fuscus*) were not observed after reaching the neighbourhood of Iceland but we saw a mature Herring Gull (*L. argentatus*) as far north as Seydisfjörður. This species of Gull is not known to breed in Iceland and must be considered a rare bird in mature plumage during the Icelandic summer. Great Skuas (*Catharacta skua*) were seen occasionally at first but were not seen round the northern coast. Their place being taken by the Arctic Skua (*Stercorarius parasiticus*) which became increasingly common. Arctic Terns (*Sterna paradisaea*) were ubiquitous and appeared to outnumber the whole of the Laridae added together and could be seen fishing in big parties all round the sea coast.

The Alcidae were commonly represented by Northern Guillemots, Black Guillemots, Puffins and Razorbills (*Uria aalge*, *Uria grylle*, *Fratercula arctica* et *Alca torda*) while a few Little Auks (*Alle alle*) and Brunnich's Guillemots (*Uria lomvia*) were seen after we got to the N. E. corner of Iceland at Cape Langanes. Anseres of various species we of course saw in plenty but except for the Long-tailed Duck (*Clangula hyemalis*), Scaup (*Nyroca marila*), Eider Duck (*Somateria mollissima*) and a party of Pink-footed Geese (*Anser brachyrhynchus*) on a marsh, identification was not always very easy.

Of the limicolae, which we saw in some numbers, perhaps the most interesting was a flock of Knot (*Tringa canutus*) in wonderful red summer plumage, the brilliant colour being an unforgettable sight as the birds wheeled round us in the sunlight when passing our ship. Another wader we identified on the wing was a Sanderling (*Calidris arenaria*) while a few Grey Phalaropes (*Phalaropus fulicarius*) were seen at rest on a small islet in a fresh-water pool, at a northern port. Both these latter species were, like the Knots, in red summer

plumage, and presumably en route for more northern climes for breeding purposes. It is true that *Phalaropus fulicarius* is known to breed in Western Iceland but no competent ornithologist has yet furnished satisfactory proofs of the other two species doing so. It is a case of »suspected« but not »proved«. The remaining species of the limicolae family seen, were mainly Icelandic breeders, viz. beautiful little Red necked Phalaropes (*Phalaropus lobatus*), Northern Dunlins (*Tringa alpina*), Purple Sandpipers (*Tringa maritima*), Northern Golden Plovers (*Charadrius apricarius*), Iceland Redshanks (*T. totanus robustus*), Whimbrel (*Numenius phaeopus*), and Faeroe Snipe (*G. gallinago faeroeensis*). We also saw a few Turnstones (*Arenaria interpres*), not up till now proved to breed in Iceland, and at a South-eastern port a few Oyster Catchers (*Haematopus ostralegus*). I think my list of birds identified on our voyage is now complete except for Gannet (*Sula bassana*), Cormorant and Shag (*Phalacrocorax carbo* and *graculus*), Iceland Raven (*Corvus corax tibetanus*) and on one occasion a beautiful Iceland Falcon (*Falco rusticolus islandus*). Finally, at Husavik, after we had landed and were strolling along the brink of a sea cliff, we were very much surprised to see a Martin (*Delichon urbica*). Poor little bird, it was badly lost! and we naturally wondered whether it would ever find its way back to more congenial climes where it would have the chance of assisting to rear a family. I find that after writing all this I have managed to leave out three passerine birds. These are the Iceland Redwing (*Turdus musicus coburni*), Snow Bunting (*Plectrophenax nivalis*) and White Wagtail (*Motacilla alba*). The first was seen in some numbers in some birch and willow scrub at one of our ports of call, the Bunting became increasingly common as we got further and further north and the Wagtail was common everywhere.

On landing at Husavik on 24th May it was a great relief to us to be met by the guide we had engaged by letter from England and to be informed by him that it would be possible for us to proceed by automobile to the southern end of the famous Lake Myvatn — where we proposed to have our headquarters for the duration of our stay in Iceland. Never shall I forget that motor car journey on May 25th. Our car was a Ford limousine with some of its windows broken. No sooner did we commence our journey at about 2 p. m. than it commenced to snow. At first the road was quite good but it was almost impossible to see out of the windows of our vehicle as the glass, where present, soon became snow covered, while the deficiencies in the windows allowed powdered snow to blow in all over us! We managed, however, to obtain an impression of utter desolation of fantastic larva rocks, and barren tundra with not a sign of a tree excepting a certain amount of dwarf willow and birch and occasional stretches of river or lake where we got glimpses of Ducks of various species. After about 30 Kilos the metalled road became a mere cinder track of terrible ruts, across a snowy waste! It got colder and colder and the snow became heavier and heavier and at times the track disappeared altogether. The final straw was when the wheels of the car refused to grip on a rise and we had to get out in the blinding snow and put our shoulders to the wheels! This happened two or three times and stoppages were also made for our guide to dismount and look for the lost track or else to fill up the car radiator with water — for the cooling water was boiling furiously thanks to many miles on low gear — and this in spite of the great cold. However, every lane has its turning and we eventually arrived about 7 p. m. at a substantial stone built house in close proximity to a little wooden church and group of tin roofed turf and wood

huts, huddled together in a block for warmth and protection. We had arrived at Skutustadir and had taken 3 hours to travel 60 kilos. An unpleasant enough journey, certainly, but how infinitely worse it would have been on pony back — the only method of travel a very few years ago!

Well, our stone built house was the newly built residence of the local pastor and arrangements had previously been made for us to stay with its genial owner. It is the normal procedure, for travellers in Iceland, to stay at any manse or farmhouse where their day's journey happens to end and in our case we were extremely lucky as a comfortable stone built house is an extreme rarity away from coastal ports, and as far as we were concerned a most unexpected luxury. It is true my companion and I had to share a very small bedroom but we had, in addition, a delightful sitting room and last but not least, good food and servants to wait upon us. I have already mentioned an interpreter. This functionary is absolutely necessary for a visitor to Iceland who wishes to go inland, for although the inhabitants are by no means uneducated, it is rare to find one with whom one can converse in any language except Icelandic, or perhaps Danish. It appears that the most usual foreign language studied by Icelanders is English, but where we went, at all events, it was of little use when endeavouring to make oneself understood by the country folk. I wonder how many people there are, who take an interest in birds, who realise that countless thousands of the Anseres that winter in Europe have their breeding homes in Iceland? Well, this is the case and probably Lake Myvatn is the greatest Duck breeding district in Iceland. One might almost call it a »Duck Farm« for the birds are of value to the inhabitants for their eggs as food and they are well looked after and not unduly robbed since the normal procedure is to take 1 or 2 eggs from each nest and leave the remainder to hatch. In addition, they are absurdly tame and nowhere out of a Zoo is it possible to see more Ducks or tamer Ducks than on an Icelandic lake and L. Myvatn in particular. Within 30 metres of our sitting room windows was the edge of great marsh, several square Kilos in extent. In the marsh were various open sheets of water and one of these was within a stone's throw. Can my readers imagine anything more charming for a bird lover than to see numbers of Long-tailed Ducks (*Clangula hyemalis*) and Scaup (*Nyroca marila*), and in lesser numbers, Red breasted Mergansers (*Mergus serrator*), Wigeon (*Anas penelope*), Iceland Mallard (*Anas boschas subboschas*), Tufted Ducks (*Nyroca fuligula*), Teal (*A. crecca*), Pintails (*Anas acuta*) and Scoters (*Oidemia nigra*) courting, squabbling and feeding in full view of one's sitting room window? The Southern shore of L. Myvatn itself, was about 200 metres away on the other side of the house and there one saw all the same species already mentioned and in addition a number of beautiful Barrows Golden Eyes (*Bucephala islandica*), a true native of Iceland, a few Gadwall (*A. strepera*) and an occasional Goosander (*Mergus merganser*). The only other Icelandic inland breeding Duck is the quite remarkable Harlequin (*H. histrionicus*). These were to be seen on a swift river a few kilos distance away from Skutustadir. It was quite wonderful to see these glorious birds floating like feathers in any boiling rapid and able to swim with or against the current with almost equal facility, in the full glory of their remarkable plumage.

Perhaps the most ubiquitous large bird in Iceland is the Whimbrel (*Numenius phaeopus*). In every direction one heard its beautiful bubbling note and their handsome, brown blotched, olive eggs were to be found in the drier

tundra country rather than in the marshy districts. Not an easy nest to find by any means, one could of course find one by chance, but to find by the expedient of watching the birds required much time and patience, since it was rarely that one could successfully hide from their watchful eyes, or be free from the noisy alarm notes of the various suspicious males of adjoining »territories«. Equally wary species are the Northern Golden Plover (*Charadrius apricarius*) and the Iceland Redshank, (*Totanus totanus robustus*) and here again nests were not easy to find. The former either rose from its eggs at a great distance, and if seen to do so the spot was not easy to mark, or else the bird sat so closely that one could pass her unsuspectingly, within a few feet, as she sat motionless on her beautiful eggs in some slight hollow on dry lichen covered ground. The latter, essentially a marsh breeder, with eggs well concealed in some tuft of grass, never by any chance gave away its actual nest site unless one could mark the distinctly indefinite spot from which a bird might rise at a range of at least 100 metres! However, on occasion they nested on small islets in the marsh I have already mentioned and here they were easily enough found by methodically hunting the surfaces of these islets. The Faeroe Snipe (*G. gallinago faeroensis*) was quite common everywhere but curiously enough was rarely to be found nesting on marshy ground (as in Europe). A favourite site was on quite dry ground among dwarf birch and this also applied to the Northern Dunlin (*Tringa a. alpina*) which appeared to be equally at home on wet or dry ground. Of course the most delightful limicoline bird in Iceland is the Red Necked Phalarope (*Phalaropus lobatus*). I say »of course« advisedly. Anything more charmingly beautiful and dainty it would be hard to conceive. So ridiculously tame that they hardly bother to run, flutter or swim out of one's way and withal so common that one is hardly ever out of sight of some of them — anyway in the Lake Myvatn district. If you really want to see a comical sight in the bird world, place yourself, early in June, beside any small pool of water where Phalaropes are present — one can hardly imagine a pool where they are not present. Now watch a number of females competing for the attention of one very bored looking and apparently utterly indifferent male bird. This, mark you, all within a range of 3 or 4 metres. Don't say you would not enjoy a good laugh at such a curious and unusual sight and feel thankful that, being a mere male human being, you don't have bevy of beautiful damsels fighting madly for your attentions! To show how tame these Phalaropes are, I give the following example: My companion, one day late in June, chased and captured three newly hatched young of this species, — the distracted father meanwhile fluttering around his feet. This parent then came, and actually fed his youngsters as my friend held them in his hand! In case some of my readers do not know of the unusual habits of the Phalarope family I will add here that it is the male bird that is courted, the male bird that sits on and hatches the eggs and attends the young while the females, larger and more brightly coloured than the males, join up with neighbouring females and appear to take not the slightest interest in their eggs or families as the case may be. As one wanders about on marshy ground in the vicinity of sheets of water, Phalaropes continually rise at a few yards range and one has only to walk to the spots to nearly always come across the four beautiful little eggs lying, point inwards, in their neat little hollows and as often as not quite exposed and easy to see.

Iceland can boast few passerine birds and those that breed there can be

almost counted on the fingers of one hand. By far the commonest is the Meadow Pipit (*Anthus pratensis*) and their nest are to be found chiefly on the sides of grass overgrown peat tummocks and the sides of tracks, worn deep by the passage of countless ponies and other domestic animals. In far northern climes, many passerine birds lay more eggs to a clutch than down south. For example, I found one nest of a *pratensis* containing no less than seven eggs, and another with six. In Britain and further south a normal clutch for this species is three or four, while five is not so common. Another common Icelandic bird is the Snow Bunting (*Plectrophenax nivalis*) an inhabitant of the larva rock country. These are charming little birds in their black and white plumage, the cheerful song can be heard on all sides and they are absurdly tame. In early June there is no particular difficulty in finding their nests when they are engaged in building them, and later on every male sits and sings from some rock pinnacle a few yards from his sitting mate. Approach him and drive him away and he will nearly always call his mate who suddenly appears as if from nowhere. Stand or sit quietly, say, 10 metres away, and almost at once she will pop into some hole or fissure, leading to her nest, in the larva rock. This nest is often some distance away from the entrance hole but it is rare that one cannot easily see it owing to its white feather lining which shows up well in semi-darkness; however, in order to be able to see the beautiful red blotched and spotted eggs at close quarters it is necessary, nearly always, to break away larva rock with a hammer or else use a bag on the end of a stick. The Greenland Wheatear (*Oe. oenanthe leucorrhoa*) is another species of the larva rock country. We did not find them particularly common and their nests are by no means easy to find before the period when they are feeding their young then it is easy enough to watch them to some deep hole in a tumbled mass of larva or artificial wall of larva rocks forming the sides of a sheep or cattle pen. A locally common species of the birch and willow scrub covered country — provided the »trees« are a metre or so high, is the Iceland Redpoll (*Acanthis linaria islandica*) and their beautiful little nests are easy to see early in June before there is sufficient leaf to conceal them. The birds are conspicuous enough with their twittering notes made, as they fly with conspicuous undulating flight, high overhead. A distinctly scarce passerine resident is the Iceland Wren (*T. troglodytes islandicus*). We considered ourselves extremely lucky to meet what this subspecies of our common European bird, and we must have discovered the breeding ground of at least 5 pairs. No nest was ever found but we saw two broods of flying young. It would require much time and patience to find a nest by watching the birds as they run about inconspicuously amid the scrub overgrown tumbled masses of larva rock pitted with underground caves. Personally I gave it up as hopeless, since the flies, and the consequent wearing of a veil, made it quite impossible to follow the movements of such minute birds for more than a few brief moments. White Wagtails (*Motacilla alba*) are quite as common as they are anywhere in Europe and their nests are not difficult to find being conspicuously placed, in many cases, on ledges and in shallow holes in caves both above and below ground level. The last of the passerines, that I shall mention, and by no means the least, is that fine bird Iceland Raven, (*Corvus corax tibetanus*). This species is a perfect terror to all of the Duck family and in fact to all those birds whose eggs are in anyway exposed to view. I fear it is a most harmful bird and much hated by the Icelandic farmers. Morning and evening flocks of these great black robbers would pass over our quarters en route to and from

their roosting (and breeding) places in the distant mountains. They would spread all over Lake Myvatn and its surroundings in small parties and systematically hunt for eggs and young birds. On the small islands they would land and hop around finding every nest and every egg and it is a marvel that any egg ever hatched at all. My companion used to amuse himself by shooting these pests during their evening homeward flight and he thereby earned the gratitude of many neighbouring farmers. Birds shot and examined were simply gorged with egg and it actually trickled from their beaks. How much better it would be, so it seems to me, if international congresses, formed for the Protection of Migratory Wildfowl, would concentrate on measures for the destruction of Icelandic Ravens, rather than bother about the comparatively few Ducks and Geese that are destroyed by man, for food, during their migration periods.

Iceland has few accipitres. The White-tailed Eagle (*Haliaëtus albicilla*) does not now breed in the Myvatn district, if it ever did, and is in any case a very rare resident and that reduces one to only two resident species, both common, namely the Iceland falcon (*Falco rusticolus islandus*) and the Merlin (*Falco columbarius aesalon*). The former has its picture on the country's paper currency and also on every post-office, for it is the National emblem. It is now protected throughout the year and the damage it does among the Rock Ptarmigan (*Lagopus mutus islandorum*) has to be seen to be believed. On our arrival in the country the Ptarmigan had not assumed their summer plumage of brown black and white and were extremely conspicuous in nearly pure white attire, but what were, if possible, even more conspicuous were the little heaps of white feathers to be seen at intervals all over the dwarf birch country, eloquent reminders of the meals of various Iceland falcons. It struck us very forcibly that if the Iceland falcon is not kept in check there will soon be no Ptarmigan. The little falco aesalon is by no means conspicuously common round Myvatn but there were few days that we did not get a glimpse of one. No nest was ever found.

Another bold and destructive species that we found one nest of was the Arctic Skua (*Stercorarius parasiticus*). That this pair lived largely on *Phalaropus lobatus* was evidenced by the castings we examined from beside a rock which they used as a resting place. The nest, with the usual two eggs, being only a short distance away on a grassy mound raised slightly above the damp of a surrounding marsh. Three other species of laridae nest in the Myvatn district. The largest is the Greater Black backed Gull (*Larus marinus*) and, as to be expected, this great robber was a deadly enemy of the ducks but fortunately was by no means common. The only other Gull we noted was the Black headed (*Larus ridibundus*). This species was of extreme rarity until quite recently but a small breeding colony of four or five pairs has now established it self and should rapidly increase. Of course the Arctic Tern (*Sterna paradisica*) was extremely common and nesting everywhere in marshes. What a bold little birds this is. Many were the attacks they made upon us and I can assure my readers that unless one's head is well covered it is no joke to suddenly receive a dig on the top of one's head from the sharp pointed beak of an extremely angry Tern whose nesting territory one has invaded.

Of the various ducks I do not propose to say any more than I have done already beyond mentioning that their nests are to be found everywhere and in a very short time one becomes quite proficient at recognising parent birds and their feather lined nests and eggs, at a glance. The King of the Anseres was of course the Iceland Whooper Swan (*C. cygnus islandicus*) and these we often

saw — on one occasion no less than 50 were counted on a small lake a good many kilos to the south of Myvatn. It was evident that great numbers must nest on lakes in the uninhabited interior of Iceland, for they certainly do not appear to breed round Myvatn. Of Geese we discovered two species breeding — one the common Grey Lag (*Anser anser*), which we often saw, and two nests of which were found on one of the Myvatn islands. The other species was the Pink-footed (*Anser brachyrhynchus*) and I am happy to be able to say that the colony we discovered, many kilos south of Myvatn and in the central desert, furnished us with indisputable proofs of the breeding of this species in Iceland for the first time. It has for long been suspected but never proved. Needless to say we preserved a bird shot from its nest also eggs and photographs so that this species can now be definitely added to the list of Icelandic breeders.

There now only remain three more species whose nests we discovered, namely the Great Northern Diver (*Colymbus immer*), the Red Throated Diver (*Colymbus stellatus*) and the Slavonian Grebe (*Podiceps auritus*). It would be difficult to imagine more beautiful birds but they are so well known that there is nothing original that I can say about them. The Divers require some looking for and we saw no sign of either species actually nesting on Myvatn itself. The Northern is a denizen of quite isolated lakes and probably becomes commoner as one gets into the interior of the country, while the Red Throated is content with any small pool in a marsh. The Slavonian Grebe we found to be extremely common, conspicuous and thame, there was not the slightest difficulty in discovering their floating nest of rotting vegetation. Grebes in Europe are normally shy and inconspicuous but in Iceland one can watch them courting, nest building and sitting conspicuously on their nests at a range of a few metres without bothering to hide or make a stealthy approach to their nesting territory. Almost every small, rushy sided pool held one or more pairs.

Of breeding sea birds, I have said nothing, for beyond our voyage we spent practically no time on the sea coast. Neither have I mentioned meeting with the nest of Purple Sandpipers (*Tringa maritima*), or of Ringed Plovers (*Charadrius hiaticula*) but this is because we very rarely saw either species in the Myvatn district, where they are scarce and we had not time to go and look for them on the sea coast, or its vicinity, where they are by no means uncommon.

On the whole I do not think that any visitor to Iceland, who wishes to see birds, can improve on the Myvatn district but I have no doubt that they can see much the same birds as we saw with more ease and comfort, as regards travel and accommodation, within reasonable distance of Reykjavik in the South West.

HÉT HÉTIG IZLAND SZIGETÉN

Írta: CONGREVE W. MAITLAND

IZLAND megközelítése ma nem nehéz. Angliából, Dániából, Norvégiából hazjón könnyen jutunk oda. Az éjjelek a nyári hónapokban világosak, úgyhogy nappal és éjszaka egyaránt folytathatjuk kutatásainkat. A főhely Reykjavik, 25,000 lakosával a turistaság központja, ahol autók bérelhetők. A sziget ²/₃ad része

azonban lakatlan. Klímája nem túlságosan hideg. Mi ugyan hideg és nedves júniusra akadtunk, de ez a hónap rendszeren meleg és kellemes. Sokat szenvedtünk a legyektől, melyek beszéd közben még szánkba is repültek; csípésük rendkívül kellemetlen. Az ételmezés jó, csupán a zöld főzelék és gyümölcs hiányzik. A lakosság egyes kivételektől eltekintve barátságos és vendégszerető. A szigeten való tartózkodás és utazás olcsónak mondható. Az ételmezés

és lakás naponként átlag 6 izlandi koronába (kb. 76 pengő) kerül, egy póni ló napi bérele 5 korona. Hétheti ott tartózkodásom idejéből 7 nap azzal telt el, hogy végighajóztam a sziget délkeleti sarkán fekvő Djupivogrból, a keleti part mentén több kikötőt meglátogatva, a sziget északi partján helyet foglaló Husavikig.

Az említett partok körülhajózása alkalmával legelőször nagy, hóborította hegvek tűntek föl, azután fjordok és rothadó hal bűzétől terhes apró falvak. Ezekkel a rothadó halakkal itt a nyomorúságos pázsítfoltokat trágyázzák. De figyelmeztet leginkább a madárvilág gazdagsága ragadta meg. Mielőtt az első kikötőt elérük volna, a jeges vihardar (Fulmarus glacialis) gyakori jelenséggé vált. A partok közelében a háromujjú csüllő (Rissa tridactyla) uralkodott. Gyakran láttuk még a dolmányos sirályt (Larus marinus) és a jeges sirályt (Larus hyperboreus). A sarki sirály (Larus leucopterus) csak fiatal tollazatú példányokban mutatkozott. Ennek és a jeges sirálynak fiatal tollazatú példányait eleinte nehezen különböztethettük meg, csupán a nagyságbeli különbség szolgált útmutatóul; összetéveszthetők még a ritka hósirállyal (Pagophila eburnea) is. A fakó sirályt (Larus fuscus) Izland közelében nem figyeltük meg, de láttuk az ezüstös sirályt (Larus argentatus) egy öreg példányát Seydisfjodr magasságában. Ez utóbbi nem fészkel Izlandon, azért megfigyelt öreg példányunk ritkaságszámba mehet. A nagy halfarkas (Catharacta skua) eleinte itt-ott mutatkozott, de az északi part környékén nem láttuk. Ott a közönséges ékfarkú halfarkas (Stercorarius parasiticus) helyettesítette. Mindenütt a partok mentén halászgatott az északi csér (Sterna paradisea), száma fölülmulta valamennyi többi sirályét.

Az alkaféléket rendszeren a közönséges lumma (Uria aalge), a fekete lumma (Uria grylle), a lunda (Fratercula arctica) és a közönséges alka (Alca torda) képviselte, míg néhány alkabukót (Alle alle) és vastagsőrű lummát (Uria lomvia)

csupán Izland északkeleti sarkán, a Langanes-fok környékén láttunk. Sok kacs és lúd is került szemünk elé, de a jegesréce (Clangula hyemalis), hegyi réce Nyroca marila), dunnaréce (Somateria mollissima) és egy tavon tartózkodó piszecsőrű lúdcsapat (Anser brachyrhynchus) kivételével fölismerésük nehéz volt.

A szalonkafélék köréből talán a legérdekesebb egy izlandi partfutócsapat (Tringa canutus) volt. Vörös nyári tollazatuk röptükben pompásan csillogott a napfényben. Egy fenyérfutót (Calidris arenaria) is fölismertünk röptében, míg néhány laposcsőrű víztaposót (Phalaropus fulicarius) egy édesvízi apró szigeten sikerült megpillantanunk, Izland egyik északi kikötőjében. E két utóbbi faj is vörös nyári ruhát viselt, valószínűleg útban voltak északabbra fekvő kötőhelyeik felé. A laposcsőrű víztaposó fészkel ugyan Izland nyugati részén is, de a másik két faj fészkelése még nincsen bebizonyítva. A következő fajok javarésze Izlandon fészkel: a vékonycsőrű víztaposó (Phalaropus lobatus), havasi partfutó (Tringa alpina), tengeri partfutó (Tringa maritima), pettyes lile (Charadrius apricarius), izlandi vöröslábú cankó (Totanus totanus robustus), kis póling (Numenius phaeopus), fárői középső sárszalonna (Gallinago gallinago faeroensis). Ezenkívül láttunk még néhány kőforgatót (Arenaria interpres) és csigaforgatót (Haematopus ostralegus). Még fölemlítjük a szulát (Sula bassana), nagy kárókatont (Phalacrocorax carbo), üstökös kárókatont (Phalacrocorax graculus), izlandi hollót (Corvus corax tibetanus), továbbá az egy alkalommal megfigyelt gyönyörű izland sólymot (Falco rusticolus islandus), nyír- és fűzbokrokban néhány izlandi boros rigót (Turdus musicus coburni), észak felé haladva mindinkább szaporodó hó sármányt (Plectrophenax nivalis) és a mindenütt közönséges barázdabillegetőt (Motacilla alba). Azt hiszem, hogy ezzel lezárhatom az útközben megfigyelt madarak jegyzékét.

Május 24-én kikötöttünk Husavikben.

Egy sziklapárkányon nagy meglepetésünkre egy eltévedt molnárfecskét (*Delichon urbica*) pillantottunk meg. Vajjon visszatalál-e megfelelőbb klímájú vidékre, hogy ott családot alapítson? Vezetőnk arról értesített, hogy autón tehetjük meg az utat a híres Myvatn-tó déli partjáig, ahol izlandi tartózkodásunk idejére föl akartuk ütni tanyánkat. Másnap a kora délutáni órákban elindultunk s a behavazott vidéken rossz és fárasztó utazás után estére megérkeztünk Skutustadir-ba.

A helybeli papújonnanépült kőházában szálltunk meg. Nagy segítségünkre volt egy tolmács. Nélküle nem léphettünk volna érintkezésbe az ottani lakókkal.

A Myvatn-tó valószínűleg a legnagyobb récefészkelőhely Izlandban. Szinte »récefarm«-nak nevezhetnők, mert ezeknek a madaraknak a tojásai táplálékul szolgálnak az ottani lakóknak. Nem fosztják ki túlságosan a fészkeiket, mert rendszeren csak 1—2 tojást vesznek el egy fészekből, a többiből bántatlanul kikelhetnek a fiókák. Ennek következtében az izlandi tavakon s különösen a Myvatn-tavon a récék hihetetlenül szelídek. 30 méter távolságyra terült el lakószobánk ablakától egy nagy mocsár, benne több nyílt víztükrök, közöttük az egyik csak kőhajításnyira. Itt játszadozott, civakodott és kereste élelmét a jeges réce (*Clangula hyemalis*), hegyi réce (*Nyroca marila*) és kisebb számban az örvös bukó (*Mergus serrator*), fütyülő réce (*Anas penelope*), izlandi tőkésréce (*Anas boschas subboschas*), kontyos réce (*Nyroca fuligula*), csörgő réce (*Anas crecca*), nyílfarkú réce (*Anas acuta*) és fekete réce (*Oidemia nigra*). A Myvatn-tó déli partja 200 méternyire feküdt a ház másik oldalán és ott a már említetteken kívül még több gyönyörű, a szigeten valóban bennszülött, izlandi kerce récét (*Bucephala islandica*), néhány kendermagos récét (*Anas strepera*) és egy véletlenül ott tartózkodó nagy bukót (*Mergus merganser*) figyeltünk meg. Az egyetlen másik récét, amely Izlandon fészkel, a galléros récét (*H. histrionicus*), egy sebesfolyású folyóban

néhány kilométernyire Skutustadir-tól pillantottuk meg. A gyönyörű madarak tollként úsztak a föltarajozódó hullámon a víz sodrával egy irányban vagy szemben.

Ügyszólván mindenütt hallottuk a kis póling (*Numenius phaeopus*) fuvolázását, csinos, barnán foltos, olajszerű tojásai inkább a szárazabb tundrában találhatók, mint a mocsaras vidéken. A fészek megkeresése nehéz és nagy türelmet igényel, mert az éber madarat még búvóhelyről is ritkán figyelhetjük meg. Ugyanilyen óvatos madár a pettyes lile (*Charadrius apricarius*) és az izlandi vöröslábú cankó (*Totanus totanus robustus*). A färői közép sárszalonka (*G. gallinago faeroensis*) mindenütt közönséges volt, de sajátos módon ritkán fészkel mocsaras területen. Fészket legtöbbször száraz talajon törpe nyírközött találtuk. Ugyanez áll a havasi partfutóra (*Tringa alpina*) is, amely úgylátszik nedves és száraz talajon egyformán otthonos. Izland legcsinosabb szalonkaféléje a vékonycsőrű víztaposó (*Phalaropus lobatus*). Annyira szelíd, hogy nehezen szalad, repül vagy úszik el útunkból s amellet oly gyakori, hogy alig találunk olyan helyet bárhol a Myvatn-tavon, ahol elő nem fordulna. Június elején 3—4 méternyi távolságból figyelhetjük meg a hímek figyelmét magukra vonni akaró tojókat. Szelídségükről a következő eset is tanuskodik. Június végén társam 3 fiókat fogott s mialatt kezében tartotta őket, odajött a hím s megetette fiait! A *Phalaropus* családban a hímért folyik a versengés, a hím költi ki a tojásokat s neveli föl a fiatalokat. A nagyobb és csillogóbb tollazatú tojó a szomszédos tojóhoz csatlakozik és semmit sem törődik tojásaival vagy családjával. Mocsaras területen, sík víz közelében járva, itt is — ott is néhány yardnyira, fölkelnek a víztaposók s ezeken a helyeken csaknem mindig megtaláljuk egy apró mélyedésben 4 gyönyörű apró tojásukat.

Izland csak nagyon kevés verébalkatú madárral dicsekedhet, még kisebb a fész-

kelők száma. Leggyakoribb a réti pipis (*Anthus pratensis*). Fészke leggyakrabban füvel benőtt tőzeglombok oldalában vagy a számtalan póni és más háziállattól mélyen kitaposott ösvények mentén található. Északibb tájakon sok verébalkatú madár fészkealjja több tojásból áll, mint délen. Így a réti pipis egyik fészkeében 7, másikában 6 tojást találtam. Angliában és délebbre a rendes fészkealj 3 vagy 4 tojás, 5 már nem oly gyakori. Izland másik közönséges madara a hósármány (*Plectrophenax nivalis*). Június elején könnyen megtaláljuk fészket valamely sziklarepedésben, mikor építik és később is, mikor a hímek egy szikla tetején énekelnek néhány yardnyira költő párjuktól. A grönlandi hantmadár (*Oe. oenanthe leucorrhoa*) nem nagyon gyakori, fészket rendszeren csak akkor találjuk meg, mikor már fiókák vannak benne. A nyír- és fűzfabozótban helyenként gyakori az izlandi zeszse (*Acanthis linaria islandica*). Az izlandi ökörszem (*T. troglodytes islandicus*) ritka, fészket nem találtuk, csak kirepült fiókáit. A fehér barázda-billegető (*Motacilla alba*) oly közönséges, mint bárhol Európában. Még föl kell említenem az izlandi hollót (*Corvus corax tibetanus*), melyet fészkekrablásai miatt nagyon gyűlölnék az izlandi gazdák. Társam a szomszéd gazdák nagy örömeire többen lelőtt ezek közül a fekete rablók közül, mikor este hazafelé szálltak.

Izlandnak kevés ragadozó madara van. A réti sas (*Haliaeetus albicilla*) jelenleg nem fészkel Myvatn környékén s így csak két fajról szólhatunk, az izlandi vadászsólyomról (*Falco rusticolus islandicus*) és a kis sólyomról (*Falco columbarius aesalon*). Az előbbinek képe rajta van az ottani papírpénzen és minden postahivatalon, mert nemzeti jelvény. Egész éven át tilos rá vadászni, bár pusztítója az izlandi hófajdnak (*Lagopus mutus islandorum*). Magunk is gyakran megtaláltuk a megérkezésünk alkalmával még fehér tollruhájú hófajd maradványait, valamennyi az izlandi vadászsólyom áldozata. A kis sólyom egyáltalában nem

nevezhető közönséges ragadozónak Myvatn környékén, de azért majd minden nap láttuk. Fészket nem találtuk.

Káros az ékfarkú halfarkas (*Stercorarius parasiticus*) is, mely a vékonycsőrű víz-taposónak az ellensége. Fészke a rendes 2 tojással egy füves földszáncra feküdt. 3 más sirályféle fészkel még Myvatn környékén. A legnagyobb a dolmányos sirály (*Larus marinus*), a récefészkeknek nagy fosztogatója. A danka sirály (*Larus ridibundus*) a legújabb időkig igen ritka volt. Jelenleg azonban 4—5 pár fészkel itt. Nagyon gyakori az északi csér (*Sterna paradisea*), mely sokszor intézett támadást fejünk ellen, ha fészkelő területére lépünk.

A különféle récékről már csak annyi a mondanivalóm, hogy fészkeiket mindenütt megtalálhatjuk és nagyon rövid idő alatt olyan gyakorlatra teszünk szert, hogy a szülőket, fészkeiket és tojásaikat nehézség nélkül fölismerjük. Gyakran láttuk az izlandi hattyút (*C. cygnus islandicus*). Egy alkalommal 50 darabot számláltunk össze egy kis tavon, jó néhány kilométernyire Myvatn déli partjától. Nagy számban fészkelhet Izland lakatlan belsejében. A ludak közül két faj fészkelését fedeztük föl. Az egyik a nyári lúd (*Anser anser*), melyet gyakran láttunk és amelynek két fészket találtuk. A másik a piszecsőrű lúd (*Anser brachyrhynchus*), melynek fészkelését Izland szigetén nekünk sikerült végérvényesen bebizonyítanunk. Magunkkal hoztunk egy a fészken elejtett ludat, tojásokat és fényképeket, úgy, hogy ez a faj most végérvényesen fölvehető az Izlandon fészkelő madarak jegyzékébe.

A búvárok közül a jeges búvár (*Colymbus immer*) egészen izolált tavak lakója s valószínűleg gyakoribb a sziget belsejében. A vörösbegyű búvár (*Colymbus stellatus*) megelégszik minden apró tócsával. A füles vöcsök (*Podiceps auritus*) mindenütt nagyon közönséges és szelíd madár.

A tengeri madarak fészkeléséről nem szólhatok, mert a tengerpartot csak utazás-

kor érintettük. Nem említettem továbbá a tengeri partfutó (*Tringa maritima*) és a parti lile (*Charadrius hiaticula*) fészket, mert ritkán figyeltük meg ezeket a madarakat Myvatn környékén.

Nem hiszem, hogy valaki más Myvatn

környékén többet megfigyelhetne, de nem kételkedem abban, hogy szinte ugyanazokat a madarakat, amelyeket mi láttunk, könnyebben és kényelmesebben megfigyelheti Reykjavik-tól nem túl messze délnyugaton.

A KÓCSAG EZIDEI FÉSZKELŐTELEPEI A FERTŐN

Írta: BREUER GYÖRGY, Sopron-Brennbergbánya

A KÓCSAGNAK a Fertőn való előfordulásával már több ornithologus, így Domrowski, Jukovits, Finger, Fourness, Reiser, Fassel, báró Fischer, Tschusi, Csörgey és Schenk foglalkozott, kiknek adataiból megállapítható, hogy régebben a kócsag a Fertő különböző részein költött, az utóbbi, a háborús és háború utáni évekből azonban alig találunk pozitív adatokat a szakirodalomban a kócsagnak a Fertőn való fészkeléséről, sőt utóbbi években, különösen a kócsagvédelemmel kapcsolatban állandóan azt halljuk és olvassuk, hogy hazánk utolsó kócsagtelepe a Kisbalatonon van és állandóan csupán az ottani kócsagtelep védelméről van szó. Mithogy 1912 óta lakom a Fertő közelében és havonként többször is járom a Fertőt, alkalmam volt megállapítani, hogy különösen az utolsó években a Fertő kócsagállománya évről-évre örvendetesen szaporodott, mi arra enged következtetni, hogy a kócsagok ismét fészkelnek a Fertőn, miért is feladatomul tűztem ki a fészkelőtelep felkutatását.

A szerencsétlen békeszerződés a Fertő-tónak negyötöd részét volt szövetségünknek, Ausztriának ítélte oda, úgyhogy jelenleg csupán a Fertő déli része maradt meg Magyarországnak számára. Kutatásaim a fertői kócsagtelepek után nem szorítkoztak kizárólag e kis magyar részre, hanem kiterjedtek az ú. n. Burgenlandhoz tartozó Apetlon és részben Illmitz községek határaitra is. Utóbbi területet csak a nyílt víz felől jártam be és csupán a déli részeit kutattam át. Ámbár az utóbbi években, különösen a háború után, állandóan és mind nagyobb és nagyobb számban észleltem a nagy kócsagot, fészkelve csupán a legutolsó két évben találtam. Az első és feltűnőbb szaporulatot az 1919. év mutatta, amikor a déli részekben nagy csapat tartózkodott, melynek számát Kotsis tisztartó 80 darabban állapította meg és jelentette annakidején a m. kir. madártani intézetnek. 1921-ben csupán 20, 1922-ben 25, 1923-ban kb. 40 db, 1924-ben kb. 50, 1926-ban kb. 70, 1928-ban csupán a fertőbozi részen 45 és ez évben kb. 70 db-ra volt tehető a Fertő déli részén tartózkodó kócsagok száma. Ezen számok még nem jelentik azt, hogy ezek a kócsagok mind a Fertőn költöttek és az ottani költésből származnak, hanem nagyrészüket kóborlásuk közben kereste fel a Fertőt és tekintélyes részük a kisbalatoni kócsagtelepről látogatott ide. A kócsag, miként a többi gémfélék is, különösen az első évben igen messzire elkóborol és hogy előszeretettel keresik fel a fészkelőtelepeiktől északra fekvő vidékeket, azt az általam múlt évben meggyűrűzött és kézrekerült vörösgémek is bizonyítják. Ezek közül a múlt évben, tehát még elsőéves koruk betöltése előtt kézrekerült 5 db, melyek közül 3 jelölési helyétől, a Fertőtől északra Modor pozsonymegyei, Znaim és Troppau csehországi helységek közelében ejtetett el és csupán 2 darabnak lelőhelye esik a Fertőtől délre, melyek egyike Vas megyében, másika pedig Olaszországban került kézre. Valószínű tehát, hogy a Kisbalaton elsőéves kócsagjai is kóborlásaik közben

szívesen keresik fel az északra fekvő Fertő-tavat, annál is inkább, mivel ott, különösen a déli és a délkeleti részeken életfeltételeiket megtalálják, miért is azután ott huzamosabb ideig időznek is. Egyízben kezembe került egy, a Fertőn lőtt és ugyanazon évben a Kisbalatonon gyűrűzött fiatal üstökögém is és bizonyára lesz még számos adat, mely alátámasztja azon megállapításomat, hogy a gémfélék első évükben szívesen kóborolnak északi irányban. Lehet, hogy csupán a táplálékuk keresése közben jutnak el ezen területekre, lehet, hogy ezen körülmény is összefüggésben áll a vonulás nagy problémájával és ezen kóborlásuk tájékozódás jellegű és szülőhelyüknek nagyobb körzetben való megismerését célozza, lehet végül, hogy a gémfélék a gyűrűzés folytán fészkelőtelepeiken gyakrabban megzavarva, amint anyányivá válnak elhagyják ezt a területet, nyugodtabb helyeket keresve. Ezen utóbbi következtetés mellett szól az a körülmény, hogy a Kisbalaton kócsag-állománya a kócsagjelölés óta évről-évre feltűnően apadt, mivel szemben ez években a Fertő-tó kócsagállománya növekedett.

Fentiek előrebocsátása után most már áttérek a kócsagtelepek ismertetésére. Kezdve a Fertő nyugati partján, legészakabbra Fertőfehéregyházán észlelték régen a kócsagot, mint fészkelőt, mely telep azonban ma már nem létezik, de el sem képzelhető, mert a Burgenlandhoz tartozó részeken, kivéve a délkeleti szögletet, annyira terjed a fürdőkultúra, csónakosok dörömbölnek, vitorlások siklanak, motorcsónakok berregnek, fürdőzők ezrei sikoltoznak, úgyhogy ott a kócsag, eme rendkívül óvatos és félnék madár, mely feltétlenül megkívánja a zavartalan nyugalmat fészkelőtelepe táján, le nem telepedhetik. Ugyanez áll a többi nyugati partokra és így a Fertő nyugati oldalának legdélibb burgenlandi községéhez, a Mörbisch határához tartozó részekre is.

A hazánkhoz tartozó legészakibb község a nyugati parton fekvő Fertőrákos. E község lakossága ugyan azt állítja, hogy a parttal párhuzamosan húzódó, hosszú szigeten fészkelnek kócsagok, azonban e szigetet több ízben bejárva, ott telepet nem találtam, de még letelepedésre alkalmas területet sem. Azon feltevésre, hogy e szigeten kócsag fészkel, az adott tápot, hogy e község határában is majdnem évenként megfigyelnek nagyobb csapatot, így pl. 1926 április végén kb. 40 darab tartózkodott ott, melyek azonban valószínűleg a szemben — a Fertő délkeleti partján — fekvő illmitzi vagy apetloni határból jöttek át. Fassl, soproni bencés tanár, ki a Fertőt kiválóan ismerte, sohasem tesz említést arról, hogy e részen kócsag fészkel volna. E határban már csak azért sem fészkelhetnek, mert a Fertő legtöbb halásza, nádvágója és csempésze innen indul csónakkal a Fertő minden irányába, minekfolytán eme határ igen mozgalmas.

E határral szomszédos délfelé a Sopron városi határ. Az elmúlt évben állapítottam meg először e határban egy kisebb kócsagtelep létezését. Feltűnt, hogy a kócsagok állandóan egy és ugyanazon helyre szállnak le a költés ideje alatt. Négy darabot számláltam azon a környéken, miből következtethettem, hogy négy pár költött ott egy e célra igen alkalmas, sem halászoktól, sem nádvágóktól nem háborgatott területen. A reggeli órákban a közeli nyílt vízre jártak ki halászgatni. Minthogy úgy láttam, hogy egy letelepülési kísérletről van szó, semmiesetre sem akartam a telep bejárásával a fészkelő kócsagokat zavarni. Ez évben e terület halászatának bérlője május közepén bent járt a telepen és egy öt fészekből álló kócsagtelepet talált; fészkelte ott még két pár nyári lúd is. Négy fészekben négy, egy fészekben öt tojást talált. Ezt a hihetetlen nagy fészekaljat én kételkedve fogadtam, azonban dr. Wettstein, a wieni természettudományi múzeum őre, ki évenként keresi fel a Fertőt, egy ennél nagyobb, — hat tojásból álló — fészekaljat is talált, amire eddig nem volt még példa. Az említett gémtelenen járt még három meg-

bízható ember, kik a fenti állításokat megerősítették. A nyár folyamán ezen telep kócsagai, számszerint tizennégyen, még soká ott tartózkodtak a közeli nyílt vizen. Ezen telep fennálását biztosítja hogy a nádist sohasem vágják, mivel a nádnak az elszállítása nagy nehézségekbe ütközne. A nádvágás és halászat bérlőjének állítása szerint e telepen kb. 6 év óta évenként fészkel a kócsag. Reiser Ottmár már 1885-ben említést tett arról, hogy egy pár fészkel a soproni határban levő nádasban.

A Sopron városi területtel határos, délre fekvő balfi területen kócsagok nem fészkelnek.

Az ezen területtől délre fekvő fertőbozi terület a Fertő magyar részén legalkalmasabb volna egy kócsagrezervátum létesítésére, egyrészt mert egy, erre a célra igen alkalmas, zavartalan nagykiterjedésű öreg nádist foglal magában, másrészt mert e terület tulajdonosának személye teljes garanciát nyújt arra, hogy a kócsagok e részen háborítatlanul költenének. Megállapításaim szerint 1923 óta évenként tartózkodnak e területen kócsagok. 1925, 1926 és 1927 évben megbízható adatok szerint volt is egy kisebb telep e határban, egy fertőrákosi halász állítása szerint 6 pár fészkel e határban. Az elmúlt évben az ú. n. Kanallacke jobb partján 45 darab tartózkodott huzamosabb ideig, 1926-ban pedig a főcsatornától délre eső vizes réteken kb. 40 darabot figyeltek meg hosszú ideig, a folyó évben pedig a nyár folyamán kb. 60 darabot láttam a fertőbozi nyílt vizeken.

A fertőbozi határtól délre fekvő községekhez tartozó magyar vizeken több kócsagtelep nincs.

A legközelebbi kócsagtelep már a burgenlandi apetloni határban van. E telepre vonatkozólag már 1885-ből találunk adatokat. Én 1923 tavaszán jártam először e részeket és kb. 30 darabot láttam a nyílt vizen, 1924-ben ezen szám leapadt 10—12 darabra. A telep közvetlenül az apetlon—illmitzi határban van és részben már át is nyúlik az utóbbi határba. Sajnos, ezt a vidéket gyakran látogatják a nyílt vizen át magyar részről fészekfosztogatók és orvvadászok, úgyhogy e telep feltétlen védelemre szorul. Az elmúlt évben két ízben kerestem fel ezen telepet július 2-án és 8-án. A telep kb. 3 méter magas ősnádasban van, melyben az összevissza töredezett nád a térdig érő vízben való gázolást igen megnehezíti. A kócsagok a vörösgémek között fészkelnek, a vörösgémtelep körülbelül 100 méternyire a nádas szélétől kezdődik. A gémtelep igen nagy kiterjedésű, azonban majdnem kizárólag vörösgémek által lakott, csupán két pár nemeskócsag fészkére találtam a telep keleti végében. Feltűnő jelenséggként kell megállapítanom, hogy a vörösgémek az utóbbi 17 év alatt a szürkegémek rovására mindinkább elszaporodnak. A szürkegémek megritkulásával körülbelül összeesik a kócsagok és kanalasegémek felszaporodása, mely utóbbiaknak igen kedvez a sekély vízállás, melyben táplálékukat könnyebben halászhatják. Előbbiek, a szürkegémek pedig valószínűleg a fészkelőtelepek tekintetében támasztanak nagyobb igényeket.

Végül az utolsó általam felkutatott kócsagtelepről óhajtók beszámolni, mely az apetloni határtól északra, az illmitzi határ déli részében fekszik kb. egy kilométernyire az előbb említett teleptől északnyugatra, eltérőleg az eddig leírt teleptől egy szigeten. E telepet ez évben fedeztem fel véletlenül, amikor az elmúlt évben bejárt apetloni telepre mentem és e telepet nem találtam meg, mert a tél folyamán ott a nádist felgyújtották. A telep egy sziget déli részében van és sokkal közelebb esik a parthoz, melynek bejárata egy kis öbölben fekszik, sajnos, e gémtelephez vezető út már kitaposott, amiből arra következtethettem, hogy e telepet gyakran látogatják valószínűleg vadászok és tojásfosztogatók, kik főleg vadkacsák és vadlibák tojásai és fiókái után kutatnak. Mindjárt a gémtelep elején

egy szürkegém fészkeire találtam fiókákkal, beljebb haladva hatalmas vörösgémtelepet találtam, mely még az apetloni telepnél is nagyobb, azonban az idő előrehaladottsága folytán már a fiókák nagyrésze kirepült. Egészen összefüggően a vörösgémteleppel hirtelen és váratlanul rátaláltam a nemeskócsagtelepre, mely 9, ezévben lakott fészkekből állott, mely fészkek azonban egynek kivételével már üresek voltak. Az egyik fészkekben még két késői költésből származó fióka volt.

Ezzel befejeztem a Fertő déli részének általam ismert kócsagtelepeinek leírását. Van tehát mindössze eszerint három biztos és egy feltételes kócsagtelep, mely utóbbi, a fertőbozi azonban a jelenleg Magyarországhoz tartozó Fertő részen a legnagyobb reményekre jogosít. Ámbár hazánk legfontosabb kócsagtelepe a kisbalatoni, mégis a kócsagvédelem érdekében rendkívül fontosnak tartom, hogy a Magyar Ornithologusok Szövetsége a M. Kir. Madártani Intézettel karöltve sürgősen dolgozzon ki programot egy kócsagvédelmi rezervátum létesítésére és a csekély összeget, amit egy kócsagőr alkalmazása jelent, ha lehet a M. Kir. Földművelésügyi Minisztériumtól, ha nem lehet, gyűjtés útján igyekezzék előteremteni. Ámbár e terület tulajdonosa tudomásom szerint néhány hét előtt a vadászati jogot bérbeadta, azonban biztosra veszem, hogy a bérlő készséggel fogja átengedni az e célra szükséges kis területet. Hogy a fertői kócsagtelepeket megmentsük, nézetem szerint a legfontosabb volna a nád felgyújtásának a betiltása és szigorú büntetése. Évekig nem gyújtották fel a nádat. Tavaly Apetlonnál télen, ez évben pedig úgy Apetlonnál, mint a Fertő déli és nyugati magyar partjain állandóan ég a Fertő, ami veszélyezteti a meglevő kócsagtelepek címeres nádasát és kilátástalanná teszi a jövő évi letelepülést.

Dacára annak, hogy az országhatár a Fertőt két részre osztotta, az mégis csak egy egységet képez, miért is a kócsagvédelem sikere érdekében igen fontosnak tartanám, ha az osztrák szakkörökkel egyöntetűen járnánk el, minthogy a kócsagvédelem terén a kisbalatoni kócsagtelepen már megfelelő tapasztalatokkal rendelkezünk, azokat egy osztrák és egy magyar kócsagrezervátum létesítésénél a Fertőn megfelelően érvényesíthetnők. Az osztrákok már megtették a kezdeményező lépéseket, amennyiben a burgenlandi kormány folyó évi június hó 26-án 40. szám alatt egy rendeletet hozott, mely külön cím alatt a Fertőtó és környékének védelmét is felkarolja. Már tárgyalásokat is folytattak egy hatalmas természetvédelmi telep létesítésére, melyek eddig ugyan még sikertelenek voltak, de reméljük, hogy néhány éven belül meg fognak valósulhatni.

DIE DIESJÄHRIGEN BRUTKOLONIEN DES EDEL- REIHERS AM FERTŐSEE

Von GEORG BREUER, Sopron-Brennbergbánya

VERFASSER, seit 1912 in der Nähe des Fertősees wohnend, beobachtete Edelseiher während der letzteren Jahre, besonders nach dem Kriege, ständig und in wachsender Anzahl auf dem Fertősee, brütend jedoch bloss in den beiden letzten Jahren. 1919 stellte Kotsis 80 Exemplare im südlichen Teil des Sees fest, 1921 konnten die dort beobachteten

Edelseiher auf 20, 1922 auf 25, 1923 auf etwa 40, 1924 auf etwa 50, 1926 auf etwa 70, 1928 bloss bei Fertőboz auf 45 und dieses Jahr auf etwa 70 Exemplare geschätzt werden. Doch beweisen diese Zahlen noch nicht, ob auch alle diese Edelseiher am Fertősee horsteten und von den dortigen Brutten stammen, sondern scheinen grösseren Teils während ihrer Streifereien den Fertősee besucht zu haben und vom Kis Balaton dorthin gekommen zu sein, ähnlich wie die Purpureiher herumzustreifen pflegen. Wahrscheinlich handelt es sich um einjährige

Vögel, die entweder der Nahrung halber, zur Orientierung, oder durch das Beringen beunruhigt dieses Gebiet besuchen. Für letzteres spricht der Umstand, dass der Edelreiherbestand des Kis-Balaton seitdem dort die Jungen beringt werden, von Jahr zu Jahr auffallend abnimmt, derjenige des Fertősees hingegen ständig wächst.

Auf der westlichen Seite des Fertősees stand einst die nördlichste Kolonie bei Fertőfehéregyháza, die aber jetzt nicht mehr vorhanden ist und des heutigen regen Strandlebens wegen auch nicht aufkommen könnte. Auf der langen Insel bei Fertőrákos werden zwar fast alljährlich grössere Flüge von Edelreihern beobachtet, so auch Ende April 1926 etwa 40 Stück, wahrscheinlich vom südöstlichen Ufer herübergekommen, doch horsten sie dort nicht. Verfasser besuchte die Gegend und fand das Terrain hierfür ungeeignet. Südlich davon, zur Gemarkung der Stadt Sopron gehörig, konnte Verfasser 1928 während der Brutzeit 4 Exemplare beobachten, die immer auf die gleiche Stelle einflogen. Dies liess auf ein Horsten schliessen, doch wurde die Stelle, um Störung zu vermeiden, nicht näher untersucht. 1929, Mitte Mai besuchte der dortige Fischereipächter die Stelle und fand 5 Edelreiherhorste und 2 Nester der Graugans; 4 Horste enthielten 4, 1 Horst 5 Eier. (Dr. Wettstein, Wien, der alljährlich den Fertősee besucht, fand einmal sogar 6 Eier in einem Horst.) Im Sommer waren 14 Edelreiher zu beobachten. Der Bestand dieser Kolonie scheint gesichert, da das Rohr dort nicht geschnitten wird. Nach Aussage des Fischereipächters horsten dort seit 6 Jahren jährlich die Edelreiher. Das Horsten des Edelreihers in der Soproner Gemarkung erwähnt übrigens Othmar Reiser bereits 1885.

Am geeignetsten für ein Edelreiher-Reservat hält Verfasser das Gebiet von Fertőboz, weil es einen ungestörten, alten Rohrbestand enthält und auch die Person des Besitzers volle Garantie dafür bietet.

Nach seinen Feststellungen halten sich dort seit 1923 jährlich Edelreiher auf. Glaubwürdigen Mitteilungen zufolge war dort in den Jahren 1925—1927 eine kleine Kolonie von 6 Horsten. 1928 hielten sich rechts der sogen. Kanallacke längere Zeit 45 Stück auf, 1926 südlich des Hauptkanals auf den nassen Wiesen etwa 40 Stück. Im Sommer 1929 konnte Verfasser etwa 60 Stück auf den offenen Gewässern von Fertőboz beobachten.

Die nächste Edelreiherkolonie ist die schon 1885 bekannte bei Apetlon im Burgenland. Verfasser besuchte sie 1923 zum erstenmal und fand dort etwa 30 Exemplare auf offenem Wasser, 1924 nur 10—12 Stück. Die Kolonie, an der Grenze Apetlon—Illmitz gelegen, bedarf eingehenden Schutz, da die Gegend von Eirräubern und Raubschützen sehr gefährdet. 1928 war Verfasser am 2. und 8. Juli dort und fand bloss 2 Edelreiherhorste zwischen sehr vielen Purpurreiherhorsten. Seit 17 Jahren vermehren sich dort die Purpurreiher auf Kosten der Graureiher immer mehr und es kann ein Zusammenhang zwischen der Abnahme der Graureiher und der Vermehrung der Edel- und Löffelreiher festgestellt werden.

Die letzte vom Verfasser besuchte Edelreiherkolonie befindet sich nordwestlich von der früher genannten und liegt auf einer Insel. Er fand dort 1929 eine noch grössere Purpurreiherkolonie, als die von Apetlon und mit dieser in Verbindung 9 Edelreiherhorste, von denen, der späten Jahreszeit zufolge, bloss einer noch Junge hatte. Am Anfange der Reiherkolonie fand er ausserdem noch einen mit Jungen besetzten Graureiherhorst.

Verfasser empfiehlt zum Schlusse auch auf dem Fertősee ein Edelreiher-Reservat zu gründen auf Grund der am Kis-Balaton gewonnenen Erfahrungen und empfiehlt mit den österreichischen Fachkreisen gemeinsam vorzugehen. Am meisten werden die Kolonien von den ständigen Rohrbränden gefährdet.



Fiatl barna rétihéja (Circus aeruginosus L.) a fészekben. 1929 VII. 7.
Junge Rohrweihe im Nest. 1929 7. VII. — $\frac{1}{100}$ sec.



Fiatl barna rétihéja a fészekben. 1929 VII. 14.
Junge Rohrweihe im Nest. 1929 14. VII. — $\frac{1}{100}$ sec.



Kétéves barna rétihéja. 1929 VII. 14.
Zweijährige Rohrweihe. 1929 14. VII. — $\frac{1}{75}$ sec.

Dr. Szlávy Kornél fölvételei, Mohácssziget, Riha=tó.
Aufnahmen von Dr. Kornel v. Szlávy, Insel Mohács, Riha=See.
Zeiss Teletessar 63, 40 cm.

ÜBER VOGELZUGFORSCHUNG IN DÄNEMARK

Von P. SKOVGAARD, Skovbo pr. Viborg

IN DÄNEMARK erreichen viele Vogelarten ihre Nordgrenze, z. B. Storch, Sprosser. Die meisten dänischen Vögel sind Zugvögel und werden im Winter durch viele andere Arten ersetzt. Die westliche Küstenzugstrasse wird hier von der ost-westlichen Zugstrasse nordeuropäischer Vögel gekreuzt. Wir dürfen deshalb höchst interessante Resultate von einem Studium des Vogelzuges in Dänemark erwarten. Was die gewonnenen Ergebnisse auch bestätigen. Es wurden bis jetzt 75.000 Vögel mit Ringen meiner Adresse versehen, von denen fast 3000 wieder an mich zurückgemeldet wurden. Diesen Beringungen zufolge haben sich unsere Kenntnisse über Bewegung und Leben der Vögel bedeutend vermehrt. Ohne mit langen Reihen von trockenen Zahlen hier ermüden zu wollen, erlaube ich mir doch einige Zahlen aufzuführen. In der folgenden Tabelle bedeutet die erste Ziffer die Zahl der Beringungen, die zweite Ziffer die Zahl der Rückmeldungen.

Sturmmöve — Viharsirály	8490 : 250	Habicht — Héja	36 : 20
Lachmöve — Dankasirály	7635 : 200	Sperber — Karvaly	213 : 48
Silbermöve — Ezüstös sirály	3994 : 300	Turmfalke — Vörös vércse	296 : 52
Lachseeschwalbe — Kacagó csér ..	802 : 11	Wildtauben — Vadgalambok	232 : 17
Brandseeschwalbe — Kenti csér....	4990 : 30	Krähen — Varjak	435 : 24
Säbelschnäbler — Gulipán	288 : 1	Dohle — Csóka.....	589 : 53
Kiebitz — Bibic	1252 : 33	Star — Seregély	7830 : 212
Reiher — Gém	325 : 62	Schwalben — Fecskék	7016 : 61
Hausstorch — Fehér gólya	3500 : 200	Kohlmeise — Széncinege	3055 : > 150
Schwarzstorch — Fekete gólya	134 : 31	Singdrossel — Énekes rigó	1644 : 40
Mäusebussard — Egerész ölyv	137 : 52	Amsel — Fekete rigó	2713 : > 150

Dazu kommen noch viele Arten mit grösseren oder kleineren Zahlen, Enten, Eulen, Finken, Würger usw., die höchst interessante Resultate ergeben haben. So wurde z. B. ein Würger aus dem Nildelta, eine Schwalbe aus Transvaal, ein Sprosser von der Grenze Österreich—Ungarn zurückgemeldet.

Wir wollen nun die Zugwege und Winterquartiere einiger Arten, von denen zahlreiche Rückmeldungen vorhanden, etwas näher beleuchten.

Sturmmöven ziehen der westlichen Küstenlinie Europas entlang und dringen bis Spanien vor.

Lachmöven verfolgen denselben Weg, dringen jedoch den Flussläufen entlang weit ins Binnenland hinein und gehen mehr südlich. Viele sind aus Spanien und Portugal und eine sogar von den Azoren zurückgemeldet.

Reiher ziehen denselben Küstenlinien entlang bis Spanien.

Hausstörche ziehen in südöstlicher Richtung durch Deutschland (Brandenburg), Tschechoslowakei, Ungarn, Rumänien, Bulgarien, Kleinasien, Palästina, den Nilfluss aufwärts gegen Rhodesia und Kapland, wo sie in grosser Zahl überwintern und vielfach rückgemeldet wurden. Es liegen auch einzelne Meldungen vor, die auf eine, doch sehr wenig benutzte südwestliche Zugstrasse hinweisen.

Schwarzstörche zeigen eine Zwischenstellung zwischen Reiher und Hausstörchen, indem die Hauptmenge denselben Weg wie die Reiher verfolgen und ein Teil gegen Südost wie die Hausstörche zieht. Ob die Schwarzstörche weiter

als bis Spanien und Rumänien ziehen, wissen wir noch nicht. Eine besondere Aufmerksamkeit verdient der erste Herbstzug der Jungen desselben Horstes, die in beiden Zugrichtungen angetroffen worden sind.

Stare überwintern auf den Britischen Inseln und in N. W. Frankreich. Während ihres Herbstzuges kann man 3 Perioden unterscheiden: 1. im August kommen sie in grosser Menge in den wasserreichen Gegenden Holsteins vor, 2. im Oktober im Deltagebiet an der Grenze Hollands und Belgiens, 3. Winterquartier in England.

Kiebitze ziehen in 2 Richtungen, teils der südwestlichen Küstenstrasse entlang bis Marokko, teils westlich bis Irland, wo sie in breiter Zone überwintern. Wenn aber der Winter besonders streng wird, so ziehen sie von hier weg und suchen über Cornwall-Bretagne Anschluss an die erstgenannte Zugstrasse.

Singdrosseln ziehen gegen SW. durch Belgien, Frankreich und werden im Oktober-November massenhaft in den Weingegenden von Medoc angetroffen, wo sie zum Teil auch überwintern. Sonst überwintern sie zerstreut auch auf der Pyrenäenhalbinsel.

Lachseeschwalben folgen scheinbar einem Binnenlandweg nach dem Mittelmeere und dann weiter den Küsten entlang nach Sierra Leone und Barbados.

Brandseeschwalben hingegen folgen der Küstenstrasse durch den Kanal, Portugal bis zur Goldküste und Nigerdelta. Die voneinander abweichenden Zugstrassen der beiden Seeschwalbenarten lassen sich gut mit ihrer Lebensweise in Übereinstimmung bringen. Während nämlich die Lachseeschwalben ihr Futter im Binnenlande finden, suchen die Brandseeschwalben ihre Nahrung längs den Küsten im Wasser.

Die aufgeführten sind nur einige Beispiele um die Resultate zu zeigen. Viel mehr Material ist bereits gesammelt und täglich gehen Meldungen ein, die unsere Kenntnisse bereichern.

A MADÁRVONULÁS KUTATÁSA DÁNIÁBAN

Írta: SKOVGAARD P., Skovbo

SOK MADÁRFAJ eléri Dániában északi elterjedésének határát, pl. fehér gólya, nagy fülemüle. A legtöbb madár télire elköltözik s más fajok lépnek helyükbe. A nyugati tengerpartmenti vonulási utat itt az északeurópai madarak keletnyugati vonulási útja keresztezi. Ennek következtében a madárvonulás kutatása Dániában nagyon érdekes eredményekkel kecsegtet. S valóban így is van. Eddig 75,000 madár lábára raktunk címemmel ellátott gyűrűket, melyek közül mintegy 3000 példány került vissza hozzám. Ennek a gyűrűzésnek köszönhető, hogy a madárvonulásról és a madarak életéről szóló ismereteink bővültek. Olvasóimat itt nem untatom száraz számok hosszú felsorolásával, csu-

pán néhányat közlök a 139. oldalon. Az első szám a meggyűrűzött madarak számát, a második a kézrekerült madarak számát jelenti.

A táblázatban felsorolt fajokon kívül még számos más fajt is jelöltünk, pl. kacsákat, baglyokat, pintyeket, gébicseket, stb., melyek nagyon érdekes eredményekhez vezettek. Így pl. kézrekerült egy gébics a Nilus deltájában, egy fecske Transvaalban, egy nagy fülemüle Ausztria és Magyarország határán.

De nézzük kissé közelebbről néhány nagyobb mennyiségben kézrekerült fajnak vonulási útját és téli szállását.

A viharsirály Európa nyugati tengerpartjai mentén vonul Spanyolországba. A dankasirály ugyanezt az utat követi, de a folyók mentén messze behatol a szárazföldre és délebbre is vonul. Sok került kézre Spanyolországban, Portu-

gáliában, sőt egy példány az Azorokon is.

A gémekek szintén az említett partvonal mentén vonulnak Spanyolországba.

A fehér gólya délkeleti irányban vonul Németországon (Brandenburg), Csehszlovákián, Magyarországon, Románián, Bulgárián, Kis-Ázsián, Palesztinán át a Niluson fölfelé Rhodesiáig és a Kapföldig, ahol nagy számban áttelel. Egyes adatok arról tanuskodnak, hogy délnyugati irányban is haladnak néhányan téli szállásuk felé.

A fekete gólya vonulási útjai egyrészt a gémekekével, másrészt a fehér gólyáéval egyeznek. A főtömeg a gémekek útját követi, egyrésztük azonban a fehér gólyához hasonlóan délkeleti irányban vonul. Még nem tudjuk, hogy a fekete gólya Spanyolországból és Romániából távolabbra is vonul. Különös figyelmünkre méltó az egy fészekből származó fiatalok első őszi vonulása. Ezeket mindkét útirányban megfigyelték.

A seregély áttelel a Brit-Szigeteken és Északnyugat-Franciaországban. Őszi vonulásuk alkalmával 3 időszak különböztethető meg: 1. augusztusban nagy mennyiségben megfigyelték Holstein vízben gazdag vidékein; 2. októberben

a belga-holland határ delta-vidékén; 3. télen Angliában.

A bic két irányban vonul, egyrészt délnyugatra a tengerpart mentén Marokkóig, másrészt nyugatra Irlandig, ahol széles övben áttelel. De ha a tél nagyon kemény, akkor innen eltávoznak és Cornwall-Bretagne-on át a délnyugatra tartó útra térnek.

Az énekes rigó délnyugati irányban vonul Belgiumon, Franciaországon át és október-novemberben tömegesen található Medoc szőlővidékén, ahol részben át is telet. Egyébként a Pyreneusi-félszigeten is áttelel.

A kacagó csér látszólag szárazföldi úton halad a Földközi-tenger felé, innen a part mentén Sierra-Leone-ig és Barbadosig.

A kenti csér ellenben a Csatornán keresztül a partok mentén Portugálián át az Aranypartig és a Niger torkolatáig. A két csérfaj egymástól eltérő vonulási útja életmódjukkal magyarázható. A kacagó csér ugyanis a szárazföldön keresi táplálékát, a kenti csér ellenben a tengerpartok mentén a vízben.

A felsoroltakon kívül még sokkal több anyag gyűlt egybe. Naponként érkeznek jelentések, melyek ismereteinket bővítik.

KÖZLEMÉNY A BUDAPESTI K. M. PÁZMÁNY PÉTER TUD.-EGYETEM I. SZ. ANATOMIAI INTÉZETÉBŐL
(IGAZGATÓ: DR. LENHOSSÉK MIHÁLY EGYET. NY. R. TANÁR.)

A NAGY KÁRÓKATONA (PHALACROCORAX CARBO SUBCORMORANUS BREHM) ORRÜREGÉRŐL.

Írta Dr. MIHÁLIK PÉTER.

AMADARAK orrüregén végzett vizsgálataim közben feltűnt, hogy a nagy kárókatonán szabadszemmel látható orrlikat nem találtam. Ez annál feltűnőbb volt, mert tudtommal a Sulán kívül nem ismerünk olyan gerinces állatot, melynek orrlikái ne volnának. Még a halakon is megtaláljuk az orrlikakat, dacára annak, hogy ezeknek orrürege nincsen, ehelyett csak az orrlikak folytatásaként találunk egy kis vak tasakot.

Az orrlikáknak ez a teljes hiánya azonban csak látszólagos, mert midőn a kárókatonna fejét — a kérdés pontosabb tisztázása céljából — beágyaztam és metszetsorozatokra bontottam, az orrlikak nyomait mégis sikerült megtalálnom. Ezek

már erősebb lupeval is látható, többrétegű, elszarusodott laphámmal bélelt csövek-ből állanak. Lumenük nincs, mert az elszarusodott lapos sejtszejtjei a hámnak azt teljesen kitöltik. A cső a csőr cranialis végétől 1—2 cm-nyire kezdődik és hátrafelé irányul; átfúrja a csőr szarurétegét, majd folytatódik a csőr felső kávájának a falából annak az ürege felé benyomuló, orrkagylóra emlékeztető lécsbe vagy taréjba, végül az üregbe nyílik. A csőr felső kávája ugyanis végig üres, levegő tartalmú. A szarurétege alatt egy — keresztmetszetben félkör- vagy boltozat-alakú — csontlemez található, mely valószínűleg a praemaxillarenak felel meg, s ebből mindkét oldalon egy-két hosszanti lécszerű kiemelkedés nyomul az üregbe. Az üreg bizonyára a hatalmas csőr könnyebbítésére szolgál; a lécek mechanikai szerepet játszanak, a boltozatszerű csontlemezen kívül, mely a hatalmas csőr szilárdítására szolgál, ezek a hajlítását gátolják. Igen valószínű, hogy rekonstruálva a boltozat és lécek szerkezetét, itt is a csontok architektúrájához hasonlóan a graphostatika szabályainak megfelelő szerkezetet kapnánk. A csőr felső kávájának ez az ürege zárt, a később leírandó orrüreggel nem közlekedik, úgyszintén a homlok vagy a többi csontos üreggel sem; mindössze kifelé, a szabad levegővel áll összeköttetésben, ha ugyan ezt a két, az orrlikak átalakulásából keletkezett és csaknem teljesen zártlumenű csövet a levegő számára átjárhatónak lehet mondani.

Orrlikaihoz teljesen méltó a madárnak az orrürege, mely igen fejletlen, a hasadt szájpádon keresztül az orrüreg a szájüreggel végig közlekedik. Orrnyílása, mint azt már leírtuk — mely a szabad levegővel összekötné — nincs. Az a kis, csak nagyítókkal kimutatható, zártlumenű cső, melyet csökevényes orrlikaknak kell tartanunk, az orrüreggel nem áll összeköttetésben, hanem az orrüreggel ugyan-csak nem közlekedő, attól teljesen független felső káva üregébe nyílik. A Phalacrocorax orrüregére ezeketán azt is mondhatjuk, hogy az nem egyéb, mint a szájpádnak egy hosszú, és nem is túlságosan mély barázdája, melyet a felülről lenyomuló orrsövény két félre oszt. Miután az orrüreg barázdászerű, feneke nincs. A barázda sagittalis irányban ékalakú, hátul mély, előrefelé elkeskenyedik. A szájpádnak a barázda két szélén egy-egy kis, lécszerű kiemelkedése van a szájüreg felé, melyek előre a barázdán túl is folytatódnak. Az orrkagylók teljesen fejletlenek. Az alsó és középső kagylónak nyoma nincs, a hátsó már erősebb fejlődésű és kis lécszerű kiemelkedés alakjában látható. Az orrüregnek van egy kisebb és egy nagyobb hátrafelé nyíló recessusa. Az előbbiről eldönteni, hogy az sinus palatinus-e, igen nehéz volna; az utóbbit talán inkább a recessus inferior cavi nasinak kell tartanunk. Van ezeken kívül egy előrefelé nyitott recessus is az orrüreg hátsó részében, mely valószínűleg a sinus sphaenoidalissal azonos. Említésre méltó még, hogy a sövény hátulsó negyedében egy kis páros mirigy kivezetőcsövének a benyílása látható.

Érdekes a kárókatonában a glandula lateralis nasi fekvése is. Míg ugyanis a többi madaraknál ez a mirigy a szeme-golyó fölött van elhelyezve és az orbita felső falának az alkotásában vesz részt, addig a Phalacrocoraxban ez a félhold alakú mirigy a szeme-golyó előtt helyezkedik el, mintha a szeme-golyó tetejéről lecsúszott volna és itt nem vízszintesen, hanem függőlegesen állva az orbitának nem a felső, hanem az elülső falát alkotja. A mirigynek a legtöbb madártól eltérően egy, jólfejtett kivezetőcsöve van, mely az orrüreg oldalfalában, az orrüreg és a ductus nasolacrimalis közötti lemezben fut és ezen ductus felett szájadzik.

Az előbbiekből kitűnik tehát, hogy ennek a madárnak az orrürege igen fejletlen. Orrlika, mely az orrüregen át a garatüreggel közlekedne és ezáltal csukott száj mellett a légzést lehetővé tenné, nincs. Az orrürege a szájüreg felé egyálta-

lán nincs elzárva, hanem azzal végig közlekedik, annak csak mintegy barázdászerű tasakja.

Mindebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a *Phalacrocorax* kénytelen a száján keresztül lélegzeni és azt repülés közben is nyitva tartani, miáltal a száj és garatnyálkahártyája erősen ki van téve a kiszáradásnak. Ezt a kiszáradást a természet azáltal akadályozza meg, hogy a szájpadozt nem zárja, hanem nyitvahagyja, az orr-, száj- és garatüreget végig közös üreggé alakítja és ennek a közös üregnek a felső részébe (orrüreg) szájadztatja a gl. lateralis nasit, mely ezáltal nem az orr-, hanem a szájüreg kiszáradását van hivatva meggátolni, miután itt a levegő útja az orr helyett a száj.

From the I. Anatomic Institute of the Royal Hungarian
Peter Pázmány University at Budapest.

Director: *Dr. Michael de Lenhossék.*

STUDY ON THE NASAL CAVITY OF THE COMMON CORMORANT (*PHALACROCORAX CARBO* *SUBCORMORANUS BREHM*)

By Dr. PETER de MIHÁLIK

IN MY study of the nasal cavity of birds I noticed that no external orifice of the nasal cavity can be discerned with the naked eye on the head of the *Phalacrocorax*. This appeared to be worthy of attention, as no species among the vertebrate animals, except the *Sula*, is known to have such nose-holes. Even fish have nose-holes in spite of the fact that fish have no nasal cavity, of course the nose-holes lead into small blind passages.

This lack of nose-holes is, only apparent, because, when I dissected the head of this bird, for the purpose of examining it regarding this question, I succeeded in finding the nose-holes, in a rather primitive form. They are formed by channels lined with a manifold hornlike lamina-epithelium and are discernible under a magnifying glass of medium strength. Being entirely filled by the hornlike epithelium, there is no space in it at all. The nasal channels in a distance of 1—2 cm from the cranial end of the beak and extending backwards, are cutting through the horny substance of the beak and continue in

an archlike comb, similar to the shell of the nose (of the concha), leading from the the internal surface of the upperbeak into the cavity of the mouth, and end in the latter. The cavity of the upperbeak is entirely hollow and airy. Underneath the horny substance there is a semicircular bone tablet which probably corresponds to the premaxillars, on both sides of which 1 or 2 oblong archlike protrusions lead into the cavity of the mouth (cavum oris). The cavity of the upperbeak, no doubt, contributes to the reduction in weight of the powerful beak. The archlike combs act in a mechanical way, which, in addition to the bone tablet serve principally to secure the bending capacity of the beak. Probably the same principle of construction is manifested in the structure of its roof and arches, as characterizes the static architecture of bone. The cavity of the upperbeak is cut off near the nasal cavity (to be described later) and is not connected either with the frontal cavity, or with any other cavity of the bones, and communicates with the outside air only, provided that the primitive nasal channels have any connection with the outside air.

The structure of the bird's nasal cavity is just as primitive as its nose-holes. It communicates with the cavity of the mouth through the split palate. As mentioned before, it has no noseholes communicating with the outside air. The two small orifices, only visible under a magnifying glass and the dark chan-

nels, which we must consider as primitive nose-holes, have no connection with the nasal cavity, but lead into the cavity of the upper-beak, which is entirely separated from and is in no way connected with the nasal cavity. The nasal cavity of the Phalacrocorax may therefore be considered as a long groove on the palate which, not deep at all, is divided in two parts from the top onwards by the septum narium. The groove is broad at the back, getting gradually narrower towards the front. Thus there is no basis to the nose at all. There is an archlike elevation on each side of the palate at the edge of the grooves, towards the front longer than the grooves.

The nasal-shells (conchas) are undeveloped, the lower and middle shells are missing altogether and in the back, a small archlike elevation is noticeable. The nasal cavity has a small and a large recess opening into the beak. Whether the first named corresponds to the Sinus palatinus is difficult to ascertain; the latter perhaps represents the inferior cavi nasi.

In addition to this there is another recess in the back part of the nasal cavity, open in the front and is probably analogous to the Sinus sphenoidalis. We find further in the rear quarter of the nasal-septum the opening of the excretory ducts of a small gland.

Also the topographic situation of the glandula lateralis nasi of the Phalacrocorax is interesting, whilst in the case of other birds this gland is situated above the eye ball and participates in the construction of the upper orbital wall, the halfmoon shaped gland of the Phalacrocorax is extended to the front of the eyes and forms the front orbital edge. The gland has, contrary to the other birds, only one well developed excretory duct, running into the side-wall of the nasal-cavity, in the lamella between the nasal cavity and the duct

tus nasolacrimalis and ends above this duct.

The Phalacrocorax has no noseholes which would be connected with the pharyngeal cavity through the nasal-cavity, making breathing closed beaks possible. The nasal-cavity is not closed at all towards the cavity of the mouth, but communicates with same its entire length, so that it may be looked at as a shallow contributory cavity. As the nasal cavity of this bird is very primitive.

The described characteristics leads to the conclusion that the Phalacrocorax is forced to breath through its mouth and must therefore keep it open even when flying. In consequence of which the mucous membrane of the mouth and laryngeal cavity is exposed to a considerable desiccation. To counteract this desiccation the cavity of the nose, mouth and larynx, united in one common cavity, evidently receive abundant secretion from the glandula lateralis nasi. The latter gland prevents the desiccation of the cavity of the mouth and not of the nasal cavity, owing to the fact that in the case of this bird the air channel goes through the mouth and not the nose.

Aus dem I. Anatomischen Institut der Kgl. Ung. Peter Pázmány-Universität zu Budapest.

Direktor: Dr. Michael v. Lenhossék, o. ö. Professor.

ÜBER DIE NASENHÖHLE DER KORMORANSCHARBE (PHALACROCORAX CARBO SUBCORMORANUS BREHM.)

Von Dr. PETER von MIHÁLIK

MIT DEM Studium der Nasenhöhle der Vögel beschäftigt, fiel es mir auf, dass an der Kormoranscharbe mit freiem Auge sichtbare äussere Nasenöffnungen nicht zu bemerken sind. Dieser Fund erschien umso bemerkenswerter, weil meines Wissens ausser bei Sula unter den Wirbeltieren keine Species bekannt ist, bei der Nasenlöcher fehlen. Auch bei den Fi-

schen sind solche vorhanden, trotzdem die Fische keine eigentliche Nasenhöhle haben und die Nasenlöcher bloss in einen kleinen Blindsack führen.

Dieses gänzliche Fehlen der Nasenlöcher ist aber bloss ein scheinbares, denn als ich den Kopf der Kormoranscharbe — zwecks näherer Untersuchung der Frage — einbettete und in Schnittserien zerlegte, gelang es mir doch die Nasenlöcher — allerdings in rudimentärer Form — nachzuweisen. Sie werden von, mit mehrschichtigem verhorntem Plattenepithel ausgekleideten Gängen gebildet und sind schon bei stärkerer Lupenvergrösserung sichtbar. Ein Lumen besitzen sie nicht, da die verhornten platten Epithelzellen die Gänge ganz ausfüllen. Die Nasengänge beginnen 1—2 cm weit vom kranialen Ende des Schnabels und ziehen nach hinten, durchbohren die Hornschicht des Schnabels und setzen sich dann in einen leistenartigen, an eine Nasenmuschel erinnernden Kamm fort, der von der Innenfläche des Oberschnabels in die Schnabelhöhle hineinragt und enden in letzterer. Die Kavität des Oberschnabels ist nämlich in ihrem ganzen Verlaufe hohl und lufthaltig. Unter der Hornschicht befindet sich eine im Querschnitt halbkreisförmige oder gewölbte Knochenplatte, welche wahrscheinlich dem Praemaxillare entspricht und von welcher an beiden Seiten 1—2 längliche, leistenförmige Erhebungen in die Schnabelhöhle hineinragen. Die soeben erwähnte Kavität im Oberschnabel trägt offenbar zur Verminderung des Gewichtes des mächtigen Schnabels bei. Den leistenartigen Kämmen kommt eine mechanische Rolle zu, sie sichern wohl hauptsächlich, neben der gewölbten Knochenplatte, die Biegefestigkeit des Schnabels. Wahrscheinlich spricht sich in der Struktur dieses Gewölbes und seiner Leisten ein Bauprinzip aus, welches der statischen Architektur der Knochen ähnlich sein dürfte. Die Kavität des Oberschnabels ist gegen die später zu schildernde Nasenhöhle abgeschlossen, kommuniziert weder

mit der Stirnhöhle, noch mit anderen Knochenhöhlen, sondern würde bloss mit der Aussenluft in Verbindung stehen, wenn die bezeichneten rudimentären Nasengänge ein Lumen hätten.

Den Nasenlöchern entsprechend ist auch die Nasenhöhle des Vogels ganz primitiv entwickelt, sie kommuniziert durch den gespaltenen Gaumen mit der Mundhöhle in ihrem ganzen Umfange. Nasenlöcher, die sie mit der Aussenluft verbänden, besitzt sie, wie erwähnt, nicht. Jene beiden kleinen, bloss mittels Vergrösserung sichtbar werdenden Gänge mit geschlossenem Lumen, die wir als rudimentäre Nasenlöcher betrachten müssen, haben keine Verbindung mit der Nasenhöhle, sondern münden in die Kavität des Oberschnabels, welche mit der Nasenhöhle in keiner Verbindung steht, sondern gänzlich abgesondert ist. Man kann daher die Nasenhöhle der Kormoranscharbe als eine Längsfurche des Gaumens bezeichnen, die gar nicht tief und von oben her durch die Nasenscheidewand zweigeteilt wird. Die Furche ist hinten breit, nach vorne verschmälert sie sich. Einen Nasenboden gibt es demnach nicht. Am Gaumen sieht man zu beiden Seiten am Rande der Furche je eine mundwärts gerichtete leistenförmige Erhebung, die sich nach vorne hin weiter fortsetzt als die Furche.

Die Nasenmuscheln sind ganz unentwickelt, die untere und mittlere Muschel fehlt vollständig, die hintere ist als kleine leistenförmige Erhebung zu erkennen. Die Nasenhöhle besitzt einen kleineren und einen grösseren, nach hinten mündenden Recessus. Ob ersterer dem Sinus palatinus entspricht, lässt sich schwer entscheiden; letzterer stellt vielleicht den Recessus inferior cavi nasi dar.

Ausser diesen befindet sich im hinteren Teile der Nasenhöhle noch ein nach vorne offener Recessus, der wahrscheinlich dem Sinus sphenoidalis entspricht. Weiter finden wir noch im hinteren Viertel der Nasenscheidewand die Mün-

zung der Ausführungsgänge einer kleinen paarigen Drüse.

Interessant ist bei der Kormoranscharbe auch die topographische Lage der Glandula lateralis nasi. Während diese Drüse nämlich bei den übrigen Vögeln ihre Lage über dem Augapfel hat und sich an der Bildung der oberen Orbitalwand beteiligt, ist die halbmondförmige Drüse bei Phalacrocorax dem Auge vorgelagert und bildet den vorderen Orbitalrand. Die Drüse besitzt, im Gegensatz zu den übrigen Vögeln bloss einen, gut entwickelten Ausführungsgang, welcher in der Seitenwand der Nasenhöhle, in der Lamelle zwischen der Nasenhöhle und dem Ductus nasolacrisalis verläuft und oberhalb dieses Ductus mündet.

Aus obigem geht also hervor, dass die Nasenhöhle dieses Vogels sehr primitiv ist. Nasenlöcher, die durch die Nasenhöhle mit der Schlundkopfhöhle in Verbindung ständen und dadurch bei geschlossenem Schnabel das Atmen ermöglichen, besitzt die Kormoranscharbe nicht. Die Nasenhöhle ist gegen die Mundhöhle überhaupt nicht geschlossen, sondern kommuniziert mit derselben in ihrer ganzen Länge, so dass sie als seichte Nebenhöhle der letzteren angesprochen werden kann.

Die geschilderten Eigentümlichkeiten führen uns daher zu der Anschauung, dass Phalacrocorax durch den Mund zu atmen gezwungen ist und daher denselben auch während des Fluges offen halten muss, wodurch die Schleimhaut der Mund- und Schlundkopfhöhle einer erheblichen Austrocknung ausgesetzt wird. Dieser Austrocknung zu begegnen, erhalten die zu einem gemeinschaftlichen Hohlraum vereinigten Nasen-, Mund- und Schlundkopfhöhlen offenbar reichliches Sekret von der Glandula lateralis nasi. Letztere Drüse verhindert also hier das Austrocknen der Mundhöhle und nicht der Nasenhöhle, da bei unserem Vogel der Luftweg durch den Mund und nicht durch die Nase geht.

Communiqué du 1^{er} Institut d'Anatomie de l'Université roy. hongrois Pierre Pázmány, Budapest.

Directeur: Dr. Michel de Lenhossék, professeur ordinaire.

SUR LA CAVITÉ NASALE CHEZ LE GRAND CORMORAN (PHALACROCORAX CARBO SUBCORMORANUS BREHM.)

Par le DR. PIERRE de MIHÁLIK

AU COURS de mes études sur la fosse nasale des oiseaux, je fus frappé par l'absence, chez le grand cormoran, d'ouvertures nasales extérieures visibles à l'oeil nu. Cette circonstance me parut d'autant plus remarquable que si l'on excepte la Sula, on ne connaît parmi les vertébrés, à ce que je sache, aucune espèce où elles fassent défaut. Les poissons eux-mêmes ont des ouvertures nasales, bien qu'ils n'aient pas de cavité nasale proprement dite et que les ouvertures nasales ne conduisent qu'à un petit sac aveugle.

Mais cette absence complète d'ouvertures nasales n'est qu'apparente, car en disposant en couches, — pour une étude approfondie de la question — la tête du grand cormoran, et en pratiquant une série de coupes, je réussis à les retrouver, sous une forme rudimentaire, à la vérité. Elles se composent de conduits revêtus d'un multiple épithélium pavimenteux racorni et un fort grossissement à la loupe suffit à les rendre visibles. Elles sont dépourvues de lumen, car les cellules aplaties et racornies de l'épithélium en remplissent entièrement les conduits. Ceux-ci commencent à 1 ou à 2 cm de l'extrémité du bec, du côté du crâne, et se dirigent en arrière, traversent la couche cornée du bec et se continuent ensuite par une sorte de peigne en manière de filaments rappelant un cornet olfactif et qui va de la paroi intérieure du haut du bec à la cavité de celui-ci, où ils aboutissent. La cavité du haut du bec est en effet creuse et remplie d'air sur tout son parcours. Au dessous de la couche cornée se trouve une plaque osseuse demicirculaire ou voûtée, en coupe transversale, qui cor-

respond probablement au maxillaire supérieur et aux deux extrémités de laquelle se trouvent 1—2 élévations en forme de filaments, allant jusque dans la cavité du bec. La cavité du haut du bec, dont nous avons parlé tout à l'heure, contribue évidemment à alléger le poids de l'énorme bec. Les peignes en filaments ont un rôle mécanique: à côté de la plaque osseuse voûtée, il est probable qu'ils servent principalement à assurer la résistance du bec à la flexion et qu'il faut voir dans la structure de cette voûte et de ses filaments un principe architectonique analogue à l'architecture statique des os. Du côté de la fosse nasale que nous décrirons plus loin, la cavité du haut du bec est fermée, elle ne communique ni avec la cavité frontale ni avec d'autres cavités des os, et serait exclusivement en communication avec l'air extérieur si les conduits nasales rudimentaires, dont nous avons parlé plus haut, n'étaient pas obstrués.

De même que les ouvertures, la fosse nasale présente un développement tout à fait primitif, elle communique avec la cavité buccale, dans toute son étendue, par la fente du palais. Comme nous l'avons dit tout à l'heure, elle est dépourvue d'ouvertures, la faisant communiquer avec l'air extérieur. Les deux petits conduits au canal fermé, visibles à la loupe, et que nous devons considérer comme des ouvertures nasales rudimentaires, ne sont pas reliés à la fosse nasale, mais aboutissent dans la cavité du haut du bec, laquelle ne communique pas avec la fosse nasale, dont elle est complètement séparée. C'est pour quoi la fosse nasale du grand cormoran peut être considérée comme une fourche longitudinale du palais, fourche très peu profonde et divisée en deux, de haut en bas, par la cloison nasale. Large par derrière, la fourche se rétrécit par devant, il n'y a donc pas de plancher nasal. De chaque côté du palais, au bord de la fourche, on remarque une élévation en filaments, se dirigeant vers la bouche et

qui se prolonge, par devant, plus loin que la fourche. Les cornets olfactifs ne sont pas développés, les cornets moyen et inférieur font complètement défaut, celui de derrière a l'aspect d'une petite élévation en forme de filaments. La fosse nasale possède un petit recessus et un grand recessus débouchant en arrière. Le premier correspond-il au sinus palatinus? C'est ce qui est difficile à décider, quand au second, il représente peut-être le recessus inferior cavi nasi. Outre ces deux recessus, il y a encore dans la partie postérieure de la fosse nasale, un recessus ouvert par devant et qui correspond probablement au sinus sphenoidal. En outre, on trouve dans le premier quart (postérieur) de la cloison nasale l'embouchure des conduits excréteurs d'une petite glande avariée.

Intéressante est aussi chez le grand cormoran la position topographique de la glandula lateralis nasi. En effet, tandis que chez les autres oiseaux elle est placée au dessus du globe de l'oeil, et participe à la formation de la paroi orbitale supérieure, chez le Phalacrocorax cette glande en forme de croissant se trouve devant l'oeil et forme le bord antérieur de l'orbite. Au contraire de ce qui se passe chez les autres oiseaux, cette glande ne possède qu'un seul canal excréteur, bien développé, qui traverse la paroi latérale de la fosse nasale, dans la lamelle entre celle-ci et le ductus nasolacimalis, et débouche au dessus de ce conduit.

Il ressort de ce qui précède que la cavité nasale de cet oiseau est très primitive. Le grand cormoran est dépourvu d'ouvertures nasales communiquant par la fosse nasale avec l'arrière bouche et permettant à l'oiseau de respirer sans ouvrir le bec. La fosse nasale n'est pas du tout fermée du côté de la cavité buccale, mais communique avec celle-ci sur toute sa longueur, si bien qu'elle peut être considérée comme une cavité secondaire de faible profondeur dépendant de la première.

Les particularités décrites ici nous autorisent à conclure que le Phalacrocorax est forcé de respirer par la bouche et par conséquent de garder celle-ci ouverte pendant le vol même, de sorte que la mugueuse de la cavité buccale et du gosier est exposée à un dessèchement considérable. Pour obvier à ce dessèchement, les fosses nasales, la bouche et le gosier, réunis de manière à former une cavité commune, reçoivent évidemment une sécrétion abondante de la glandula lateralis nasi. Ici, par conséquent cette dernière glande empêche le dessèchement de la cavité buccale et non de la fosse nasale, la voie respiratoire passant chez notre oiseau par la bouche et non par le nez.

Comunicazione del primo Istituto d'Anatomia della Regia Università ungherese Pázmány Péter, Budapest
Direttore: Dott. Michele di Lenhossék, professore ordinario

SULLA CAVITÀ,
NASALE DEL MARANGONE
(PHALACROCORAX CARBO
SUBCORMORANUS BREHM)

Articolo del DOTT. PIETRO di MIHÁLIK

DURANTE i miei studi sulla cavità nasale degli uccelli mi sorprese di non trovare nel marangone le aperture nasali visibili a occhio nudo. Questa circostanza m'è parsa tanto più sorprendente in quanto che, secondo mi consta, eccezione fatta della sula, non conosciamo dei vertebrali sprovvisti di aperture nasali. Queste si trovano perfino nei pesci sebbene non abbiano cavità nasali, al posto delle quali trovano, come continuazione delle aperture nasali, un piccolo sacco cieco.

Ma quest'assenza completa di aperture nasali non è che apparente, perchè quando — per uno studio approfondito della questione — divisi la testa del marangone in una serie di sezioni, ero riuscito a trovarne le tracce. Queste sono composte di condotti rivestiti di un multiplo epitelio corneo già visibili con la lente rafforzata. Esse sono sprovviste di lumina

perchè le cellule piatte e cornee dell'epitelio riempiono interamente i condotti. Questi cominciano a 1 o 2 cm dall'estremità del becco, presso il cranio, e si dirigono in senso inverso, attraversando lo strato corneo del becco e continuando poi dalla parete del parapetto superiore del becco verso la cresta o assicella che ricorda il cornetto olfattivo che vi penetra nella cività, dove finisce. Sotto lo strato corneo trovasi una lamina ossea — che in sezioni trasversali ha forma semicircolare o arcuata — la quale probabilmente corrisponde alla massillare superiore, e alle due estremità della quale si trovano 1 o 2 sporgenze simili ad assicelle che penetrano nella cavità del becco. La cavità serve certamente ad alleggerire il peso dell'enorme becco, le assicelle, invece, hanno una parte meccanica ed è probabile che, oltre alla lamina ossea arcuata, esse servano principalmente ad assicurare la resistenza del becco, impedendone la flessione. E' assai verosimile che, ricostruendo la struttura dell'arco e delle assicelle, riceveremmo un principio architettonico analogo all'architettura statica delle ossa. Questa cavità del parapetto superiore del becco è chiusa e non è in comunicazione nè con la cavità nasale nè con quella frontale nè con quelle altre osse; essa è esclusivamente in comunicazione l'aria esteriore se i condotti nasali rudimentali di cui sopra non sono ostruiti.

Come le narici la fossa nasale presenta uno sviluppo molto primitivo ed è in comunicazione con la cavità della bocca, in tutta la sua estensione, attraverso le fessure del palato. Come abbiamo descritto più sopra essa è sprovvista d'un'apertura nasale per comunicare con l'aria esterna. Il piccolo canale chiuso, visibile solo con la lente convessa, e che dobbiamo considerare come delle aperture nasali rudimentali, non è unito alla fossa nasale, ma s'apre nella cavità superiore del becco, la quale non è in comunicazione con la fossa nasale, dalla quale è completamente separata. Per questo la fossa nasale del

marangone puo'essere considerata come un solco lungo e non troppo profondo del palato diviso in due parti, dall'alto in basso, dal tavolato nasale. Essendo la cavità nasale piena di solchi non ha un fondo. Il cuneo nella direzione sagittale ha la forma d'un cuneo, di dietro è profondo, mentre davanti si restringe. Ai due lati del palato, sull'orlo del solco si rileva una piccola sporgenza simile ad una travicella che si dirige verso la cavità della bocca e che di prolunga davanti oltre al solco. Gli imbuto olfattivi non sono affatto sviluppati, non c'è traccia di quelli medi ed inferiori, mentre quello posteriore ha l'aspetto d'una sporgenza a forma di travicella. La fossa nasale possiede un piccolo recesso ed uno grande che si apre dalla parte posteriore. Sarebbe difficile stabilire se il primo corrisponde al »sinus palatinus«, il secondo, invece, potremmo considerarlo come il »recessus inferiori cavi nasi«. Oltre a questi due recessi ce n'è ancora uno nella parte posteriore della fossa nasale, un recesso aperto davanti che corrisponde probabilmente al »sinus sphenoidalis«. Degno di rilievo ancora che nel primo quarto posteriore del tavolato nasale è visibile l'imboccatura del condotto esteriore d'una piccola duplice glandola.

Nel marangone è interessante anche la posizione topografica della glandola lateralis nasi. Mentre negli altri uccelli questa glandola è collocata sopra il globo oculare e partecipa alla formazione della parete orbitale superiore, nel marangone

questa glandola in forma di mezzaluna si trova dinanzi all'occhio e forma la parete anteriore dell'orbita. A differenza degli altri uccelli questa glandola non possiede che un solo canale d'uscita, bene sviluppato, che attraversa la parete laterale, nella lamina tra la fossa nasale e il ductus nasolacimalis, sboccando sopra questo ductus.

Da quanto precede risulta dunque che la cavità nasale di questo uccello è assai primitiva. E' sprovvisto di aperture nasali in comunicazione con la cavità della faringe attraverso la fossa nasale che gli permetterebbero di respirare senza aprire il becco. Verso la cavità della bocca la fossa nasale non è affatto chiusa, ma è in comunicazione con essa per tutta la sua lunghezza, e puo'essere considerata come un sacco a forma di solco di essa.

I particolari finora descritti ci autorizzano a concludere che il marangone è costretto a respirare attraverso la bocca e per conseguenza a tenerla aperta durante il volo, per cui la mucosa della bocca e della faringe è esposta al disseccamento.

La natura provvede ad evitare questo disseccamento tenendo aperto il palato e riunendo le fosse nasali, della bocca e della faringe in modo da formarne una cavità comune e nella parte superiore di questa cavità (fossa nasale) si forma una secrezione abbondante dalla glandola »lateralis nasi«, la quale è chiamata in tal modo ad impedire non il disseccamento della cavità nasale, ma bensì quella della bocca, poichè la via respiratoria passa per la bocca e non per il naso.

ADATOK A BARÁTKESELYŰ (AEGYPIUS MONACHUS L.) TERMÉSZETRAJZÁHOZ

Írta: Dr. THURN-RUMBACH ISTVÁN, Budapest

AZ ALÁBBIÁKBAN közölt megfigyeléseimmal egyrészt a madarak szaglószerve körül keletkezett irodalmat kívánom gyarapítani, másrészt megismertetni egy eddig még nem közölt jelenséget a barátkeselyű életéből.

Midőn 1926 szeptemberében a Beszterce-Naszód megyében lévő Rodnai havasokban jártam, feltűnt az ezen a vidéken csak elvétve mutatózó keselyűnek nagy száma. Az örvendetes jelenségnek magyarázatát abban leltem, hogy

a nyájakat tizedelő szájsz és körömfájásban elhullott birkák tetemein messze vidék szárnyas ragadozói terített asztalra találtak. Szerte-szét heverték elpusztult juhok a havasi legelőt borító, pirosra érett áfonyában, hollókárogtól volt hangos az erdő, a felhőtlen horizonton pedig hatalmas madársereg keringett, midőn első alkalommal a havasra léptem. Tekintve, hogy eddig még nem volt alkalmam Európa ezen legnagyobb ragadozó madarát, a keselyűt zsákmányomul ejtethni, leshely készítésére szántam rá magamat annál is inkább, mert — minthogy a pásztorokat beteg nyájaikkal egyetemben elűzte a járvány — kedvezett az alkalom, hogy az általam kitett döggel leshelyemhez csalthatom majd őket. Egy kivénült fehér lóból lett a csalaték, mely mellett másnap henyefenyőből terebélyes lesernyőt ácsoltunk össze. Nem érdektelen megemlítenem, hogy ilyen alkalomra egyrészt a terephez alkalmazkodó, a lőréstől eltekintve teljesen zárt fedezékre van szükségünk, melyben semmi gyanúsat sem lát az élesszemű madár, másrészt, hogy a hosszas várakozás, illetőleg megfigyelés egy széltől védett és kényelmes búvóhelyet kíván.

A ragadozó madaraknak szinte hihetetlen éleslátása sok esetben nem is annyira az erdő bozótjaiban elhullott prédának közvetlen való megpillantásában áll, hanem bizonyos, a ragadozóktól jólismert körülményeknek jelenlétével is magyarázható. A kíváncsi cinkék rendszeren az elsők, melyek az elhullott vadat hangosan körülropkodik, majd, mintegy varázsütésre megjelennek a mindenütt jelenlévő, vérszomjas legyek, utánuk meg a szajkó következik, hogy fecsegésével egyéb érdekelteknek figyelmét hívja fel, bizonyosságául egy symbiosisnak, melynek nyelvét egyedül az erdő lakói értik. Hogy a keselyűket a dögnél majdnem mindig a hollók szokták megelőzni, az is egy körülmény, mely megkönnyíti az előbbieket, prédájukat hihetetlen messzeségből észrevenni; hisz az elhullott vad felett károga keringő hollók még a vadásznak figyelmét is felhívják és nem egyszer áruelőivá lettek egy-egy már elveszettnek hitt vadászszákmányának.

Első alkalommal még napkelte előtt bújtam el az említett lesernyőben. Eltekintve a hidegtől, mely a havason ebben az időben igen kellemetlen tud lenni, gyönyörű reggel virradt reám. Az alattam fekvő völgyek ködpárával teli mindmegannyi mozdulatlan folyam, csak tompán hatolt át rajtuk a bőgő szarvasoknak impozáns hangja. Most egy uhu kiált, búcsúzva az éjtől, aztán hamarosan virradni kezd a nappal. Szinte jól esik meggémberedett tagjaimnak a lőrésen beszűrődő napsugár és melenget a tudat, hogy most már nemsokára megjönnek a várt keselyűk is. Sokáig nem mozdul semmi, csak a naptól életrekeltek legyek millióinak zümmögése hallik a lódög felett.

Elsőnek két holló érkezik. Hosszasan keringenek a csalaték felett, míg végre egyikük rászáll a dögre és mohón lakmározik, a másik lesernyőm tetején foglal helyet, őrködik, semmi gyanúsat sem sejtve. Ha a madárnak van kifejlett szaglószerve, úgy az elsősorban az elhullott állatokból élő madaraknál lenne kifejlődve, tehát a fölöttem alig félméterre ülő hollónak meg kellett volna éreznie a félelmetes vadász felszálló szagát. Minthogy egyik vadásztársamnak hasonló körülmények közt egy kőszáli sas ült hosszasan a feje felett, bátran következtethetünk ezekből arra, hogy a madaraknak szaglása nincsen.

Néhány nap múlva a hollók ismét megjelentek, a vadászlaból hallottam távoli károgtásukat. Száraz, meleg idő uralkodott, a szarvasok csak éjjel bőgtek, nekivágtam tehát a havasnak, hogy a keselyűk után nézzek. Midőn óvatosan kiléptem a véderdőből távcsöveimmel kémlelve a havas oldalát, a dög körül 4—5 keselyűt láttam gubbasztani, míg a lőtetemen néhány holló hangosan civazkodott. Egy ugrással az erdőben kerestem fedezéket, elhatározva, hogy becser-

készem a jóllakott keselyűket. Fegyveremen kívül lerakva egyéb felszerelésemet, nekivetközve, négykézláb indultam neki a tűző napsugárban. Bizony jól esett, bármennyire sáros is lettem, keresztül másznom egy-egy közbeeső zombékos területen, mely enyhülést hozott a hosszú mászásban véresre karmolt térdeim és kezeimnek. Földön ülő keselyűket becserkészni, melyekre egy a fán ülő holló is vigyáz, nem könnyű dolog; ezúttal mégis sikerült nekem. Végre előttem állott a magányos fenyő, melyet céloomul kiszemeltem; kimerülve rogytam tövébe, hogy a pontos lövéshez szükséges nyugalma megszeressem. Amint kész fegyverrel feltérdelek, meglepéssel látom, hogy jól cserkésztem, mert előttem vagy 80 lépésnyire egy keselyű ül a sziklán, míg mögötte egy kis mélyedésben háromnak csupasz feje látszik. Megcélzom a sziklán ülő őrszemet, már-már elhúzó a ravaszt, midőn éles, elnyújtott fütty hallik, a hollók hirtelen szárnyra kapnak és ha meglepetésből nem szedem össze magam, talán jól megérdemelt prédámat is elveszítem. Lövésemre eltűnik a sziklán ülő madár, golyóm lesodorja, míg a többiek nehézkes ugrásokkal a meredek széléről vetik magukat a völgybe és így kelnek szárnyra. Első pillanatban zsákmányom érdekelt; a szikla mögött kimúltan feküdt éltem első keselyűje. A szokatlanul éles fütty kitől származhatott? Hiába kutatom át a havast, sehol egy ember fia! Nincs is mit keresnie embernek erre, marmota, zerge szintén nem honosak e vidéken, a hang egyedül az őrtálló keselyűtől származhatott, mely valószínűleg ily módon értesítette társait a váratlan veszedelemről. A füttyöt igen élesnek, a jelző sípok hangjára emlékeztető, elnyújtott, kb. két másodperc terjedelműnek észleltem és az a feltevés, hogy a madaraknak viselkedése alapján az a keselyűk vészjeléül szolgál. Mindezt, mint lelkiismeretes megfigyelésemet, ezúton tartottam érdemesnek az ornithologia tudomására hozni, úgy is, mint a szakirodalomban ismeretlen jelenséget.

CONTRIBUTION
TO THE NATURAL HISTORY
OF THE BLACK VULTURE
(AEGYPIUS MONACHUS L.)

By DR. STEPHEN von THURN-RUMBACH, Budapest

MY OBSERVATIONS, described in the following, are meant, on the one hand, to serve as a contribution to the solution of the question raised in regard to the sense of smell of birds and, on the other, as a report on a hitherto unknown phenomena in connection with the Black Vulture.

During my stay in the Rodna Alps (County of Beszterce-Naszód) in September 1926, my attention was roused by the great number of vultures so rarely seen in that place. Their presence could, however, be easily explained by the fact that a great number of dead sheep, having perished with foot and mouth disease, have offered a rich meal

to birds of prey from far and wide. When I first entered that mountain region, the carcasses of sheep laid scattered around on the pastures, amongst the bilberry bushes covered with red berries. From the direction of the woods the croaking of raven was heard and I beheld in the cloudless sky a large flock of birds circling around in the air. As I have never had an occasion to bag any of these big birds, I have prepared a hiding place, a kind of a shelter made of timber and have put the carcass of a grey horse in front of it. For general information I wish to remark that in such cases the shelter must be large enough to hide the hunter entirely, so as not to scare away the exceedingly quick eyed bird.

It is not only the marvellously keen sight of the birds of prey that makes them espy the booty, often hidden in the thicket of woods, but they are fre-

quently attracted by the conspicuous conduct of the other birds grouping around the carcass. The first to appear are the curious little titmice, then the carcass-flies, the jays, revealing the place by the noise they make, followed by the ravens the loud croaking of which often indicates to huntsmen the place where to look for the game which they considered as lost.

The first day I started before sunrise. It was a splendid dawn the beauty of which was, however, somewhat marred by the chilliness of the air which made itself unpleasantly felt. With the rising of the sun my ears were caught by the sound of the buzzing of hundreds of flies covering the carcass of the horse. Then two ravens appeared. After circling around in the air for some time, one of them came flying down on the carcass and at once started feasting. The second one alighted on the top of the shelter to keep watch without, however, noticing anything at all. If birds had a well developed scent this would manifest itself first of all in the case of birds living on carcasses. The raven sitting in a distance of hardly half a metre above my head, should, if it had a sense of smell, noticed my presence. In view of the fact that one of my friends had the same experience with a Golden-Eagle, the assertion that birds are endowed with a sense of smell appears to be rather questionable.

A few days later the ravens reappeared. I could hear their croaking from my shelter. I began to look for the Vultures. Stepping out of my hut I noticed with my glass 4—5 vultures sitting alongside the carcass, on which a few ravens were fighting, loudly clamouring their portion of the booty. Leaning against a lonely fir-tree I caught sight of a vulture sitting on the top of a rock in a distance of about 80 steps and the bald heads of another two vultures protruded from a near hollow of the rock. Taking my gun I aimed at the

watch bird on the top of the rock and was just going to fire when a shrill, drawn whistle was heard making the ravens on the carcass startle suddenly. The same instant I fired and the vulture sitting on the rock tumbled down, whilst the others, with a few clumsy hops jumped off the edge of the rocks into the valley and flapping their wings once or twice disappeared from my sight. Where could the unusually sharp whistle come from? From the vulture only. There was no human being near, nor were any chamois, marmots or mountain rats in that mountain district. It was the vulture watching on the top of the rock which gave the warning whistle to his fellow birds. The sharp, drawn whistle, lasting about two seconds, similar to a signal whistle may, therefore, be taken as the note of warning used in case of danger by these vultures.

BEITRÄGE ZUR NATURGESCHICHTE DES KUTTENGEIERS (AEGYPIUS MONACHUS L.)

Von Dr. STEPHAN von THURN-RUMBACH, Budapest

MEINE unten folgenden Beobachtungen wollen einerseits ein Beitrag zur Frage über den Geruchssinn der Vögel sein, andererseits über eine bisher noch unbekannte Erscheinung aus dem Leben des Kuttengeiers berichten.

Als ich im September 1926 in den Rodnaer-Alpen, im Komitate Beszterce-Naszód weilte, fiel mir die grosse Zahl der hier nur hin und wieder zu beobachtenden Geier auf. Die Erklärung hierzu boten die vielen Kadaver von Schafen, die infolge einer Maul- und Klauenseuche verendet, den Raubvögeln aus weit und breit einen gedeckten Tisch bereiteten. Als ich zum erstenmal das Gebirge betrat, lagen zwischen den mit roten Früchten behangenen Preiselbeerbüschen zerstreut die Schafkadaver auf den Alpenmatten, vom Walde her ertönte Rabengeschrei und

auf dem wolkenlosen Himmel sah ich eine grosse Vogelschar kreisen. Da ich diesen grossen Geier zu erlegen bisher keine Gelegenheit hatte, bereitete ich ein Versteck, einen grossen Schirm aus Krummholz und legte zur Anlockung einen Schimmel aus. Ich möchte hierbei bemerken, dass der Schirm, wenn er dem Zwecke entsprechen soll, den Jäger ganz verdecken muss, um den scharfäugigen Vogel nicht zu vergrämen.

Das fast unglaublich scharfe Sehen der Raubvögel ist es nicht allein, welches sie die oft im Waldesdickicht verborgene Beute erspähen lässt, sondern sie werden auch durch das Gebahren der um das Aas sich versammelnden Vögel dorthin gelockt. Da erscheinen zuerst die neugierigen Meisen, dann die Schmeissfliegen, die Eichelhäher mit ihrem Geschrei den Ort ver ratend, nicht minder die Raben, die mit ihrem Geschrei selbst dem Jäger schon oft den Platz einer bereits verloren geglaubten Jagdbeute anzeigen.

Den ersten Tag begab ich mich schon vor Sonnenaufgang in den Schirm. Es war ein herrlicher Morgen, der hereinbrach, nur machte sich die Kälte unangenehm bemerkbar. Mit Aufgang der Sonne höre ich das Summen unzähliger Fliegen über dem Pferdekadaver. Zuerst erscheinen 2 Raben.

Nach längerem Kreisen setzt sich der eine auf das Aas und beginnt mit dem Schmause, der zweite setzt sich auf das Dach des Schirmes und hält Wacht, ohne etwas Verdächtiges zu bemerken. Hätten die Vögel ein gut entwickeltes Geruchsorgan, so müsste dieses bei den vom Aase lebenden Vögeln am ehesten in Aktion treten. Der kaum einen halben Meter über mir sitzende Rabe hätte daher mich wittern müssen. Da einem Jagdkollegen ein gleicher Fall mit einem Steinadler passierte, können wir den Vögeln wohl einen Geruchssinn absprechen.

Nach einigen Tagen erschienen wieder die Raben, deren Geschrei ich aus der Jagdhütte vernahm. Ich brach auf, um nach den Geiern zu sehen. Aus der Schonung hinaustretend, bemerkte ich mit dem Jagdglas 4—5 Geier neben dem Aase hocken. Am Kadaver zankten sich einige Raben mit lautem Geschrei. Mich an eine alleinstehende Fichte her anpüschend, gewahrte ich auf 80 Schritte einen Geier auf einem Felsen sitzen, und weiter aus einer kleinen Vertiefung ragten die kahlen Köpfe von noch 3 anderen Exemplaren hervor. Ich nehme den auf dem Felsen sitzenden Wächter aufs Korn und will eben losdrücken, da ertönt ein scharfer, gezogener Pfiff und die Raben erheben sich plötzlich. Aber schon Kracht mein Schuss und der am Felsen sitzende Geier stürzt, während die übrigen mit schwerfälligen Sprüngen sich von der Felsenkante ins Tal werfen und ihre Schwingen entfaltend, meinen Blicken entschwinden. Woher konnte der ungewöhnlich scharfe Pfiff gekommen sein? Doch nur von dem Geier. Es waren weder Menschen im Gebirge, noch kommen dort Murmeltiere oder Gamsen vor. Der Wache haltende Geier warnte also mit diesem Pfiff seine Genossen.

Es dürfte also dieser scharfe, gezogene, etwa 2 Sekunden dauernde Pfiff, welcher an den Ton einer Signalpfeife erinnert, der Warnungsruf dieser Geier sein.

CONTRIBUTION A L'HISTOIRE NATURELLE DU VAUTOUR MOINE(AEGYPIUS MONACHUS L.)

Par le Dr. ÉTIENNE de THURN-RUMBACH, Budapest

MES observations décrites plus loin ont pour but d'une part d'apporter une contribution à la question de l'odorat chez les oiseaux et d'autre part de relater un phénomène resté inconnu jusqu'ici dans la vie du vautour moine.

En septembre 1926, pendant un séjour dans les montagnes de Rodna, dans le comitat de Beszterce-Naszód, je fus frappé par le grand nombre de vautours, fort insolite en cette région. L'explication de ce phénomène était fournie par de nombreuses charognes de moutons, victimes de la fièvre aphteuse qui offraient aux oiseaux de proie venus de tous côtés une table bien servie. Quand j'arrivai pour la première fois dans la montagne, les charognes de moutons gisaient dispersées dans les prairies, entre les buissons d'airelles chargées de fruits rouges, du côté des forêts retentissaient des croassements et dans le ciel sans nuage tournoyait un grand vol d'oiseaux. N'ayant jamais eu jusque là l'occasion d'abattre ce grand vautour, je me préparai une cachette (un grand écran en bois tors et je dépeçai un cheval pour attirer les oiseaux). A ce propos il est bon de remarquer que l'écran doit, pour atteindre son but, cacher entièrement le chasseur, afin de ne pas mettre en défiance un oiseau à la vue aussi perçante.

Ce n'est pas seulement le sens de la vue, développé chez eux dans une proportion presque incroyable, qui permet aux oiseaux carnassiers d'apercevoir leur proie, cachée souvent dans les fourrés: fréquemment aussi ils sont avertis par les allées et venues des oiseaux rassemblés autour de la charogne. Les premiers qui apparaissent en pareil cas sont les mésanges, curieuses, puis les mouches à viande, les geais trahissant le lieu par leur cris, mais aussi les corbeaux, dont les clameurs ont plus d'une fois indiqué au chasseur lui-même l'endroit où retrouver une pièce qu'il croyait déjà perdue.

Le premier jour, je me rendis à l'affût au point du jour. C'était par une splendide matinée, mais par un froid assez désagréable. Au lever du soleil j'entends bourdonner d'innombrables mouches au dessus du cadavre de cheval. Tout d'abord apparaissent deux corbeaux. Après avoir longstems tournoyé, l'un s'abat sur la

charogne et commence le festin. le second se pose sur le toit de mon abri et fait le guet, sans rien remarquer de suspect. Si les oiseaux avaient l'odorat bien développé, c'est chez ceux qui vivent des charognes que ce sens devrait surtout entrer en action. Posé à peine un demi-mètre au dessus de moi, mon corbeau aurait donc dû flairer ma présence. Un chasseur de ma connaissance ayant eu avec un aigle doré la même aventure que moi avec mon corbeau, nous sommes réellement au droit de refuser aux oiseaux tout sens de l'odorat.

Au bout de quelques jours les corbeaux reparurent et j'entendais leurs cris du fond de mon abri. J'en sortis pour épier les vautours. Sorti des couverts, j'aperçus 4—5 vautours posés près de la charogne, auprès de laquelle quelques corbeaux se querellaient aussi avec de grandes clameurs. Après m'être plissé jusqu'à un sapin qui s'élevait à l'écart, je vis à 80 pas un vautour posé sur un rocher et plus loin, sortant d'un faible renfoncement, les têtes chauves de trois autres individus. Je mets en joue le guetteur posé sur le rocher et me dispose à presser sur la détente, quand retentit un sifflement strident et prolongé et les corbeaux prennent tout à coup leur vol.

Mais déjà le coup est parti et le vautour au rocher est précipité dans le vide, tandis que, en sautant lourdement, les autres se jettent de la crête des rochers dans la vallée, déploient leurs ailes et disparaissent à mes regards. D'où pouvait venir ce coup de sifflet extraordinairement strident, si ce n'est du vautour? Il n'y avait dans la montagne aucun homme et l'on n'y rencontre non plus ni marmotes ni chamois. Le vautour qui montait la garde avait donc averti ses compagnons en poussant ce sifflement. Ce sifflement strident, prolongé, durant environ deux secondes et qui rappelle le son d'un sifflet à signaux, serait donc le cris, au moyen duquel les vautours s'avertissent du danger.

CONTRIBUZIONE ALLA STORIA NATURALE DELL'AVVOLTOIO (AEGYPIUS MONACHUS L.)

Articolo del DOTT. STEFANO di THURN-RUMBACH,
Budapest

CON LE mie osservazioni descritte più sotto desidero contribuire all'arricchimento della letteratura sorta intorno all'organo dell'odorato degli uccelli da una parte, e dall'altra far conoscere un fenomeno finora sconosciuto della vita dell'avvoltoio.

Nel settembre del 1926, durante un soggiorno nelle montagne di Rodna, nel comitato di Beszterce-Naszod, fui sorpreso dal grande numero di avvoltoi, fatto insolito in questa regione. La spiegazione di questo fenomeno mi è stata fornita dal gran numero di carogne di montoni, vittime della febbre epizootica, che offrivano un desco ben bandito agli uccelli di rapina venuti anche dalle più lontane regione. Quando vi arrivai per la prima volta, le carogne dei montoni giacevano disperse per le praterie e nei cespugli, le foreste echeggiavano dal gracchiare dei corvi e sull'orizzonte senza nuvole volava un enorme esercito d'uccelli. Considerando che fino allora non ebbi mai occasione di abbattere un avvoltoio preparai un nascondiglio, accanto al quale collocai un cavallo bianco per attirarvi gli uccelli. A questo proposito occorre rilevare che il nascondiglio dev'essere ben coperto, affinché l'uccello dalla vista acuta non veda nulla di sospetto.

La vista incredibilmente acuta degli uccelli rapaci si manifesta in molti casi non tanto nello scorgere la loro preda caduta nei cespugli, quanto nella presenza di circostanze ad essi ben note. Ordinariamente le curiose cingallegre sono le prime che cinguettando volano intorno alla carogna, seguite subito come per incanto dalle mosche assetate di sangue, e quindi, dalla ghiandaia per richiamare con il suo stridere l'attenzione degli interessati. Il fatto che presso la carogna

gli avvoltoi siano sempre preceduti dai corvi costituisce una circostanza che facilita il compito dei primi con lo scorgere la preda da distanze incredibili; il gracchiare dei corvi volanti intorno alla selvaggina richiamano anche l'attenzione del cacciatore e più d'una volta gli indicano la direzione dove si trova la preda ch'era già ritenuta perduta.

La prima volta mi nascosi nel nascondiglio dianzi citato prima del levar del sole. Prescindendo dal freddo, era una splendida mattina. Per lungo tempo tutto era calmo, si sentiva solo il ronzare di innumerevoli mosche sopra il cadavere del cavallo. A tutta prima sono giunti due corvi. Si aggirarono lungamente sopra l'esca, finchè uno di essi scese sul cadavere banchettando avidamente, l'altro invece si era collocato sul tetto del mio nascondiglio senza rimarcare nulla di sospetto. Se gli uccelli hanno l'odorato bene sviluppato questo si riferisce principalmente agli uccelli che vivono di carogne, quindi il corvo che stava a mezzo metro sopra di me avrebbe dovuto sentire la mia presenza. Poichè in identiche circostanze sopra la testa di un cacciatore di mia conoscenza si era posata lungamente un'aquila dorata, abbiamo il diritto di dedurre che agli uccelli manca il senso dell'odorato.

Alcuni giorni dopo riapparirono i corvi, il cui lontano gracchiare si sentiva fino al mio rifugio. Andai verso le montagne per spiare gli avvoltoi. Uscito cautamente dal nascondiglio, spiando col cannocchiale le falde della montagna, vidi accovacciati intorno alla carogna 4—5 avvoltoi, mentre sulla carogna alcuni corvi litigavano con grande clamore. Braccando presso un abete isolato davanti a me a ottanta passi si era posato su una roccia, mentre nel piccolo fosso accanto si scorgeva le teste calve di altri tre avvoltoi. Punto sulla sentinella che stava sulla roccia, sto scattando il grilletto, quando si sente un fischio prolungato e acuto ed i corvi prendono di colpo il volo. Ma diggià il colpo è partito e l'avvoltoio

toio dalla roccia è precipitato nel fosso, mentre gli altri saltando goffamente dalla cresta della roccia si gettano nella valle spiegando in tal modo le ali. Da chi poteva provenire il fischio acuto? Nessuna traccia di uomini ed in quella regione non vi sono ne marmotte ne camosci. Era dunque l'avvoltoio che faceva

da guardia che avverti i suoi compagni dell'improvviso pericolo. Trovai che il fischio acutissimo e prolungato, simile al suono del fischietto di segnalazione, ebbe la durata di circa due secondi, e suppongo che in base al contegno degli uccelli esso serva da segnale d'allarme per gli avvoltoi.

MIÉRT KELL VÉDENÜNK A MADARAKAT?

Írta: Dr. DORNING HENRIK

HERMAN OTTÓ nagyobb előadást tartott a Természettudományi Társulat állattani szakosztályának 1910. évi márciusi ülésén. »A hortobágyi sáskajárás biológiai tanulságai« címen azt fejtegette, hogy a sáskaveszedelem leküzdésében elsősorban a madarakra kell számítanunk s ezért a megfelelő madársereg hiányát gépekkel kipótolni nem lehet.

A lecsapolások nemcsak szikkadtá teszik a földet s így elősegítik a sáska terjeszkedését, hanem a madarakat is megritkítják s így adott alkalommal kevesebb a sáskapusztító.

A felszólalás nyomán keletkezett vita ötletéből magam is foglalkoztam a kérdéssel egy cikkben (»A madármunka meg a sáska«), amely a »Vadászat és állatvilág« (Zoologiai Lapok) 1910. évi XII. évfolyamában (105. oldal stb.) jelent meg, s szintén alkalmat adott rövidebb eszmecsere.

Amit akkor helyesnek vallottam, arról ma sem változott meg a felfogásom. Részben ismétélhetem tehát.

Földünk felületi részére — a belső tektónikus, vulkánikus eredetű erők leszámításával — a levegő, a víz és a napfény hatnak a legjobban. Hat azután az élők világa s ennek sorában nem utolsónak az ember. Akadt olyan geologus, aki az ember működését külön tényező gyanánt vette számba, s nem alaptalanul, mert mindenki tudja, hogy nagy gátak emelése, vizek szabályozása, lecsapolása, erdők írtásának következményeképpen egész tájak alakulata, sőt időjárásbeli sajátossága is megváltozott.

Egyegy kisebb-nagyobb földrészlet növényi és állati élete alkotja az életközösséget (biocoenosis). Ennek minden tagja, az organismusok minden faja, kölcsönös függésben áll s az egész életközösség oda tapad az adott terület geológiai alakulásához, klimatikus sajátosságaihoz. Keretein belül ismeretlen a haszon, ismeretlen a kár fogalma. A nivelláló erő gyanánt működő létküzdelem fenntartja az egyensúlyt: a biocoenosis külső képét. Ha átmenetileg egyik-másik faj túlságosan szaporodnék, megszáporodnak a rovására élő organismusok is és csakhamar rendes határai közé szorítják. Természetes, hogy geológiai, klimabeli változások során megváltozik az életközösség arculata is, de ez jobbra lassan, fokozatosan áll be, úgy, hogy emberileg mérhető időn belül rendszerint a kölcsönös feltételezettség alkotta egységet látjuk.

Az ember gazdasági munkája megzavarja a természet nivelláló erőinek önkéntelen működését. Nemcsak a föld kérgét forgatja ki szűzi érintetlenségéből, hanem egyes növény- és állatfajokat mesterségesen elszaporít a többiek rovására. Megbontja az életközösséget, mert érdeke ellen való, hogy természetett növényeit,

tenyésztett vagy óvott állatait azok szintén elszaporodott ellenségei a régi szűkebb határok közé szorítsák vissza. Gazdasági szempontból így keletkezik a közvetlenül hasznos és közvetlenül káros növény- és állat fogalma.

Azonban, ha igaz, hogy ellenségeim azok az állatok és növények, amelyek a házi vagy óvott állatok vagy a gazdasági növények rovására szaporodnak, akkor bizonyos jó barátaim, amelyek az előbbieket megsokasodásának állanak az útjában. Ezzel eljutottunk a közvetve hasznos növény- és állat fogalmához is.

A gazdálkodó azonban úgy okoskodik, hogy nem várhatja be, amíg az elszaporodott kártevőket természetes ellenségeik ismét a régi határok közé szorítják vissza, sőt neki, aki egyre több területet forgat ki természetes érintetlenségéből, az is baj, ha a régi határok közt maradnak meg, mert teljes kipusztításuk volna az érdeke. Ezért kell technikai és techniko-chemiai eszközökhöz nyúlnia, hogy az általa teremtett mesterséges állapotot mesterséges eszközökkel tartsa fenn.

Már most azon sokat lehet vitatkozni, hogy ezek a mesterséges eszközök egymagukban elegendők-e, gazdaságosan alkalmazhatók-e, de azt senkisé nem tagadhatja, hogy még alkalmazásbavételük mellett sem mindegy az, vajjon van-e például a sáskalepte területen néhány ezer pásztormadár, gólya, vércse stb. is, vagy pedig nincsen.

Nagyon meg kell szívlelni az intelmet, hogy mindig gondoljunk a gazdasági munkákat támogató állatokra is, ne vegyük el feltétlen szükség nélkül az életfeltételeiket, mert csak így remélhetjük, hogy adott esetben kellő számban kéznél lesznek. A lecsapolás például, sőt a folyószabályozás is, ha nem jár együtt megfelelő öntözőművek létesítésével, a talaj teljes kiszáradását eredményezheti, ami egyéb káros következményen felül sok fészkelő madarat is üldöz, s így megfoszt bennünket nagyszámú rovarpusztítótól.

Az eddig elmondottak szerint nem kellene szükségszerű ellentétnek lennie a mesterséges növényvédelem és a kártévő pusztítás módszerei s a madarak munkájának igénybevétele és megbecsülése közt. Fájdalom, a gyakorlatban meg van ez az ellentét, mert újabban olyan mérges anyagokat használnak a rovarok és növényi élősködők irtására, amelyek számos madarat is megölnek.

Afrikának déli részein igen sok gólya pusztult el a mérgezett sáskáktól s az a nagyarányú védekezés, amelyet a franciák kénytelenek kifejteni az utóbbi években Észak-Afrikában, szintén számos rovarévi madár halálát okozhatja.

Érdemes volna foglalkozni a kérdéssel, nem lehetne-e más olyan megfelelő védekező és irtó anyagot találni, amely nem ártana a madaraknak.

Az eddigiekben úgy vettem a dolgot, mintha a madarak nagy részének hasznos vagy káros volta teljesen tisztázva volna. Ez sem áll azonban, mert egyrészt nagyon különbözők a gazdasági érdekek, másrészt helyenként és időnként kárt okozhat olyan madár is, amelyet általánosságban hasznosnak tartunk. A gólya hasznos a földművesnek, de károsnak tartja a vadász. A seregély hasznos a fészkelő helyénél meg a gulya körül, de kárt okozhat a szőlőkben. Még összefoglaló gazdasági szempontból is vitás némely madárfaj hasznos vagy káros volta, egyes rovarévi madarak pedig azt vetik újabban a szemükre, hogy nagyjából közömbös vagy éppen hasznos rovarokat fogdosnak.

Így állván a dolog, nagyon ingatag alap az, ha csupán azért kérünk védelmet a madarak számára, mert gazdálkodásunknak hasznosak. Szinte azt kell mondanom, hogy ezt csak taktikai szempontból kell elsősorba helyezni, számolva azzal, hogy akad elég ember, akinek cselekvését túlnyomórészt materiális megfontolások irányítják.

Nem szabad azonban lemondanunk arról a hitről, hogy a lelki élet finomodásával ismét meg kell találnunk az utat vissza a természethez, a természet megbecsüléséhez. Biztató jelenség, hogy hovatovább egyre több természetvédelmi park, reservatió létesül, hogy polgárjogot nyer a természeti emlék fogalma csakúgy mint a műemléké.

Minden földterületnek mind a többé-kevésbé állandó mint a változó madárvilága hozzá tartozik annak a területnek az arculatához. Ha csak egy fajt is kipusztítunk, vagy kiüldözünk belőle, szegényebb lesz a bennünket környező természet, szegényebb lesz maga az élet.

A zümmögő, szállongó rovarokon kívül nincs más állat, amely annyira érzékeltetné velünk azt, hogy él a természet, mint éppen a madár. Ne is beszéljünk a madárdalról, a színpompás tollruhákról, mint legtisztább esztétikai élvezetünk tárgyairól, hanem gondoljunk pusztán a madarak örökös mozgására, a levegőben való szállongására, amely nélkül olyan üres, olyan elhagyott volna a legszebb erdő, a legzöldebb rét is.

A szarka bizonyos inkább kárt okoz mint hasznot, de nekem nagyon fájna, ha meg kellene élnem, hogy az utolsó is eltűnik szemem elől.

A Tízparancsolat azt mondja: Ne ölj! Én azt úgy értem, hogy ne ölj meg semmi élőlényt se, ha elkerülheted. A vadász gondolja meg, hogy egy-egy zordon tél, hideg tavasz vagy nagy vihar százszor több kárt tesz a vadban, mint a ragadozók együttvéve, ha pedig sikerülne kiirtania minden ragadozót, annak a vadállomány adná meg az árát, mert elkorcsosulna. A ragadozók nagyjából nem a legvirgoncabb, legerősebb s így a fajfenntartás céljából legértékesebb egyedeket szokták elfogni, hanem a lassúakat, a gyengéket, a betegeseket. A gazda se irigyeljen minden gabonát és minden gyümölcszemet a madaraktól, mert mindent úgy sem takaríthat be s az időjárás neki is sokkal nagyobb károkat okoz. Ám akadályozzuk meg a nekünk kellemetlen madarak elszaporodását, de ne írjunk egyetlen fajt sem.

A mai emberiség az utódainak is tartozik valamivel. Ne vegyük el tőlük a természet pótolhatatlan szépségeit. Ne pusztítsuk a madarakat, mert az egyszer kiirtott madárfaj örökre meghalt. Vele a földi élet teljessége lett szegényebb, a nagy, a végső elmúlás közeledett hozzánk egy lépéssel.

Védenünk kell a madarakat nemcsak azért, mert egyesek hasznosak, hanem azért is, mert esztétikai értékek, mert az élő természet legigazibb megtestesítői.

WARUM WIR DIE VÖGEL SCHÜTZEN MÜSSEN

Von Dr. HEINRICH DORNING

IN DER BIOCÖNOSE eines gegebenen Erdstriches steht jedes Glied miteinander in Wechselbeziehung und das Ganze ist an die geologische Formation und klimatische Eigenheiten des betreffenden Gebietes gebunden. Hier sind die Begriffe Nutzen und Schaden unbekannt. Der als nivellierende Kraft wirkende Daseinskampf erhält das Gleichgewicht: das äussere Bild der Biocönose. Die selbsttätigen

nivellierenden Kräfte der Natur werden durch die ökonomische Arbeit des Menschen gestört. Es entstehen aus wirtschaftlichen Gründen die Begriffe: nützliche und schädliche Tiere und Pflanzen. Der Oekonom kann nicht warten, bis die vermehrten Schädlinge von ihren natürlichen Feinden in die alten Schranken zurückgedrängt werden, es wäre sogar die gänzliche Vernichtung jener in seinem Interesse. Er greift daher zu technische und technisch-chemische Mittel, um die durch ihn geschaffenen künstlichen Verhältnisse mit künstlichen Mitteln auf-

recht zu erhalten. Dabei kann die Mit-
hilfe der die wirtschaftliche Arbeit unter-
stützenden Tiere nur erwünscht sein. Es
ist zu bedauern, dass die neuzeitlich
benützten Giftstoffe beim Vernichtungs-
kampf gegen die schädlichen Insekten
und Pflanzen auch vielen insekten-
fressenden Vögeln den Tod verur-
sachen können. Darum wäre es ange-
zeigt nach anderen derartigen Stoffen
zu suchen, welche für die Vögel un-
schädlich wären.

Die Nützlichkeit oder Schädlichkeit
vieler Vögel ist noch nicht völlig geklärt.
Die wirtschaftlichen Interessen sind sehr
verschieden und es werden stellen- und
zeitweise auch die allgemein nützlich ge-
haltenen Vögel schädlich. Der Storch
nützt dem Ackerbauer, dem Jäger schadet
er. Der Star ist am Brutort und bei
den Viehherden nützlich, kann aber in
den Weinbergen schaden. Auch vom zu-
sammenfassenden ökonomischen Stand-
punkt ist der Nutzen oder Schaden ein-
zelner Arten fraglich und einigen Insek-
tenfressern wird neuerdings nachgesagt,
dass sie meist indifferente oder gar nütz-
liche Insekten verzehren. Unter solchen
Verhältnissen wäre es verfehlt die Vögel
bloss ihres wirtschaftlichen Nutzens we-
gen zu schützen. Wir müssen diesen
wirtschaftlichen Nutzen vielmehr so-

zusagen nur aus taktischen Gründen in
erster Reihe erwähnen, da viele Menschen
sich in ihrem Handeln nun einmal grös-
serenteils von materiellen Gesichtspunk-
ten beeinflussen lassen. Doch dürfen wir
den Glauben nicht verlieren, dass wir
mit dem Verfeinern des geistigen Lebens
den Weg zur Natur zurückfinden und
diese besser schätzen werden. Die an
Zahl immer mehr zunehmenden Natur-
schutzparke, Reservate lassen hoffen, dass
der Begriff Naturdenkmal sich ebenso
einbürgern wird als der Begriff Kunst-
denkmal. Zur Charakteristik eines jeden
Gebietes gehört auch die Vogelwelt.
Wenn wir auch nur eine Art ausrotten
oder vertreiben, machen wir dadurch die
uns umgebende Natur ärmer. Ohne Vö-
gel wäre der schönste Wald und die
schönste Wiese leer und verlassen. Man
töte kein Tier unnützigweise. Auch
die Raubvögel sind für den Wildbestand
wichtig, weil sie die schwächeren Exem-
plare ausmerzen. Die heutige Mensch-
heit ist auch der Nachwelt etwas schul-
dig. Nehmen wir ihr nicht die unersetz-
liche Schönheit der Natur.

Wir müssen die Vögel nicht nur
darum schützen, weil einzelne nützlich
sind, sondern auch, weil sie ästhetische
Werte als wahrhaftigste Verkörperer der
lebenden Natur darstellen.

AZ ERDEI SZALONKÁRÓL (SCOLOPAX RUSTICOLA)

Írta: nozdroviczi NOZDROVICZKY LAJOS

A FIATAL vadászgeneráció tudákossága meséli, hogy az erdei szalonkának két faja él — és pedig a kisebb testű, a kékes és sárga lábú —, továbbá, hogy minálunk évente kétszer költ; sőt vannak, kik éjnek idején csoportosan is vonulni látták.

Mikor mindezen — a tudományos ornithologia által már megoldott — kérdésekre gyakorlati alapon felelni óhajtok, megjegyzem, hogy 55 évvel ezelőtt löttem az első erdei szalonkát, hogy 17 tavaszkor Szlavonia és Horvátország kiváló szalonkázó területein, a Száva melléki erdőkben és a daruvári Jankovich grófnak közel százezerholdas Daruvár, Sirac és Uljaniki uradalmaiban vadásztam és három ízben követtem kedvenceimet otthonomtól — a Kárpátoktól — délre, az Adria és Földközi-tenger partvidékeire és szigeteire.

Normális közép-európai megfigyelésekről lévén szó, az egyes, kivételes és rendkívüli időjárás alkalmával gyűjtött adatokat figyelembe nem veszem.

A tengeren, Karszton átkelt és sietve mihozzánk elsőnek érkező erdei szalonkák soványak; ezeket kvártélycsinálónak nevezi a vadászember. A későbben érkezőket az ébredező természet már terített asztallal fogadja, ezeknek tolla is berzengősebb, mert húsrakapottak, buksifejűek és a vadásznyelv is bagolyfejűeknek tiszteli őket. Súly szerint a különbség 100 grammig variál. Hogy a súlykülönbséget főleg a hiányos táplálkozás és az utazás fáradalmi szülik, azt bizonyítja az őszi vonulás, mikor az öregek közt nincsen súlybeli különbség. A lábak színét pedig a kor és az alkalmazkodás törvénye alkotja.

Tavaszkor, az erdei szalonka hazafelé vonulása átlag négy hétig tart és a zöme szeles időben mindig szél ellen vonul, és pedig lavirozva, mint a vitorlászajó. Bora és Tramontana hozza, Grecco és Sirocco viszi a szalonkákat.

Vadászbarátaimmal sokszor virrasztottam holdvilágos éjszakákon, de soha 3—5 — a tojót követő hímek — szalonkánál többet egy csapatban vonulni nem láttam, ha pedig nagyobb csapatot látni véltem, ezt nem tudtam kétséget kizáró módon bizonyítani.

Korán párosult, sérült és száz ok miatt visszamaradt szalonka ott költ, hol az ösztöne fészekrakásra nógatja; innen van, hogy költő szalonka minden közép-európai zónában lelhető, de az igazi költőhelye ama magasabb hegyvidék, hol a moha még a forró nyáron is bogaratziliztát termő nyirkosságban tartja a talajt. A szalonka másodszori költésének kérdését csak gyűrűzött példányok dönthetnék el.

Június és júliusi esti lesen nem egyszer gyönyörködtem a havasok és törpe fenyő aljában húzó szalonkáknak és kedves emlékem egy június végi cserkészlet, mikor a természetet imádó Demián Elek és Kocyan Antal ornithologus társaságában, az 1700 m magasságban épült vadászház előtt egy békésen turkáló malacos vaddisznó fölött láttunk erdei szalonkát húzni.

Közép-európában az erdei szalonkák őszi vonulása kétszer annyi ideig tart, mint tavaszkor.

Fáradság, párzás, élelemhiány nem bántja őszi időben az erdei szalonkát és rendes időjárás idején nincs miért hogy siessen. Csak egy esetet tudok — melyet félszázéves szalonkavadász-megfigyeléseim legértékesebbjének tekintek —, azt 1922 október 14-ben észleltem.

Szokoly Alajos bernecei lakos hívott szalonkalesre, mondván, hogy életében nem látott annyi erdei szalonkát egy esti lesen húzni.

— Mennyit láttál? — kérdém.

— Talán ötvenet! — volt a válasz és az igenlően bólintgató fiára tekintett, ki vele vadászott. Tamáskodva néztem a különben megbízható vadászra és ígértem, hogy másnap jövök.

Egy mély völgynek szemközt fekvő oldalát álltuk el.

Szóról-szóra igaz. Szokoly Alajos 43 db erdei szalonkát látott, én pedig — ki fiával vele szemben lestem — 31 db-ot olvastam. Egyetlen erdei szalonka sem repült a hegyoldalban, hanem valamennyi egyenként, a hegyek felől, nagy magasságban és feltűnő sietősen keresztezte a völgyeket és a hegyek hátát, de a sok szalonka dacára csak én tudtam kettőt löni, mert a többi lőtávolon kívüli magasságban, délnek, az Ipoly-folyó völgye felé repült. Mintha veszedelem kergette volna azt a sok hegy-völgyön át, szokatlan módon vonuló szalonkát és énram ez a természetbeli jelenség azt a benyomást keltette, mintha az éhség kergetné őket mélyebben fekvő folyómenti, szóval nedvesebb területre.

Másnap az Ipoly-folyócska mentén elterülő és mélyebben fekvő kisebb-nagyobb füzésekben akadtam szalonkákra oly helyen, hol azelőtt híre sem volt.

Az erdei szalonka hímje nem hivalkodik a nőstényénél külön tollazattal és színe formája és súlya szerint nem lehet nemét meghatározni. Ha azonban a szalonka hosszában, a végbélig fektetjük ujjunkat, úgy — kellő gyakorlat mellett — könnyen kiérezhetjük a hímét jelző és a hasfalat belül keresztező vonalat.

Nincsen az egész földkerekségen az erdei szalonkánál zárkózottabb életű és diszkrétebb ruhájú madár és ha a vérbeli ornithologust a lepkeszerű hajnalmadár meglátása örömpírba borítja, szintúgy megélnékül a vadászember szemelke, ha az erdőknek misztikus életű hosszúcsőrű madara váratlanul kilebben és el eltűnik az erdő mélyében.

ÜBER DIE WALDSCHNEPFE (SCOLOPAX RUSTICOLA)

VON LUDWIG NOZDROVICZKY VON NOZDROVICZ

VERFASSER verfügt über reiche, 55jährige Erfahrungen auf dem Gebiete der Schnepfenjagd, besuchte während 17 Frühlinge die berühmten Schnepfenjagden an der Szave und die Domänen der Grafen Jankovich bei Daruvár, Sirac und Uljaniki. Die ersten über den Karst herüberkommenden Frühjahrszügler sind mager, die späteren wohlbeleibt, da dieselben bereits ein wohlgedeckter Tisch wartet. Der Gewichtsunterschied variiert bis 100 g. Während des Herbstzuges ist ein

Gewichtsunterschied bei den Altvögeln nicht bemerkbar. Im Frühlinge ziehen die meisten gegen den Wind. Verfasser konnte während seiner zahlreichen nächtlichen Anstände bei Mondschein nie mehr als 3—5 Schnepfen — dem ♀ folgende ♂♂ — in einer Gesellschaft ziehend sicher beobachten. Bekanntlich verläuft der Herbstzug viel langsamer als der Frühjahrszug und Verfasser konnte bloss einmal, am 14. Oktober 1922 bei Bernece 31 einzeln hoch in der Luft von den Bergen herabkommende, ziehende Schnepfen beobachten, welche die Täler auffallend rasch durchquerten und nach Süden dem Ipoly-Flusse zustrebten.

APRÓ KÖZLEMÉNYEK — KURZE MITTEILUNGEN

Reminiscenciák Herman Ottóról. 1863-ban Kőszeg városában töltöttem édesanyámmal vakációt, nagybátyám chernelházi Chernel Kálmának ősnemesi házában, aki édesatyja volt a mi felejthetetlen Chernel Istvánunknak. Ő maga is kedvelte és foglalkozott a madarakkal. Ugyanaz időben volt egy fotográfus Kőszegen, Herman Ottó volt a neve. Chernelék házában tanulta megszeretni a madárvilágot. Innen indult ki az elhatározása, szeretete, vasszorgalma, hogy kiképezze magát úgy az ornithológiában, valamint a természettudomány összes ismereteiben. Emlékszem, hogy Chernelék családi körében talán már akkor, de mindenesetre valamivel később is hallottam, mennyire kedveli »az a fotográfus« a madarakat. Körülbelül 12 év múlva, mikor ő a halászat monográfiájának szolgálatában nagy kutatásait, megfigyeléseit tette, vagy két hónapig családi házunk szeretett vendége volt Velencén. Megboldogult két idősebb fivéremmel áhítatosan csüngtünk az Ő szaván, az Ő éles, természetbe

Erinnerungen an Otto Herman. 1863 verbrachte ich mit meiner Mutter die Ferien im altadeligen Hause meines Onkels, Koloman Chernel von Chernelháza, Vater unseres unvergesslichen Stephan v. Chernels zu Kőszeg. Zur selben Zeit lebte dort ein Photograph, Otto Herman war sein Name. Im Hause der v. Chernels — Koloman von Chernel interessierte sich ebenfalls für die Vogelkunde — lernte Herman die Vogelwelt lieben. Hier fasste er den Entschluss, sich der Ornithologie und den übrigen Naturwissenschaften zu widmen. Ich erinnere mich bereits damals, oder etwas später im Familienkreise der v. Chernels von dem grossen Interesse zur Vogelwelt »dieses Photographen« gehört zu haben. Etwa 12 Jahre nachher, als er für sein grosses Werk über die ungarische Fischerei Beobachtungen sammelte, war er etwa 2 Monate ein lieber Gast unseres Familienhauses zu Velence. Mit meinen verstorbenen älteren Brüdern lauschten wir andächtig seinen Worten und bewun-

belátó tekintetén és zászlóként lobogó, már akkor fehéredő haján. Természetesen a Velencei-tó halásznépségével együtt mi is a legnagyobb készséggel adtunk felvilágosításokat a tó szabályozatlan részleteiről, azoknak és a halásznépségnek helyi érdekű kifejezéseiről. Nemsokára úgy ő, mint Lajos bátyám is bekerültek a parlamentbe. Mindketten a függetlenségi párthoz tartoztak. Kettőjük között benső barátság és megértés létesült. Lajos bátyám országoshírű, közkedveltségű humorral rendelkezett. Csipkedéseivel nem kímélt sem ellenséget, sem jóbarátot. De soha senkit nem sértett meg, talán még azt is megbocsátották volna neki. Történt egy alkalommal, mikor turbulens ülések voltak, hogy Herman Ottó stiláris módosítást ajánlott. A nagy lármában alig vették észre, hogy mit beszél. Ekkor Lulu bátyám odarohant hozzája, hevesen megszorítá kezét, megölelte őt és ékes szavakban gratulált neki. Herman Ottó csodálkozva kérdezte, »de hát miért gratulálsz?« »Mert nem hallottad magadat, hogy milyen badarságot beszéltél«. Köztudomású, hogy Herman Ottó süket volt.

1891-ben nagy megtiszteltetés érte velencei otthonomat. A nemzetközi II. ornithologus kongresszus tanácskozásait Budapesten befejezván, kirándulásokat tett három csoportra osztva. Az egyik csoport Bélyébe utazott a Duna-Dráva sarkába, Frigyes főherceg nagykiterjedésű moszaras pagonyait tanulmányozandó. A második csoport a Kisbalatonra szállott, hol herceg Festetich volt a gazdájuk. A harmadik Herman Ottó vezetésével házamat szerencséseltette. Közöttük volt a három nagy vezető nemzet akkori első ornithologusa, úgymint: Mr. Sharpe Angliából, M. d'Hamonville Franciaországból, v. Homeyer Németországból, a nagy Brehmnek úgyszólván folytatása és még sokan mások. v. Homeyer azután még kilenc éven keresztül, évenként májusban felkeresett otthonomban minket. Elragadtatva a Velencei-tónak és környékének az akkoriban még rendkívül gazdag madárvilágától és madárdalától. Az említett kirándulás alkalmával láthattam azt a nagy tiszteletet, amellyel a nemzetek tudósai adóztak a mi felejthetetlen Herman Ottónknak. Még valamit erről a kirándulásról: Herman Ottó oldala mellett ott tűnt fel először Chernel István, mint a nagy tudósak hűséges famulusa, később segítő, megfigyelő, megfigyeléseiben majdnem utólérhetetlen szorgalmú és teljesen megbízható barátja. Majd később részint nálam, részint a dinnyési megfigyelőponton sokszor és sokat együtt működtek. Herman Ottónak a természet minden rejtett titkaiba belátó szeme a tudományak annyi kincsével gazdagította a magyar szakirodalmat, hogy azzal már önmagának is emléket állított aere perennius. Maradjon dicső emléke, maradjon az Ő budító szelleme sziveinkben vésvé mindenkorra!

MESZLENY PÁL.

derthen seinen Scharfblick, mit dem er die vielen Rätsel der Natur zu entziffern suchte und gaben ihm, wie auch das Fischervolk des Velenceer Sees, bereitwilligst Auskunft über die noch nicht regulierten Teile dieses Sees und über die sprachlichen Eigentümlichkeiten, deren sich die Fischer der dortigen Gegend bedienen. Bald darauf wurden Herman und mein Bruder Ludwig zu Landtagsabgeordneten gewählt. Beide gehörten der Unabhängigkeitspartei an. Innige Freundschaft und Verständnis verknüpften sie. Mein Bruder Ludwig war ein allbekannter und beliebter Humorist. Seine Spöttereien schonten weder Freund noch Feind, ohne zu verletzen. Eines Tages, während einer stürmischen Sitzung, empfahl Herman im Parlament eine stilistische Änderung. Im grossen Lärm wurde er kaum verstanden. Da lief mein Bruder zu Hermann, drückte ihm die Hand, umarmte ihn und gratulierte. Herman fragte ihn verwundert: »Warum beglückwünschst Du mich eigentlich?« »Weil Du nicht hörtest, welch einen Unsinn Du gesprochen hast«. Bekanntlich war Otto Herman schwerhörig.

1891 wurde meinem Heim zu Venedig eine grosse Ehre zuteil. Die Teilnehmer des II. Internationalen Ornithologen-Kongresses in Budapest besuchten nach Schluss der Sitzungen in 3 Gruppen geteilt verschiedene Gegenden des Landes. Die eine Gruppe reiste nach Bélye, in den Donau-Drava-Winkel, um in den grossen Sumpfwäldern Erzherzog Friedrichs Beobachtungen anzustellen. Eine andere Gruppe besuchte als Gast Herzog Festetichs den kleinen Plattensee. Die dritte Gruppe beehrte unter Führung Otto Hermans mein Haus mit einem Besuche. Darunter waren die damaligen ersten Ornithologen der drei führenden Nationen: Mr. Sharpe aus England, d'Hamonville aus Frankreich, v. Homeyer aus Deutschland und noch viele andere. v. Homeyer besuchte uns dann noch 9 Jahre lang, jährlich im Mai, begeistert von dem damals noch überaus reichen Vogelleben des Velenceer Sees und Umgebung. Während des erwähnten Besuches konnte ich beobachten, mit welcher Hochachtung die Gelehrten unseren unvergesslichen Otto Herman umgaben. Nun noch etwas über diesen Ausflug. An der Seite Otto Hermans trat dort zum erstenmal Stephan v. Chernel hervor, als treuer Famulus des grossen Gelehrten, später sein Mitarbeiter, eifrigster Beobachter und vertrauter Freund. Später arbeiteten beide öfters bei mir oder in Dinnyés zusammen. Der Scharfsinn Otto Hermans, mit dem er die Natur zu betrachten pflegte, bereicherte mit so vielen wissenschaftlichen Schätzen die ungarische Fachliteratur, dass er sich damit auch selbst ein aere perennius setzte. Möge sein glorreiches Andenken und sein grosser Geist in unseren Herzen fortleben immerdar!

PAUL V. MESZLENY.

A gerle (*Streptopelia turtur turtur* L.) szólása. Megfigyeléseim szerint a gerlének többféle szólása van. Különösen három típus tűnik fel. Az elsőnél egy nyújtott tag után két feleolyan rövid, gyorsütemű következik ekképen: kruú, kru=kru; kruú, kru=kru. A másodiknál szintén nyújtott hang a kezdő s ezt követi két valamivel rövidebb, de különálló tag: kruú, krú, krú; kruú, krú, krú. A harmadik hasonló a másodikhoz, de négytagú: kruú, krú, krú, krú; kruú, krú, krú, krú.

Nagyritkán hallható még egy érdekesebb, szinte kerregő szólás, amelyet így lehet lebetűzni: krr, krr, krr. Valószínűleg a pázás izgalma váltja ki.

Az első helyen említett típus magasabb hangú, mondhatnók tenorszínezetű, míg a második és harmadik sorban említettek mélyebbek és lágyabbak.

A gerle bűgása megérkezésétől egészen az augusztus második felébe benyúlva hallható. Csak szeptemberben szoktak némák lenni a még itt időzők.

A szólás típusai változtatják egymást, de egy időben is lehet hallani mind a hármat.

Ha jól megfigyeljük a házi galamb nőtényét, azt tapasztaljuk, hogy bosszúságában épp úgy burukkolni kezd, mint a hím.

Nem egyszer hallottam egy jól ismert nőtény galambunkat így szólni, amikor az udvaron csirkék támadtak rá, s azokat akarta szárnyaleresztve elkergetni.

Az a gondolatom támadt, nem bűg-e időnként a nőtény gerle is, s nem az utóbbi szólása különbözik-e a típusok egyikében a hímétől?

A szabadban nem lehet megkülönböztetni a hímgerlét a nőténytől. Gyakori madár lévén, kisebb területen is több pár költ, ami még jobban megnehezíti a megfigyelést. Csak fogságban tartott és ivar szerint megjelölt párok gondos szemmel tartásával lehetne eldönteni a kérdést.

Kívánatos volna, ha azok, akiknek módjukban van idevágó tapasztalatokat gyűjteni, közölnék az eredményt.

DR. DORNING HENRIK.

A nagy póling (*Numenius arquata* L.) újabb fészkelése Magyarországon. A »Kócsag« 1928. évi őszi számában megírtam a nagy póling Magyarországon való első fészkelését. Közleményem az ornithologusok körében nagy feltűnést keltett, annál is inkább, mivel oly közismert nagyobb madárról van szó, melynek problémája állandóan kísértett s mellyel már irodalmilag is foglalkoztak.

1929. évi május hó 24-én Székesfehérvárott újra megtaláltuk a nagy póling nemcsak teljes fészkaljban levő tojásait, hanem egy finomszimatú vadászeb segítségével 3 db két-három-

Das Rufen der Turteltaube (*Streptopelia turtur turtur* L.). Nach meinen Beobachtungen sind der Turteltaube mehrere Rufen eigen. Man kann besonders 3 Gruppen unterscheiden. Einmal folgen nach einem gezogenen Ton zwei halb so kurze, schnell ausgestossene Töne: kruú, kru=kru; kruú, kru=kru. Die zweite Gruppe wird ebenfalls mit einem langgezogenen Ton eingeleitet, worauf zwei etwas kürzere, doch selbständige Töne folgen: kruú, krú, krú; kruú, krú, krú. Die dritte Gruppe ähnelt der zweiten, doch besitzt sie vier Töne: kruú, krú, krú, krú; kruú, krú, krú, krú. Sehr selten hört man noch einen rauheren Ruf, der wie: krr, krr, krr klingt. Wahrscheinlich wird er durch die Erregung in der Paarungszeit hervorgebracht.

Die zuerst aufgeführte Rufform besitzt eine höhere Tonlage, man könnte sagen, sie habe einen tenorartigen Klang, während die beiden anderen Rufformen tiefer und weicher ertönen. Das Girren der Turteltaube hört man von ihrer Ankunft bis in die zweite Hälfte des August, im September aber verstummen die noch hier gebliebenen.

Die Rufformen wechseln miteinander ab, doch kann man auch alle drei zu gleicher Zeit hören. Bei genauem Beobachten der Haustaube bemerken wir, dass das Weibchen im Zorn ebenso ruckst, wie der Tauber. Ich hörte mehrmals dieses Rucksen von einer mir bekannten Täubin, wenn sie im Hofe von den jungen Hühnern angegriffen wurde und sich mit hängenden Flügeln zur Wehre setzte.

Mir kam der Gedanke, ob nicht zeitweise auch das Turteltaubenweibchen girrt und ob nicht die eine Rufform dem Weibchen angehört. Im Freien kann das Turteltaubenmännchen vom Weibchen nicht unterschieden werden. Als häufiger Vogel brüten oft mehrere Paare nicht weit von einander, was die Beobachtung noch mehr erschwert. Die Frage könnte an gefangen gehaltenen und geschlechtlich gezeichneten Paaren entschieden werden. Es wäre wünschenswert, wenn Beobachter, die über diesbezügliche Erfahrungen verfügen, ihre Ergebnisse mitteilen wollten.

DR. HEINRICH DORNING.

Abermaliges Brüten des grossen Brachvogels (*Numenius arquata* L.) in Ungarn. Im vorigen Jahrgang des »Kócsag« berichtete über das erstmalige Auffinden eines Nestes des grossen Brachvogels in Ungarn. Meine Mitteilung erregte in Ornithologenkreisen Aufsehen, um so mehr, da das etwaige Brüten dieses allbekanntesten Vogels im Lande die Beobachter ständig beschäftigte. Am 24. Mai 1929 fand ich bei Székesfehérvár nicht nur abermals ein vollständiges Gelege, sondern unter Mithilfe eines Jagdhundes mit feinem Spürvermögen auch 3 etwa 2—3 Tage alte Junge dieses Vogels. Diese für Ungarn

napos fiókáit is. Ezeket a Magyarországon első nagy pólingfiókákat a Magyar Nemzeti Múzeumnak adományoztam.

Fészekhelyő, pelyhes kicsinyeit a már $\frac{1}{2}$ m magasra is megnőtt fűben emberi szem alig lelte volna meg. A szülők jajgató sírással félrevezetik a keresőt, majd itt, majd ott szállnak le és tojásaikra órák hosszáig sem ülnek. Ha az első felreppentésben irányt tévesztünk, majdnem kárba veszett aznapi keresési fáradozásunk.

A szokatlanul hosszú, hideg tél után kellemetlen, esős tavasz következett; ott, ahol a múlt évben mocsarak terültek el, ezidén tó hullámozott. Sirály és gémfalkák lepték el a tájat. A víz lefolyása nagyon lassan ment. Ez a körülmény lehetlenné tette madaram felkutatását. Csak hetek múlva léphettünk komoly akcióba a felkeresést illetőleg, amidőn is megállapítottam, hogy körzetemben a nagy póling 6—7 párban fészkel.

Ugyanezen időben Csór (Fehér m.) vidékéről egy darab elzárult tojáshoz szereztem, melyet szintén gyűjteményemben helyeztem el.

RADETZKY DEZSŐ.

Légykapók a fekete bodza bogyóin. F. é. augusztus havában többször figyeltem meg kertemben a szürke, örvös és kis légykapót, amint a fekete bodza érett fürtjei fölött röpködött és lakmározott. DR. SZALÓKI NAVRATIL DEZSŐ.

Barátkeselyű (Aegypius monachus L.) Igló határában. 1929 május 14-én az iglói Márkusforrás völgyében az erdőör száraz fáról egy barátkeselyűt lőtt.

A fát körülöpdöső madarak lármája hívta föl figyelmet a keselyűre. Öreg példány volt, leköpött karmokkal. Kiterjesztett szárnyának mérete 270—280 cm, súlya 7.5 kg. A kitömött barátkeselyű Klein Károly iglói építész birtokában van. GRESCHIK VIKTOR.

Falco subbuteo L. decemberben. A diósberényi iskola udvarában december elején egy nagyon lesoványodott kabasólymot találtak holtan.

VITÉZ LOKCSÁNSZKY ANDRÁS.

Vékonycsőrű lúd a Hortobágyon. A Hortobágyon, a vékonycsőrű lúd (Anser neglectus Suschk.) egykori tömeges áttelelési helyén ez év november első harmadában 2 ilyen ludat lőtt gróf Károlyi István.

Az egyik példány fiatal madár volt.

ÓRY SÁNDOR.

Jeges búvár (Colymbus immer Brünn.) a Balatonon. December 15-én Balatonkenesén jeges búvárt lőttek.

ÓRY SÁNDOR.

ersten Jungen übergab ich als Beleg der ornithologischen Sammlung des Ungarischen Nationalmuseums. Die Dunenjungen waren im bereits 0.5 m hohen Grase schwer aufzufinden. Die schreienden Eltern führen den Suchenden irre, lassen sich bald hier, bald dort nieder und gehen Stunden lang nicht aufs Nest. Wenn wir uns nicht gleich beim ersten Aufstöbern die Stelle genau merken, so kann unsere ganze Tagesarbeit resultatlos verlaufen. Nach dem ungewöhnlich langen und kalten Winter folgte ein regnerischer Frühling; wo im vorigen Jahre der Boden sumpfig war, befand sich dieses Jahr ein See. Möwen- und Reiherschwärme bevölkerten die Gegend. Der Abfluss des Wassers ging sehr langsam von statten. Dieser Umstand vereitelte das Aufsuchen des Vogels. Nur mehrere Wochen später konnten wir ernsthaft mit dem Aufsuchen beginnen und ich konnte feststellen, dass 6—7 Paare des grossen Brachvogels in der Gegend brüteten. Gleichzeitig erhielt ich aus der Gegend von Csór (Kom. Fehér) 1 faules Ei, welches sich jetzt ebenfalls in meiner Sammlung befindet.

DESIDER RADETZKY.

Fliegenfänger auf den Beeren des schwarzen Hollunders. Im August d. J. konnte ich in meinem Garten öfters den Grauen-, Halsband- und Zwergfliegenfänger über den reifen Beerenbüscheln des schwarzen Hollunders rüttelnd und naschend beobachten. DR. DESIDER NAVRATIL V. SZALÓK.

Kuttengeier (Aegypius monachus L.) bei Igló erlegt. Am 14. Mai 1929 schoss ein Waldheger im Markusbrunnental bei Igló von einem dürr Baum einen Kuttengeier herab.

Er wurde durch Vögel, die den Baum schreiend umflatterten, auf den Vogel aufmerksam gemacht. Es war ein altes Exemplar mit abgeriebenen Krallen. Flügelspannung 270—280 cm, Gewicht 7.5 kg. Der Kuttengeier befindet sich jetzt ausgestopft im Besitze des Architekten Karl Klein in Igló.

VIKTOR GRESCHIK.

Falco subbuteo im Dezember. Im Schulhofe zu Diósberény wurde anfangs Dezember ein sehr abgemagertes Exemplar des Baumfalken verendet aufgefunden.

ANDREAS VON LOKCSÁNSZKY.

Zum Vorkommen der Suschkingans auf dem Hortobágy. Im ersten Drittel des November d. J. erlegte Graf Stephan Károlyi 2 Suschkingänse (Anser neglectus Suschk.) auf dem Hortobágy, dem bekannten und einst viel zahlreicher besuchten Überwinterungsquartier dieser Gänse.

Das eine Exemplar war ein junger Vogel.

ALEXANDER ÓRY.

Eisseetaucher (Colymbus immer Brünn.) am Plattensee. Am 15. Dezember d. J. wurde bei Balatonkenese ein Eisseetaucher erlegt. ALEXANDER ÓRY.

A kis sárszalonna (*Lymnocyptes minimus* Brünn.) áttelelése. Az idei enyhe télen ismét áttelel a kis sárszalonna hazánkban. December 24-én Hortról (Heves m.) kaptam egy példányt kitömésre. *Cerva Frigyes* közlése szerint a budapesti Állatkert is kapott élő példányt a tél folyamán.

BÁRÁNYOS JÓZSEF.

Földön éneklő erdei pinty. Július második felében Lócse egyik sétaterén többször figyeltem meg egy erdei pintyet, amely állandóan a sétater egyik útján ülve énekelt, ahelyett, hogy mint rendesen a fákról hallatta volna ütemes dalát.

DR. GRESCHIK JENŐ.

A sárgafejű királyka fészkel a Lócse—Lublói-hegységben. F. é. augusztus 6-án a Lócse—Lublói-hegység Csurkov nevű völgyében magas lucfenyőn látszóval 5 fiatal sárgafejű királykát pillantottam meg, melyeket az öregek szorgalmasan etettek.

DR. GRESCHIK JENŐ.

Petényi fakókeselyűje még ma is megvan. Az 1929 október havában Boroszlóban megtartott ornithologiai ünnepély alkalmával Gottschalk P., a cötheni Naumann-Múzeum igazgatója arról értesített, hogy a Naumann madártani munkájából és Petényi hátramaradt ornithologiai irataiból ismert fakókeselyű, melyet kétszer fenyegtetett a vízbefúlás veszedelme, még ma is megvan kitömött állapotban a cötheni Naumann-Múzeumban. A keselyű története röviden a következő: 1835-ben fiókakorában a Klisszura-szikláról (Kazán szoros) esett a Dunába. Munkások kihalászták és elvitték Vásárhelyi mérnökhöz, aki fölnevelte. Azután gróf Széchenyi Istvánhoz került, aki Naumannak szánta és végül egy üres hordóban elküldte Petényihez Pestre. Útközben annyira megrongálódott tollazata, hogy Petényi csaknem két évig tartotta elevenen, míg új tollazatában kitömésre alkalmassá vált. A kitömött keselyű az 1838-iki pesti nagy árvíz alkalmával, amikor Petényi lakása is összedült, a ház törmeléke alá került. Már azt hitték, hogy elpusztult, de a romok eltakarítása után a keselyű ép állapotban, csak átázva került ki a törmelék alól, mert a keresztbe fordult gerendák megmentették a szétnyomástól. Gondos szárítás után azután végre szerencsésen megérkezett Naumannhoz.

DR. GRESCHIK JENŐ.

***Lymnocyptes minimus* (Brünn.) überwinternd.** Im diesjährigen gelinden Winter überwintern wieder Zwerg-Sumpfschnepfen in Ungarn. Am 24. Dezember 1929 J. bekam ich aus Hort (Kom. Heves) ein Exemplar zum Ausstopfen. Friedrich Cerva teilt mit, dass auch dem Budapester Tiergarten ein Exemplar zugeliefert wurde.

JOSEF BÁRÁNYOS.

Auf dem Erdboden schlagender Buchfinke. In der zweiten Hälfte des Juli d. J. konnte ich in einer öffentlichen Anlage der Stadt Leutschau öfters ein Buchfinkenmännchen beobachten, das seinen aus voller Kehle erschallender Schlag stets auf einem der Spazierwege stitzend vortrug, statt, wie sonst üblich, im Gezweige der Bäume zu schlagen.

DR. EUGEN GRESCHIK.

Gelbköpfige Goldhähnchen brüten im Leutschau-Lublauer Gebirge. Am 6. August d. J. beobachtete ich im Csurkov-Tal im Leutschau-Lublauer Gebirge auf einer hohen Fichte mit dem Feldstecher 5 junge gelbköpfige Goldhähnchen, die von den Alten fleissig gefüttert wurden.

DR. EUGEN GRESCHIK.

Der Gänsegeier Petényis noch heute vorhanden. Während der ornithologischen Tagung in Breslau im Oktober d. J. teilte mir P. Gottschalk, Direktor des Naumann-Museums in Cöthen mit, dass der aus Naumanns Vogelwerk und aus den hinterbliebenen ornith. Schriften Petényis bekannte und durch zweimaliges Retten aus Wassersnot berühmt gewordene Gänsegeier sich noch heute im Naumann-Museum zu Köthen aufgestellt befinde. Die Geschichte dieses Geiers ist kurz folgende: Im Jahre 1835 fiel er als Junges vom Klisszura-Felsen im Kazán-Pass in die Donau. Arbeiter fischten ihn heraus und brachten ihn zum Ingenieur Vásárhelyi, der den Vogel aufzog. Dann kam er zum Grafen Stephan Széchenyi, der ihn für Naumann bestimmt, in einer leeren Salztone an Petényi sandte. Auf dieser Reise ruinierte er sich sein Gefieder und Petényi musste ihn fast zwei Jahre lang lebend erhalten, damit es durch neues Gefieder zum Ausstopfen tüchtig werde. Ausgestopft ereilte ihn im Jahre 1838 die grosse Überschwemmung in Pest, wobei er mit der einstürzenden Wohnung Petényis unter die Trümmer des Gebäudes kam. Man hielt ihn verloren, doch nach dem Wegräumen des Schuttes fand man den Geier unversehrt, bloss nass geworden, weil das Holzwerk sich im Sturze über ihn kreuzte und vor dem Zerquertschen schützte. Nach sorgfältigem Trocknen kam der Geier dann endlich in Naumanns Hände.

DR. EUGEN GRESCHIK.

IRODALOM

Dott. Ettore Arrigoni degli Oddi. Ornitologia Italiana. Con 586 figure intercalate nel testo e 36 tavole colorate. Milano, Ulrico Hoepli ed., 1929, pp. CLI + 1046.

A szerző ebben a nagy munkájában összefoglalóan és a jelen állapotnak megfelelően ismerteti Olaszország madárfaunáját. Felöleli Malta és Korzika madárvilágát is, de kihagyta belőle a dalmát partvidék madarait, mert utóbbiak inkább a Balkán faunájához hasonlóak. Olaszországban jelenleg erősen megcsappant az érdeklődés a madártan iránt. 1870-től 1910-ig volt ott a madártan virágkora, amikor gróf Arrigoni degli Oddin kívül Giglioli, Martorelli, Ninni, Pavesi és Salvadori álltak az olasz ornithologia élén. Annál nagyobb dicséretet érdemel szerzőnk jelenlegi vállalkozása. Munkája előbbi könyveinek, az 1902-ben megjelent »Atlante Ornitologico« vagy az 1904-ben kiadott »Manuale d'Ornitologia Italiana« címűeknek nem pusztán újabb kiadása, mert ezektől elütően, benne már a modern kor igényeinek megfelelően nemcsak a régi értelemben vett fajoknak, hanem az eddig ismert összes olaszországi madáralakoknak, számszerint 518-nak (398 faj és 120 alfaj) leírását találjuk. Új könyv tehát a szerzőnek régen elfogyott előbbi kézikönyveihez képest, mely méltán sorakozik más nemzetek ilyfajta munkáinak legjobbjai közé. Nemcsak honfitársai, hanem más országok ornithologusai is haszonnal forgathatják.

Gróf Arrigoni degli Oddi már 15 éves korában kezdett madarakat gyűjteni s ma mintegy 15000 darabból álló gyűjteménye a legfontosabb palaearktikus gyűjtemény Olaszországban. Négy évtizedet felölelő ornithologiai munkássága, utazásai Európa és Olaszország különböző vidékein, irodalmi és múzeumi bűvárkodása öt avatták legalkalmasabbá ennek a munkának a megírására. A könyv elején föltűnik egy nagyon alapos és megbízható, 122 oldalra terjedő bibliographia, mely az Olaszországra vonatkozó madártani irodalmat tartományok szerint csoportosítva 1928 augusztus 31-ig sorolja föl. A munka tulajdonképpen anyagát a szerző az ilyen kézikönyvek általános szokásához híven 2 részre osztotta. Az első rész a madár külső testrészeit, a tollazatot, földrajzi elterjedést, vonulást, éneket, a tojást, fészkelést és a rendszert tárgyalja. A második rész az olasz madarakat ismerteti, kezdve a varjakkal és végezve a tyúkokkal. A rendnek, családnak, nemnek rövid jellemzése után az egyes formák leírása következik. Elül áll a madár latin neve (a földrajzi fajták három névvel jelölve), utána a madár olasz, francia, német és angol neve, olasz népies nevei. Azután következik a madár tollazatának rövid leírása nem, kor és évszak szerint; a szárny, csüd és csőr méretei. A megjegyzések rovatában a szerző kiemeli a jellemző bélyegeket, melyek segítségével megkülönböztethető a rokon alakoktól. Azután rátér a fészkelő és előfordulási területek általános ismertetésére, majd az olaszországiakat említi. Az Olaszországban ritkábban előforduló vagy odatévedt madarak elejtésének minden egyes esetét felsorolja, a dátum és annak a gyűjteménynek a megnevezésével, amelyben a madár jelenleg megtalálható; fölemlíti a róla szóló irodalmi adatot is. A tárgyalt genus végén összefoglalva ismerteti az idetartozó madarak szokásait, énekét, fészkelését, táplálékát, konyhai értékét, vadászatát és fogásának módjait. A szövegek közti képek rendszeresen a madár fejét, olykor más jellemző részét ábrázolják. A színes táblák Norfinitól valók. Egyrésze rikító színével és nyers rajzával bántja szemünket. A madarak leírása a 841-ik oldalon végződik. Azután következik azoknak a madaraknak a jegyzéke, amelyek tévedésből kerültek az olasz faunába. Más fejezetek: ornithologiai naptár, az olasz madarak rendszertani jegyzéke, vadászat és madarászat, szerzők nevének rövidítése, pótlások és javítások, tartalomjegyzék.

Mindezt egybevetve a könyv — sok helyen rendkívül apró szedéssel — valóságos tárháza Olaszország madarairól szóló ismereteinknek. Kívánjuk a szerzőnek, hogy pompás könyve nyomán Itália ifjú nemzedéke újra fölvirágoztassa az olasz ornithológiát.

DR. GRESCHIK JENŐ.

Charles J. Patten. The Story of the Birds. A Guide to the Study of Avian Structure and Habits. Founded on a Series of Broadcast Addresses Delivered to the Schools in Sheffield. Profusely illustrated with line-drawings, sketches, photographs, and maps. Sheffield, Pawson & Brailsford, 1928. Pp. XXVIII + 478, 31 pls., 82 text-figs. Price 16/6.

Mindenképpen eredeti könyv. A szerző az anatomia tanára a sheffieldi egyetemen és az ornithologiában »The Aquatic Birds of Great Britain and Ireland« című munkájáról ismeretes. A »Story« 19 rádióelőadás nyomán készült, melyeket Patten angol iskolásgyermeknek tartott. Be akarja vezetni az olvasót a madárszervezet rejtélyeibe, mert a madarak szokásai szervezetük ismerete nélkül nem érthetők meg. Az a megfigyelő, aki csak kint a szabadban dolgozik, egész életében amatőr marad. Mélyebb ismeretek a madár testének tanulmányozása nélkül nem képzelhetők el. Ezekhez a tanulmányokhoz az anyagot a szerző szerint a tengerpart mentén és a világító tornyok alatt gyakran található madárhullák szolgáltatják, de beszerezhető a baromfikereskedőnél is. A szobában végzett tanulmányokat azután kiegészítik a megfigyelések a szabadban. Patten egy

heringsirály friss hulláján előbb a madár külsőleg látható szerveit demonstrálja, azután áttér a vázrendszerre és az izomzatra, a tollazatra, a testüreg belső szerveire, a syrinxre. Ez utóbbi kapcsán a madarak hangját, énekét tárgyalja, azután a repülés mechanikájával és a vonulással foglalkozik. Végül bemutatja a nyár és tél madárvilágát. Egy fejezet a madarokról és a világitótornyokról szól. Az egész könyv egyszerű nyelven, népszerűen van megírva. A szerző szárnyaló képzelete hasonlatok, példák kedvéért még a gyermekmesék világába is elkalandozik. A szöveg világos és nem megy a részletekbe. Egyes szervek tárgyalása kimaradt, de kimaradt a fészkelés és a madarak családi életének ismertetése is. A ragadozómadarak világában »the salt of the earth«, azért nagyobb védelmet érdemelnek. A gyöngybagoly éjjel működő patkánycsapda, a vércse nappali egérfogó. A könyv képei a szerzőn kívül Miss J. M. Ferguson, Dr. W. Vincent és H. Graham Cannon-tól valók, egyszerű tollrajzok és fényképek. Utóbbiak élő és kitömött madarak után készültek. A szerző nagy súlyt fektetett a rajzokra és méltán, mert az anatomia rajzok nélkül nem tanulmányozható. A könyv sok olyan dologról is tájékoztatja olvasóját, amit hasonló munkákban hiába keres. Hazai tanáraink figyelmébe is ajánlom.

DR. GRESCHIK JENŐ.

Adelbert Baron von Krüdener. Auerwild. Naturgeschichte und Jagd. Mit 41 Textabbildungen. 1928. Verlag von J. Neumann, Neudamm. 160 Seiten.

A szerző ismert vadászati szakíró hazájában, aki különös előszeretettel foglalkozik a nagy kakassal, melyből eddig 1000 példányt figyelt meg a szabad természetben és 321-et hozott terítékre. Könyve a siketfajd természetrajzát és vadászatát tárgyalja, de találunk benne egy fejezetet a közép-fajdról is. Saját megfigyelések, főleg azonban az irodalomból átvett adatok vannak benne, melyeket a szerző nagyrészt vadászlapokból szedett össze. Így megértjük, de nem helyesljük, hogy több fontos dolgozat eredményeinek fölemlítését hiába keressük könyvében. Pl. részletesen tárgyalja a dürgő kakas siketségét, főleg J. Olt—Michelstädt nyomán, de Plate idevágó vizsgálatait nem ismeri. Úgyszintén nem ismeri Lönningberg megfigyeléseit a tyúk tollruhájának vedléséről, Schumacher vizsgálatait a vakbelekről. A »Balzlosung«, »Balzpech« sincsen fölemlítve, valamint gróf Zedlitz súlymérése sem. Egyébként vadászok, preparátorok, természetbarátok nem egy útmutatást meríthetnek báró Krüdener könyvéből. Ára füzve 5 M., kötve 7 M.

DR. GRESCHIK JENŐ.

H. Freiherr von Berlepsch. Der gesamte Vogelschutz. Seine Begründung und Ausführung auf wissenschaftlicher, natürlicher Grundlage. Mit dem Porträt des Verfassers, 5 Bunttafeln und 82 Textabbildungen. 12. Auflage. 1929. Verlag von J. Neumann, Neudamm. 338 Seiten.

30 évvel ezelőtt, 1899-ben jelent meg ennek a munkának első kiadása vékony füzet alakjában, a mostani 12. kiadás egész kötétté vastagodott, hála báró Berlepsch lankadatlan buzgalmának, amellyel a madárvédelem gyakorlati berendezéseit minduntalan tökéletesíteni igyekszik. A könyv váza jelenlegi alakjában is a régi maradt, mely azonban már a 19 éves szünet után 1923-ban megjelent 10. kiadás megjelenésekor 10 új fejezettel és 2 függeléssel bővült. Az első rész a szerző életrajzát tartalmazza, amelyből világosan kitűnik, hogy báró Berlepsch a gyakorlati madárvédelem terén korszakot alkotó eszközeit és berendezéseit nem valami új találmánynak köszönheti, hanem azokkal csak magát a természetet utánozta. Ebben rejlik a rendszer gyakorlati sikerének titka. Berlepsch csak olyan módszert vesz föl könyvébe és ajánl a madárbarátoknak, amelynek hasznavehetőségéről maga is többszörös kísérlettel meggyőződött. A második rész bevezetésében megmaradt ismeretes definíciója mellett: A szakszerű madárvédelem népgazdasági eljárás, az egyetlen igazán eredményes védekezés a gazdasági kártevők ellen. Ezzel a merev álláspontjával meglehetősen egyedül áll még hazájában is. A könyv elterjedését azonban nem elvi álláspontjának, hanem gyakorlati tanácsainak köszönheti. 26 fejezete a szabadon fészkelő madarak megtelepítéséről, madárvédelmi ültetvények létesítéséről, a Berlepsch-féle fészekoduról (a természetes harkályodu utánzata), a fészekodvak felfüggesztéséről, a célszerű odvak megválasztásáról, az odvak kezeléséről, a beton- és cserépodvakról, a téli etetésről, a madáritatókról, a madarak állati ellenségeiről s a madárvédelem segítségével elért eredményekről szól. A könyv végén ismerteti a seebachi államilag elismert madárvédelmi kísérleti- és mintaállomást Thuringiában, mely már 50 év óta működik. Régi szokásához híven a szerző kibővítette ennek a kiadásnak a fejezeteit is azoknak a kérdéseknek az alapján, melyek a seebachi állomáshoz időközben beérkeztek. Egy gondosan szerkesztett név- és tárgymutató megkönnyíti a munka használatát. A könyv gyors egymásutánban megjelenő kiadásai eléggé bizonyítják ennek a gyakorlati irányú munkának nagy elterjedtségét. Ára kartonálva 6 M., kötve 8 M.

DR. GRESCHIK JENŐ.

Gustav Wolff. Vögel am Nest. Aufnahmen und Beobachtungen im Freien. Herausgegeben von der Staatlichen Stelle für Naturdenkmalpflege in Preussen. Zweite, vermehrte und verbesserte Auflage. Mit 110 Abbildungen nach Aufnahmen des Verfassers. 1928. Verlag von J. Neumann, Neudamm. 96 Seiten Text.

Kis könyv, tele szebbnél szebb fényképfölvételekkel, melyeket a szerző több év fáradságos munkájával szedett össze. A madarak fészket, többnyire a szülőkkel együtt mutatja be képen az olvasónak és ezekhez a képekhez szeretettel megírt szöveget csatolt. Az első fejezet leírja a madár fészket és építését, a második különös fészkeket és fészkelőhelyeket említ, a harmadik a költést, a negyedik a madárszülők örömét és bánatát ecseteli. A könyv tehát a madarélet legérdekesebb és legvonzóbb szakát tárgyalja s így nagyon alkalmas arra, hogy a régi barátok mellé újakat is szerezzen kedves dalosainknak. Egyben a madárfényképezés számára is toboroz híveket. Ára füzve 4 M. 50 Pf., kötve 6 M.

DR. GRESCHIK JENŐ.

Bengt Berg. Die seltsame Insel. Berlin, 1929. Dietrich Reimer (Ernst Vohsen). 186 Seiten, 105 Abbildungen im Text.

A vakmerő, fáradságot, akadályt nem ismerő állatfényképész és kitűnő tollú íróművész, a svéd Bengt Berg ebben a könyvében elvezet bennünket a Keleti-tenger két sziklás szigetére, a Gotlandtól nyugatra fekvő Litenre és Karlsöre, hogy megismertessen bennünket tengeri madarakban való gazdagságukkal, mely önkéntelenül az északi madárhegyeket juttatja eszünkbe. Fölvonul előttünk ezeknek a magányos sziklaszigetek tavaszi és nyári állatvilágának színe-java. Először a nagy fészkekről: a magányos szirteket kedvelő dolmányos sirály, a sziklatörmelékes partot lakó heringsirály és a sziklaparkányokon tanyázó ezüstös sirály. Azután megismerkedünk az ottani juhhal, nyúllal és fókával. Majd ismét madarak következnek: a sziklai pipis, mely még télen, jég és vihar között sem hagyja el a svéd partokat s melynek egyetlen ellensége ott a vándorsólyom; a dunnaréce és az óvatos csigaforgató; a lumma, mely 50 évvel ezelőtt majdnem kiveszett onnan s csak egy természetvédelmi társaság intézkedésének köszönhető, hogy ma ezeknek a madaraknak százai tanyáznak a sziklákön; a 4—5000 példányban előforduló alka, a heringsirálynak hallal adózó alkabukó és végül a táj legnagyobb ékessége, a vándorsólyom, melyet a szerző csak úgy tudott lefényképezni, hogy sziklaszínre befestett léghajókósrában kötelek segítségével ereszkedett le a fészket tartalmazó sziklaüreg közelébe. A szerzőnek mesteri elbeszélésmódja ebben a munkájában is mindvégig lebilincseli az olvasót. Ezeknek az elhagyott sziklaszirteknek madaréletét oly pompás közvetlenséggel ecseteli, oly egészséges humorral fűszerezi és oly mesteri fényképekkel díszíti, hogy a táj madaraival szinte megelevenedik előttünk. Bengt Bergnek ez a könyve is öregbiteni fogja írójának népszerűségét és hírnevét. Ára kötve 9 M.

DR. GRESCHIK JENŐ.

Dr. Werner Sunkel. Der Vogelfang für Wissenschaft und Vogelpflege. Mit den Beiträgen von Dr. E. Stresemann, Der Vogelfang in der Weltliteratur und R. Petters, Die Vogelschutzgesetze und die gesetzlichen Bestimmungen für den Vogelpfleger. 1927. Verlag von Alfred Troschütz, Hannover. 351 Seiten, 70 Tafeln, Vollbilder und Zeichnungen.

Az idők folyamán, a madárvédelem terjedésével a madárfogás úgyszólván teljesen megszűnt, a módszerek feledésbe mentek, az újabb ornithologus-nemzedék már alig tudott valamit a hajdan oly virágzó madarászat gyakorlati kiviteléről. Adott esetben vissza kellett nyúlnia régi, sok évtizeddel ezelőtt megjelent munkákra, melyeknek nagyrésze azonban teljesen elfogyott a könyvpiacra, úgyhogy nehezen volt hozzáférhető. Az újabb időben mindjobban elterjedő madárjelölés következtében ez a hiány fokozott mértékben érezte hatását. Szükség van egy olyan gyakorlati irányú munkára, amely a madárfogás eszközeit és módjait ismerteti. Azért elhatározta a kiadó, hogy a szerző segítségével egy, a modern kor igényeinek megfelelő ilyenmű kézikönyvet ad az ornithologusok kezébe. A munka 3 részletben jelent meg: az I. füzet 1927-ben, a II. füzet 1928-ban s a III. füzet 1929-ben, azért nem helyes a címlapon föltüntetett évszám. A könyv áttanulmányozása után sajnálattal kell megállapítanom, hogy Sunkel maga elé tűzött feladatát csak részben oldotta meg. Az egész munkán nagyon is meglátszik, hogy a szerző a munka megjelenésekor még nem rendelkezett kellőképpen azokkal a gyakorlati ismeretekkel, amelyek egy ilyen munka megírásához szükségesek. Az anyag rendkívül szétszóródott, hiányzik a rendszer, nehéz a tájékozódás. A munka elhamarkodva készült. Így megértjük, hogy a közismert léptáska a pótlékba szorult, hogy a drótkeretes fülemüle-hálóról, erről a humánusan dolgozó fogóeszközzel, melynek használatát még a szigorú német madárvédelmi törvény is megengedi, képet nem találunk a könyvben stb. Érezte a szerző is, hogy könyvében nem lesz könnyű az eligazodás, azért nem kevesebb mint 7 (!) tárgy- és névmutatót csatolt könyvéhez.

A húzókötel segítségével összecsapódó nagy madárfogó hálókat Naumann J. A. »Der Vogelsteller« és Brehm K. L. »Der vollständige Vogelfang« című könyvek alapján oldalakon át szó szerint ismerteti, jöllehet a közelmúltban, 1926-ban Kleinschmidt, Brehm idézett klasszikus munkáját változatlan manulnyomásban mindenki számára könnyen hozzáférhetővé tette. A munka többi része az említettekén kívül Macpherson, Buliard, Tscheiner és más szerzőktől tartalmaz útmutatásokat. A helgolandi madárfogó varsát Weigold, Drost és saját tapasztalatai alapján ismerteti. Egy drótból

készült harangalakú varsa, oldalt tölcészerű bejárattal, Sunkel találmánya. A könyvhöz Weigold irt útravalót, Stresemann pedig egy bibliographiai összeállítással gazdagította a munkát, melynek »A madarászat a világirodalomban« a címe. Ez az összeállítás azonban távolról sem teljes. Glasewald az olaszok »Bresciana«-ját, »Roccolo«-ját és »Passate«-jét ismerteti. A rajzok nagy része régebbi madarászati munkákból átvett durva kópia, más része fénykép. A könyv végén Petters a madárvédelmi törvényeket 91 oldalon ismerteti. Ez a rész, mely arról tesz bizonyosságot, mily égetően szükséges egy egységes madárvédelmi törvény Németországban, bátran kimaradhatott volna, mert inkább madárvédelmi kézikönyvbe való s itt csak fölöslegesen megdrágította a munkát. Ára füzve 13 M. 50 Pf., kötve 16 M. 50 Pf.

DR. GRESCHIK JENŐ.

Dr. Hans Duncker. Kurzgefasste Vererbungslehre für Kleinvogel-Züchter unter besonderer Berücksichtigung der Kanarienvögel und Wellensittiche. Mit 51 teilweise farbigen Figuren und 28 Schemabildern im Text, 8 Schwarztafeln sowie 5 vierfarbigen Tafeln. 1929. Verlag von Dr. F. Poppe, Leipzig. 125 Seiten.

Kitünően megírt, gazdagon és tanulságosan illusztrált könyv elsősorban azok számára, akik kanári madarak, hullámos papagályok, stb. tenyésztésével foglalkoznak. Útmutatás, miképpen kell ezeknek különböző színvariációit helyesen összepárosítani, hogy a kívánt eredményt elérhessék. Aki ismeri a tenyésztők nagy részénél erről a témáról uralkodó hiányos ismereteket és azt a tömérdek fáradságot és pénzkidrást, ami a helytelen összepárosítás következtében kárbavész, az csak hálával adózhat a szerzőnek, hogy több évi kutatásainak gyakorlati eredményeit ily csinos kiállítású és könnyen érthető könyvecskében közrebocsátotta. A munka az öröklés sejtani alapjaihoz is elvezeti az olvasót. A rajzok, képek és színes táblák igen jól sikerültek s amellet, hogy megkönnyítik a szöveg megértését, még didaktikai célokra is elsőrangú anyagot szolgáltatnak. Örül a lelke a madárbarátnak, hogy az ily könyvekben erősen favorizált növényi példák helyett végre madarakon látja az örökléstan szabályait bemutatva. A könyv anyagát 6 fejezetben tárgyalja: az öröklés alapjai; az első látszólagos kivételek a Mendel-féle szabály alól; az öröklési tényezők helye; a tényezők párosulása és kicserélődése; az ivar átöröklése; az apró madarakon eddig ismert öröklődő tulajdonságoknak és átöröklési módoknak átnézete. A könyv végén irodalmi jegyzéket és műkifejezések magyarázóját találjuk. A munkát a legmelegebben ajánlhatom madártenyésztőinknek. Ára füzve 5 M.

DR. GRESCHIK JENŐ.

Naturschutzkalender 1930. Herausgegeben von der Staatlichen Stelle für Naturdenkmalpflege in Preussen. Verlag von J. Neumann. Neudamm.

Még csinosabb kiadásban, mint eddig, harmadszor jelent meg a porosz állami természetvédelmi hivatal szerkesztésében a »Naturschutzkalender«. Mintegy 59 igen jól megválogatott remek fénykép, a természetvédelem szempontjából érdekes tájak, szép fák, veszélyeztetett növények, érdekes madarak stb. kiváló reprodukciói díszítik a naptár egyes lapjait. Ezeknek hátsó felén a képeket magyarázó szöveg és híres férfiaknak, asszonyoknak a természetvédelemmel kapcsolatos mondásai találhatók. A naptár falra is akasztható. Ára 3 M.

DR. GRESCHIK JENŐ.

*

T. A. Coward, In Hungarian Marshes. The Contemporary Review, No. 764. August 1929. — A szerző ebben a dolgozatában a Velencei-tóra és a Balatonra tett madártani kirándulásairól számol be. Élénk színekkel ecseteli ezeknek a tavaknak a madárvilágát. Megfigyelte a barkós cinegét, a fülemüle sitkét, a gémelek életét a gémtanyákon, stb. Megnézte a kisbalatoni köcsagtelepet is. Magyarországi útjáról a legjobb benyomásokkal távozott.

W. Maitland Congreve, Some Notes from South-Western Transylvania and the Banat of New Rumania. The Ibis, July 1929. — Madártani megfigyelések, melyeket a szerző 1926 és 1928 tavaszán gróf Teleki Jenő vendégeként főleg Kápolnás, Paclisa és a Retyezát környékén, Buda Ádám egykori lakóhelyéhez, Réához közel végzett. Dolgozata az ottani fauna tüzetesebb ismerete szempontjából értékes, mert a földrajzi fajtakat is megkülönbözteti. A gyűjtött madarakat Kinnear, a British Museum ornithologusa határozta meg. A Retyezátról és Kápolnásról, lombérből a barátcinkének egy új alakja is előkerült: *Parus palustris congrevei* Kinnear (Retyezát Marsh-Titmouse). 6 fénykép a vidéket, egy a fekete gölya fészket szemlélteti.

Alb. Collin, Index Ornithologicus, sive Nomenclator Avium tum viventium tum fossilium. Anno I. No. 1, 1929. Kotka (Finland). — A szerzőnek az a szándéka, hogy ornithologiai folyóirat alakjában közreadja a madarak nomenclatorát. A synonymákat és az irodalmi forrásokat időrendben csoportosítja. Hat füzet egy évfolyam. Ára füzetenként 1 M. Az első füzet a *Montifringilla Brehm* genust tárgyalja.

O. Uttendörfer, Studien zur Ernährung unserer Tagraubvögel und Eulen. Abh. Naturf. Ges. Görlitz, Bd. 31, 1930, 210 Seiten mit 23 Tafeln. — Nagyon értékes, tartalmas dolgozat a ragadozómadarak és baglyok táplálkozásáról. A szerző 33 év alatt mintegy 43000, ragadozóktól leütött préda maradványait vizsgálta meg és 17344 zsákmányolt állatot határozott meg köpetekből. Azonkívül az irodalmat is tekintetbe vette. Kívánatos, hogy az ornithologusok, vadászok a szabadban található préda-maradványok gyűjtésével és meghatározásával nálunk is foglalkozzanak, mert hazánkban eddig csupán gyomor- és begytartalmak alapján igyekeztek a kérdéshez hozzájárulni. A munka az említett madarak költési biológiájáról is hoz becses adatokat.

U. A. Corti, Fauna Avium Helvetica. Eine Übersichtsliste der in der Schweiz festgestellten Vogelarten. Bern, 1928. Herausgegeben und verlegt durch die Schweiz. Gesellsch. für Vogelkunde und Vogelschutz. 60 Seiten. Preis schw. Fr. 1'20. — A szerző ebben a névjegyzékben 402 svájci madarat (rasszt) sorol fel Hartert nomenclaturája alapján és előfordulásukat is röviden feltünteti. Kár, hogy a jegyzékbe több, olykor feltűnő hiba csúszott be.

DR. GRESCHIK JENŐ.

HÍREK

A »Mosz« újabban megalakult kerületei és körzetei: Abauj—Borsodi kerület, elnök Zsoldos Béla főispán, Miskolc; alelnökök: Dr. Thóbiás Gyula, Alsófüged, Szepesy Arthur erdőigazgató, Miskolc. Zempléni kerület, elnök báró Waldbott Frigyes nagybirtokos, Sátoraljaújhely; alelnökök: Onczay László erdőigazgató, Vilypuszta, Komjáthy Oszkár, Sátoraljaújhely. Fehérmegye—Veszprémi kerület, díszelnökök: gróf Széchenyi Viktor, Fehér megye főispánja, Körmendy Ékes Lajos, Veszprém megye főispánja; elnök Meszleny Pál, Velence; alelnökök: Héjj János, Radetzky Dezső, Székesfehérvár. Székesfehérvári körzet, elnök Sztankovits János, alelnök Radetzky Dezső, Székesfehérvár.

* * *

A »Mosz« 1929. évi november 7-én megtartott választmányi ülésén Pesthy Pál volt minisztert, a »Mosz« megalakulásakor kifejtett érdemeiért, továbbá Pfeiffer Gyula miniszteri tanácsost, a lillafüredi Herman Ottó-ünnepély sikeres rendezéséért díszelnökeivé választotta. Dísztagok lettek: dr. Hartert Ernő, a Rothschild-Múzeum igazgatója Tringben (Anglia); dr. Madarász Gyula, Budapest; dr. Lovassy Sándor, Keszthely. A lillafüredi Herman Ottó-ünnepély vendéglőadói: dr. Madarassy László, dr. Unger Emil, dr. Vigh Gyula, Budapest, tiszteletbeli tagokká választottak.

* * *

1929. évi december hó 5-én tartotta meg a »Mosz« 1929. évi közgyűlését, amelyen József királyi herceget, a »Mosz« védnökét vitéz Tanító Béla őrnagyszárnysegéd képviselte. A közgyűlést választmányi ülés előzte meg, amely gróf Arrigoni degli Oddi, Olaszország kiváló ornithologusát dísztaggá választotta. A tisztikarban a következő változások történtek: főtítkár kézdivásárhelyi Benkő Pál, Gödöllő; titkár Schmitt Zoltán, Budapest. A közgyűlés kapcsán 2 előadás hangzott el. Dr. szalóki Navratil Dezső orsz. elnök »Vadászat és madárvédelem« címen hazánk pusztuló ragadozómadárvilágát ajánlotta a vadásztársadalom figyelmébe. Dr. Greschik Jenő ü. v. alelnök »Magyarország jellemző ragadozómadarai« c. előadásában a Magyar Nemzeti Múzeum madártani gyűjteményéből származó példányok alapján ismertette hazánk ebbeli madárfaunáját és rámutatott azokra a bélyegekre, amelyek alapján fölismerhetők a szabadban.

A »Verein Schlesischer Ornithologen« 25 éves fennállásának jubileumán és a »Deutsche Ornithologische Gesellschaft« 47. évi közgyűlésén, melyet 1929 október 5–8-ig Boroszlóban tartottak meg, a »Mosz«-t dr. Greschik Jenő ü. v. alelnök képviselte. A boroszlói egyetem központi épületében lefolyt ünnepélyes megnyitó ülésen, október 5-én a külföldi egyesületek delegátusai sorában üdvözlő beszéddel köszöntötte a jubiláló sziléziai egyesületet, október 7-én pedig az egyetem állattani intézetének előadótermében »Der ungarische Ornithologe Otto Herman und der heutige Stand der Ornithologie in Ungarn« című előadását tartotta meg. Az erősen látogatott boroszlói ünnepéről s a »Mosz« és a külföldi ornithologiai egyesületek, szaktársak között létesített kapcsolatokról dr. Greschik Jenő a »Mosz« november havi választmányi ülésén részletesen beszámolt.

* * *

Az 1929 augusztus 24-től szeptember 2-ig lezajlott országos mezőgazdasági és ipari kiállításon a madárvédelem Földváry Miksa, min. tanácsos, erdőigazgató, a »Mosz« kaposvári kerületének ü. v. alelnöke szakavatott rendezésében került bemutatásra. Az erdőbirtokosok és erdőtisztek gazdag anyagot hordtak össze, azonkívül a Madártani Intézet is szép és tanulságos gyűjteményt állított ki. Báró Inkey Pál és Bálványossy László kitömött madarakkal, Kristóffy Béla tojásgyűjteményével, Kühnel Márton madárvédelmi eszközeivel, a »Mosz« alsódunántúli kerületének vezetősége betonból készült madáritatójával aratott sikert.

* * *

A »Mosz« vezetősége a lillafüredi ünnepély alkalmából Herman Ottó-plakettet létesített azon kül- és belföldi szakférfiak jutalmazására, akik a magyar ornithologia és madárvédelem terén kiváló sikereket érnek el.

* * *

A »Mosz« havi üléseit a Magyar Nemzeti Múzeum Állattárának Baross-utca 13. sz. alá költözésével, Csiki Ernő igazgató úr szíves meghívása folytán ezentúl nevezett Múzeum Baross-utca 13. sz. alatti üléstermében (jobboldali földszint) tartja meg minden hónap első csütörtökjén d. u. 6 órakor. A szép és célszerűen berendezett ülésterem átengedéséért a »Mosz« vezetősége Csiki Ernő úrnak, a Magyar Nemzeti Múzeum Állattára igazgatójának ezúton is hálás köszönetét fejezi ki.

* * *

Dr. L. Pittet, a »Schweizerische Gesellschaft für Vogelkunde und Vogelschutz« elnöke a »Kócsag« útján arra kéri a »Mosz« tagjait, hassanak oda, hogy új hidak és középületek építéskor megfelelő falirésekkel fészkelőhelyet biztosítsanak a fecskének. Bern városának tanácsa dr. L. Pittet előterjesztésére az új Lorraine-hídon a havasi sarlósfecske számára már is létesített ily fészeküregeket. A példa követésre méltó.

* * *

Dr. U. A. Corti anyagot, munkatársakat gyűjt egy ökológiai-ornithogeografiai irányú munkához, melynek »Die Vogelformationen Europas« volna a címe. Fölkéri Európa ornithologusait, hogy támogassák munkájában. Szüksége van bizonyos területek, országok madárformációjának ismertetésére, még pedig geomorphologiai és növényzeti tagozottságuk alapján (pl. rét-, puszt-, láp-, erdő-madárformációja),

amelyeket azután egységes szempontok tekintetbe vételével a nevezett munka összefoglalná. Megfigyelést, irodalmi adatot, javaslatot szívesen fogad dr. Ulrich A. Corti, Dübendorf-Zürich (Schweiz), akihez az érdeklődők bővebb fölvilágosításért fordulhatnak.

* * *

1930 január havában csonttollú madarak (*Bombycilla garrulus* L.) mutatkoznak hazánkban. Kérjük tagjainkat, hogy ezekről a madarakról szóló megfigyeléseiket a »Kócsag« szerkesztőségébe beküldeni szíveskedjenek.

* * *

A »Mosz« igen tisztelt tagjait fölkérjük, hogy a közeledő költési időszakban tüzetesen figyeljék meg az erdei pinyt (pinytőke) és a töviszúró gébics fészkelését. Nevezetesen: mikor jelenik meg a hím és a tojó a fészkelőhelyen, gyakori fészkelő-e az ottani vidéken, mikor fognak a fészekrakáshoz, csak a tojó épít vagy a hím is segédkezik, hány napig tart a fészek teljes fölépítése, milyen fán, bokron van a fészek elhelyezve s milyen magasan, milyen időközökben rakja le a tojó a tojásokat, hány tojásból áll a teljes fészekalj, segít-e a hím a kotlásban s a nap melyik szakában? Hány nap mulva bújnak ki a tojásból a fiatalok? Ivar szerint melyik szülő eteti szorgalmasabban fiait a fészeken s a fészek elhagyása után? Hány nap mulva hagyták el a fiókák a fészket? Meddig etették a szülők kirepült fiókáikat? A töviszúró gébics tojásai vöröses-, sárgás- vagy zöldesfehér alapon foltosak-e az ottani vidéken, melyik alapszín a gyakoribb, megállapítható-e összefüggés a gébics tojójának kora és a tojások alapszíne között? A fiókák kirepülése után a fészek anyaga megvizsgálható s az alkatrészek leírandók. Hányszor költenek évenként ezek a madarak a megfigyelt területen? Hallották-e a pinyt énekét ősszel? Megfigyelhető-e az ottani területen, hogy a karvaly poszáta fészket a töviszúró gébics fészkének közelébe rakja s hogy viselkedik ebben az esetben a két madár egymással szemben? A második, esetleg harmadik költésről (pinyt) ugyanezek az adatok szükségesek. Végül még a házi veréb és a mezei veréb esetleges összepárosodásáról (fészekodvak körül) kérünk adatokat. A megfigyeléseket a költési idény végén szerkesztőségünkbe kérjük beküldeni.

* * *

Előfizetőink szíves figyelmébe!

A »Kócsag« szerkesztősége elhatározta, hogy a III. évfolyamtól (1930) kezdve az eddig negyedréti »Kócsag«-ot nagy nyolcadrétűvé alakítja. A magyar nyelvű cikkekből ezentúl csak német összefoglalást adunk. E változtatásokkal helyet nyerünk s így többet nyújthatunk olvasóinknak. A »Kócsag« külső és belső kiállítása, valamint előfizetési ára változatlan marad.

Ankündigung!

Die Schriftleitung des »Kócsag« beschloss die Zeitschrift statt des bisherigen Quartformates vom III. Jahrgang (1930) an in Grossoktav erscheinen zu lassen. Die in ungarischer Sprache erscheinenden Originalartikel werden mit deutschem Auszug, die in englischer, deutscher, französischer oder italienischer Sprache erscheinenden mit ungarischem Auszug gedruckt werden. Durch diese Anordnung gewinnen wir Raum und können die Zeitschrift inhaltsreicher gestalten. Ausstattung und Bezugspreis bleiben unverändert.

